

Гістарычны факультэт

Кафедра гісторыі Беларусі

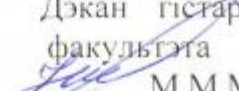
УЗГОДНЕНА

Загадчыка кафедры гісторыі
Беларусі

 А.Р.Яшчанка
“1” верасня 2015 г.

УЗГОДНЕНА

Дэкан гістарычнага
факультэта

 М.М.Мязга
“2” верасня 2015 г.

Старшыня метадычнага савета
гістарычнага факультэта

 С.Б.Жыхараў
28 верасня 2015 г.

ВУЧЭБНА-МЕТАДЫЧНЫ КОМПЛЕКС ПА ВУЧЭБНАЙ ДЫСЦЫПЛІНЕ

ГІСТОРЫЯ КУЛЬТУРЫ БЕЛАРУСІ

Спецыяльнасць 1-23 01-12 Музейная справа і ахова гісторыка-культурная
спадчыны (па накірунках)

Склалі:

кандыдат гістарычных навук, дацэнт, загадчык кафедры гісторыі Беларусі
Яшчанка А.Р.,
асістэнт кафедры гісторыі Беларусі Корнікава Н.В.

Разгледжана і зацверджана
на паседжанні кафедры гісторыі Беларусі
1 верасня 2015 г. пратакол №1

Разгледжана і зацверджана
на паседжанні навукова-метадычнага
савета ГДУ ім.Ф.Скарыны
“18” лістапада 2015 г., пратакол №2

**Установа адукацыі
«Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Францыска Скарыны»**

ЗАЦВЯРДЖАЮ

Прарэктар па вучэбнай рабоце

ГДУ імя Ф. Скарыны

І.В.Семчанка

(дата зацвярджэння)

Рэгістрацыйны № УД-22014-351р

ГІСТОРЫЯ КУЛЬТУРЫ БЕЛАРУСІ

Вучэбная праграма для спецыяльнасці

**1-23 01-12 Музейная справа і ахова гісторыка-культурнай спадчыны
(па накірунках)**

Факультэт гістарычны

Кафедра гісторыі Беларусі

Курс (курсы) 2-3

Семестр (семестры) 4-5

Лекцыі 52 гадзіны

Экзамен 4 семестр

Практычныя заняткі 36 гадзін

Залік 5 семестр

Курсавы праект (праца) няма

Усяго аўдыторных гадзін па дысцыпліне 88 гадзін

Усяго гадзін па дысцыпліне 174 гадзіны

Форма атрымання
вышэйшай адукацыі дзённая

Склала Т.А. Шкрабава, ст. выкладчык, В.М.Сідорэнка, ст. выкладчык, Н.В. Корнікава, асістэнт

ЗМЕСТ

1	Тлумачальная запіска	4
2	Тэарэтычны раздзел	5
2.1	Канспект лекцый па дысцыпліне «Гісторыя культуры Беларусі»	5
3	Практычны раздзел	72
3.1	Планы практычных заняткаў па дысцыпліне	72
4	Раздзел кантролю ведаў	84
4.1	Пытанні для заліку па дысцыпліне	84
5	Дапаможны раздзел	86
5.1	Вучэбная праграма па дысцыпліне (з вучэбна-метадычнай картай	дысцыпліны)
88		
6	Інфармацыйна-метадычная	частка
120		
6.1		Літаратура
120		

ТЛУМАЧАЛЬНАЯ ЗАПІСКА

Неабходнасць вывучэння дысцыпліны «Гісторыя культуры Беларусі» абумоўлена павышэннем ролі сферы культуры ў сучасным свеце, значнасцю ведаў аб нацыянальных традыцыях для падрыхтоўкі высокакваліфікаванага спецыяліста ў галіне музейнай справы і аховы гісторыка-культурнай спадчыны.

Дысцыпліна закліканы замацаваць у студэнтаў сістэматычныя веды ў галіне гісторыі айчыннай культуры як на ўзроўні фактаў, так і на ўзроўні іх тэарэтычнага і канцэптуальнага асэнсавання; сфарміраваць уяўленне аб месцы і ролі культуры Беларусі ў гісторыі беларускага народа, у гісторыі еўрапейскай і сусветнай культуры; выхоўваць пачуццё патрыятызму і гонару за беларускі народ, яго дасягненні ў гістарычным мінулым і на сучасным этапе. Усё гэта з'яўляецца мэтай дысцыпліны.

Выкладанне дысцыпліны засноўваецца на ведах студэнтаў па курсам «Гісторыя Беларусі», «Этналогія і этнаграфія Беларусі».

Вучэбна-метадычны комплекс па дысцыпліне «Гісторыя культуры Беларусі» падрыхтаваны для студэнтаў 2-3 курсаў спецыяльнасці «Музейная справа і ахова гісторыка-культурнай спадчыны (па накірунках)». Дадзены ВМК складаецца з тэарэтычнага і практычнага раздзелаў, раздзелу кантролю ведаў па дысцыпліне, дапаможнага раздзелу і інфармацыйна-метадычнай часткі. Яго выкарыстанне будзе садзейнічаць усебаковаму азнакамленню студэнтаў з галоўнымі накірункамі вывучэння гісторыі айчыннай культуры ў беларускай і замежнай навуцы, вывучэнню найважнейшых з'яў, працэсаў, твораў, тэндэнцый і заканамернасцей яе развіцця; разуменню адметных рысаў культуры беларускага народа на розных этапах яго гістарычнага развіцця, а таксама гісторыі культуры Беларусі ў кантэксце гісторыі і культуры славянскіх народаў, еўрапейскай і сусветнай культуры.

Змешчаны ў вучэбна-метадычным комплексе матэрыял дазваляе забяспечыць засваенне базавага аб'ёму ведаў па дысцыпліне «Гісторыя культуры Беларусі», а таксама арганізаваць планаванне самастойнай працы студэнта пры вывучэнні курса.

ТЭАРЫТЫЧНЫ РАЗДЗЕЛ

Канспекты лекцый

Тэма 1 Уводзіны

План:

1. Гісторыя культуры Беларусі як навука
2. Гісторыя вывучэння культуры Беларусі
3. Рэчыўныя і пісьмовыя крыніцы па гісторыі культуры Беларусі.
4. Фотадакументы, аудыё-, відэазапісы, матэрыялы вуснай гісторыі ў вывучэнні гісторыі культуры Беларусі.

Ключавыя паняцці: культура, гісторыя культуры, Беларусь, нацыянальная культура, эвалюцыя, глабалізацыя.

Канспект лекцыі:

1. Паняцце «культура» шырока ўжываецца ў грамадскіх і гуманітарных навуках, дзе яно адыгрывае прыблізна такую ролю, як паняцце цягацення ў фізіцы, рэчыва ў хіміі, арганізма ў біялогіі. У сучасных энцыклапедычных выданнях культура разумеецца як сукупнасць матэрыяльных і духоўных каштоўнасцей, якія створаны і ствараюцца людзьмі ў працэсе грамадскай і гістарычнай дзейнасці. Паняцце «культура» блізкае паводле зместу паняццю «цывілізацыя». У некаторых выпадках гэтыя паняцці ўжываюцца як сінонімы, аднак змест іх розны. Большасць культуролагаў разуме цывілізацыю як вынік прадметнай матэрыяльнай дзейнасці чалавека, у той час як культура – гэта яшчэ вынік і духоўнай, інтэлектуальнай дзейнасці. Культуру падзяляюць на матэрыяльную і духоўную, хаця гэты падзел дастаткова ўмоўны: прадмет культуры можа разглядацца ў іх адзінстве.

2. Гісторыю культуры Беларусі умоўна можна падзяліць на наступныя перыяды развіцця:

1) 10 – 13 стст. – Гэты перыяд з’яўляецца важным этапам развіцця беларускай культуры, калі фарміраваліся яе вытокі і цывілізацыйныя карані. Былі закладзены асновы каштоўнасцей і дынаміку развіцця старажытнай культуры Беларусі. У духоўнай культуры найбольш значнымі падзеямі было прыняцце хрысціянства (992 г.), дзейнасць Еўфрасінні Полацкай і Кірылы Тураўскага, беларускае летапісанне, манументальны жывапіс, а ў матэрыяльнай – горадабудаўніцтва, архітэктура і ўжытковы мастацтва. Крыж Еўфрасінні Полацкай (майстар Лазар Богша) – шэдэўр беларускай культуры XII ст.

2) 14 – 16 стст. – перыяд развіцця беларускай культуры, калі беларуская народнасць знаходзілася у складзе Вялікага княства Літоўскага. Менавіта ў гэты перыяд завяршаецца фармаванне нацыянальнай культуры як

унікальнага культурнага комплексу, які не саступае лепшым узорам культур еўрапейскіх народаў той эпохі: раманскі стыль, готыка, Рэнесанс, Рэфармацыя, барока (замкавае і культавае дойлідства, філасофія і літаратура, беларускі іканапіс і свецкае выяўленчае мастацтва, кнігадрукаванне, Францыск Скарына, Сымон Будны, Васіль Цяпінскі, Статуты ВКЛ).

3) 17 – 18 стст. – гэта перыяд існавання Рэчы Паспалітай. Беларуская культура трапляе пад уплыў польскай і праз яе – еўрапейскай культуры. Але ў гэты перыяд фармуюцца свае нацыянальныя школы архітэктуры, іканапісу, літаратуры, кнігадрукавання: беларускае барока, праваслаўныя брацтвы, навука і адукацыя (М.Сматрыцкі, Л.Зізаній, І.Пацей, С.Полацкі, І.Капіевіч).

4) 19 – пачатак 20 ст. (да 1917 года). Культурнае развіццё нашага народа ідзе пад ціскам ідэалогіі Расійскай імперыі. Пры ўсіх складанасцях гэтага перыяда ён пазітыўна ўплываў на станаўленне нацыянальнай культуры: узнікненне навуковага беларусазнаўства, развіццё і фармаванне беларускай класічнай літаратуры, спробы асэнсавання беларускай нацыянальнай ідэі (І.Даніловіч, М.Баброўскі, П.Багрым, В.Дунін-Марцінкевіч, К.Каліноўскі, Ф.Багушэвіч, В.Іваноўскі, В.Ластоўскі, І. і А. Луцкевічы, М.Багдановіч, Якуб Колас, Янка Купала).

5) звязаны з існаваннем беларускай дзяржаўнасці ў форме БССР і ахоплівае 20 – 80-я гады ХХ стагоддзя. У гэты час узнікае беларуская прафесійная культура, якая развіваецца пад жорсткім уплывам эстэтычных каштоўнасцей сацыялістычнага рэалізму. Нягледзячы на гэта, беларуская культура набывае сусветную вядомасць, успрымаецца ў свеце як унікальны культурны комплекс.

6) З узнікненнем Рэспублікі Беларусь як суверэннай дзяржавы (1991 г.) пачынаецца чарговы гістарычны перыяд развіцця культуры нашага народу. Найбольш актуальнымі праблемамі на сённяшні дзень з'яўляюцца праблемы захавання і творчага развіцця духоўнай спадчыны, нацыянальнай і традыцыйнай культуры.

3-4. Крыніцамі па гісторыі культуры Беларусі выступаюць перад усім самі помнікі культуры: матэрыяльныя, рэчавыя, вусныя, пісьмовыя. Імі з'яўляюцца архітэктурныя помнікі усіх эпох, стыляў, творы выяўленчага мастацтва, скульптура, графіка, літаратурныя творы, музыкальныя творы, вусная народная творчасць, узоры дэкаратыўна-прыкладнага мастацтва. Важнай крыніцай па гісторыі культуры з'яўляюцца пісьмовыя крыніцы, якія распавядаюць пра асаблівасці развіцця і гістарычных умовах, у якіх адбываліся працэсы станаўлення і пашырэння беларускай культуры. У гістарычных крыніцах (напрыклад, летапіса) захаваліся звесткі пра некаторыя помнікі культуры Беларусі, якія да нашага часу не захаваліся, альбо былі знішчаны. Важнай крыніцай з'яўляюцца выявы помнікаў (фотаздымкі, малюнкі, чарцяжы і інш.).

Пытанні па матэрыялу лекцыі:

1. Дайце азначэнне паняццю «культура»?
2. У чым праявіўся сенкрытызм беларускай культуры?
3. Якія этапы развіцця беларускай культуры вылучаюцца?

Літаратура:

1. Грабянчук І.В. Гісторыя Беларусі: Культура: вучэбны дапаможнік. Мінск: БДЭУ, 2009. - 94 с
2. Лыч Л., Навіцкі У. Гісторыя культуры Беларусі. – Выд. 2. – Мінск, 1997.
3. Парашкоў С.А. Гісторыя культуры Беларусі. – Мінск, 2003.
4. Смаляк С.Р. Гісторыя і сучаснасць беларускай культуры. – Мінск, 1991.
5. Лазука, Б.А. Гісторыя беларускага мастацтва: у 2 т. Т. 1. Першабытны лад – XVII ст./ Б.А.Лазука. – Мінск: Беларусь, 2007. – с.252.

Тэма 2 Культура беларускіх зямель у эпоху першабытнага мастацтва

План:

- 1 Матэрыяльная культура. Прылады працы.
- 2 Кераміка. Упрыгожанні.
- 3 Дахрысціянскія вераванні.
- 4 Язычніцкі пантэон.

Ключавыя паняцці: каменны век, бронзавы век, жалезны век, матрыярхат, патрыярхат, бажаство, кераміка, анімізм, татэмізм, магія.

Канспект лекцыі:

1. Матэрыяльная культура старажытнага чалавека была цесна звязана з навакольным асяродзем. Прылады працы ствараліся з крэмя, у бронзавым веку з'явіліся бронзавыя, у раннім жалезным веку – жалезныя прылады працы. Асартымент быў вельмі разнастайны: скрабкі, дзіды, наканечнікі стрэлаў, гарпуны, праколкі, шылы, нажы, сярпы, сякеры, цёслы і інш. Развіццё матэрыяльнай культуры рухала грамадства ў бок сацыяльнай арганізацыі. Вынаходніцтва прымітыўнага свідравальнага станка, вертыкальнага ткацкага станка, кола, чаўна, ганчарства стала вялікімі крокамі на шляху развіцця старажытнага чалавека.

2. Гліняны посуд, што з'явіўся ў неаліце, пакрываўся разнастайнымі арнаментамі, якія мелі магічны сэнс, а таксама задавальнялі эстэтычныя патрэбы чалавека. Элементамі арнаментаў былі адбіткі грабенчатага і лінейнага штампа, наколы, насечкі, ямкі, пракрэсленыя рысы, якія ўтваралі паясы, вертыкальныя лініі, касыя і рамбічныя кампазіцыі. Асабліва насычанымі арнаменты на посудзе становяцца ў познім неаліце. Цела і вопратку людзі каменнага веку яшчэ з часоў позняга палеаліту ўпрыгожвалі рознымі амулетами з зубоў ваўка, лісіцы, пясца і іншых звяроў. Пра існаванне ўжо ў старажытным каменным веку культу ваўка сведчаць выяўленыя на некаторых тэрыторыях яго рытуальныя пахаванні і экспанаванне ваўчыных чарапоў. Як паказана многімі даследчыкамі, пазней воўк увасабляў хтанічнае (падземнае) бажаство. Такая павязь

міфалагічных персанажаў з жывёламі мае вытокі ў татэмных уяўленнях, надзвычай характэрных для палеаліту і мезаліту. Як мяркуюць даследчыкі па матэрыялах з суседняй Літвы, у тыя эпохі ў рэлігійных уяўленнях дамінаваў вобраз “Гаспадара звяроў”, які ўяўляўся ў вобразе лася і іншых дзікіх жывёлін.

3-4. У палеаліце яшчэ вельмі рана ўжываць тэрміны «бог» або «бажаство». Міфалагічныя персанажы таго часу былі толькі іх правобразамі. Старажытныя жыхары тых жа Елісеевіч на Браншчыне ў магільных мэтах выкарыстоўвалі так званыя чурынгі - пласціны з біўняў маманта, аздобленыя геаметрычнымі арнаментамі, сярод якіх вядомы паралельныя лініі, зігзагі, шасцівугольнікі. На адной пласціне сярод геаметрычнага арнаменту маюцца дзве схематычныя выявы канічных чумаў, на іншай пласціне «жытло» паказана з паўкруглым дахам. Шырока вядомыя на многіх палеалітычных стаянках Еўропы вырабленыя з косці фігуркі жанчын, празваныя “палеалітычнымі Венерамі”. Адна такая змайстраваная з біўня маманта статуэтка знойдзена непадалёку ад тэрыторыі Беларусі на стаянцы Елісеевічы ў Бранскай вобласці. Яна адрозніваецца ад аналагічных знаходак Усходняй Еўропы больш дасканалай прапорцыяй форм. Галава ў елісеевіцкай статуэткі была, магчыма, адбітая або адсутнічала з самага пачатку. На многіх іншых палеалітычных статуэтках галовы, асабліва твар, выяўлены вельмі схематычна. На мезалітычных стаянках Беларусі амаль не маецца знаходак рога і косці, якія былі адпаведным матэрыялам для арнаментавання і дробнай пластыкі. Па гэтай прычыне цяжка што-небудзь сказаць пра рэлігію і мастацтва таго часу. Толькі пад Смаргонню ў жвіровым кар’еры знойдзены масіўны выраб з рога, пакрыты нарэзкавым і кропкавым узорам. У новакаменны час пашыраюцца выявы антрапаморфных істот. Такая выява знойдзена на адной з пасудзін з паселішча Юравічы ў Калінкавіцкім раёне («мужчына з качкай»). На косці з возера Вячэра ў Любанскім раёне былі выгравіраваны мужчынскія, таксама схематычныя выявы, адна з іх трымае ў руцэ рэч, падобную на сякеру.

Майстэрства старажытных скульптараў найбольш праявілася ў антрапаморфных выявах з Асаўца Бешанковіцкага раёна, дзе знойдзены дзве выявы людзей - драўляная і касцяная. Абедзве скульптуркі ўяўляюць еўрапеоідны антрапалагічны тып. Звязана гэта з тым, што старажытныя майстры стваралі абагульненыя вобразы сваіх супляменнікаў.

Калі ў мастацтве палеаліту антрапаморфныя выявы прысвечаны пераважна жанчынам, то ў неаліце Беларусі сустракаліся толькі мужчынскія выявы - вобразы нейкіх міфічных герояў і духаў. Гэта было выклікана складаннем патрыярхальных родавых калектываў, дамінаваннем у гаспадарцы паляўнічых і пастухоў. У той час як палеалітычныя жаночыя статуэткі адлюстроўвалі перш за ўсё біялагічны пачатак у чалавеку пры схематычным паказе галавы і твару, то неалітычныя мастакі асноўную ўвагу надавалі твару з індывідуальнымі асаблівасцямі. Чалавек у гэты час

усё больш асэнсоўваў сябе мыслячай істотай.

На тэрыторыі Беларусі знойдзены толькі адзінкавыя пахаванні каменнага веку. Таму мы не ведаем тагачасных пахавальных абрадаў і не можам рэканструяваць вераванні, звязаныя з культамі мёртвых. Толькі з позняга неаліту паходзіць некалькі пахаванняў на Росі ў Ваўкавыскім раёне, пакінутых носьбітамі культуры шарападобных амфар. Мяркуючы па канструкцыі магіл і тым, што ў іх змяшчалася, шарападобнікі практыкавалі як культы памерлых, так і плоднасці. Як мяркуецца, рэшткі свіней у магілах сімвалізавалі багіню зерня, урадлівасці, жыцця і смерці. Буйная рагатая жывёла звязвалася з месяцам, месяцавым бажанствам жыцця і смерці, была гарантам уваскрашэння.

Пытанні па матэрыялу лекцыі:

1. Ахарактарызуйце асаблівасці матэрыяльнай культуры старажытнага чалавека.
2. Вызначце асаблівасці мастацкага асэнсавання свету старажытным чалавекам.

Літаратура:

1. Грабянчук І.В. Гісторыя Беларусі: Культура: вучэбны дапаможнік. Мінск: БДЭУ, 2009. - 94 с
2. Лыч Л., Навіцкі У. Гісторыя культуры Беларусі. – Выд. 2. – Мінск, 1997.
3. Парашкоў С.А. Гісторыя культуры Беларусі. – Мінск, 2003.
4. Смаляк С.Р. Гісторыя і сучаснасць беларускай культуры. – Мінск, 1991.
5. Лазука, Б.А. Гісторыя беларускага мастацтва: у 2 т. Т. 1. Першабытны лад – XVII ст./ Б.А.Лазука. – Мінск: Беларусь, 2007. – с.252.

Тэма 3 Культура беларускіх зямель у IX — XIII стст.: архітэктура, мастацтва, літаратура

План:

1. Культывая архітэктура.
2. Візантыйскія і заходнееўрапейскія ўплывы на архітэктуру Беларусі.
3. Полацкая і гродзенская школы дойлідства.

Ключавыя паняцці: архітэктура, крыжова-купальны храм, дзяцінец, плінфа, неф, хоры, галаснік

Канспект лекцыі:

1. Яскравым сведчаннем высокага ўзроўню развіцця культуры Беларусі ў IX-XIII ст. з'яўляюцца помнікі архітэктуры, якія будаваліся спачатку з дрэва, а пасля прыняцця хрысціянства - з каменя і цэглы. Найбольш старажытным каменна-цагляным збудаваннем на тэрыторыі Беларусі з'яўляецца Сафійскі сабор у Полацку, збудаваны ў сярэдзіне XI ст. У XII ст. былі пабудаваны Полацкая Спаса-Еўфрасіннеўская царква, Бельчыцкі манастыр, Віцебская Дабравешчанская царква, два храмы ў Гродна - Ніжняя і Барысаглебская царквы. Неабходна адзначыць, што будынкі царкваў у старажытнасці выкарыстоўваліся не толькі для рэлігійных

мэтаў. Там праводзіліся сходу гараджан, на якіх абмяркоўваліся найбольш важныя справы, узвядзенне князёў на княжанне. Цэрквы і манастыры выкарыстоўваліся таксама як кнігасховішча. Пры іх перапісваліся кнігі і складаліся летапісе. З летапісаў вядома, што ў Полацкай Сафіі на працягу многіх стагоддзяў мелася багатая бібліятэка, у якой, акрамя царкоўных кніг, былі творы антычных аўтараў і летапісе. Арыгінальным помнікам архітэктуры Беларусі XIII ст. з'яўляецца Камянецкая, або Белая вежа, якая захавалася да нашых дзён. Гэта наглядны прыклад ваенных збудаванняў таго часу. Знаходзіцца яна ў г. Камянец Брэсцкай вобл., Пабудавана майстрам Алексай «з тоземцамі», г.зн. мясцовымі жыхарамі ў 1276 -1289 гг. па загаду валынскага князя Уладзіміра Васількавіча як фортпост на заходніх межах Русі. Яна мела пяць межэтажных перакрыццяў. Яе сцены праразаюць амбразуры (невялікія вокны) для стральбы - вузкія ў ніжніх паверхах і больш шырокія ў верхніх. Цагляныя вежы ў старажытнасці бяліліся вапнай, таму ў народзе яе называлі Белай, а пушу, дзе яна знаходзілася, - Белавежскай пушчай.

2. Хрысціянства паставіла чалавека ў кантэкст грамадства, якое становіцца для чалавека аб'ектам і прадметам рэалізацыі яго прызначэння і здольнасцей. Кардынальна мяняецца сэнс жыцця: палюбі Бога свайго, палюбі бліжняга, спяшайся рабіць дабро, быць карысным грамадству і, як узнагарода, – несмяротнасць душы, жыццё вечнае. Хрысціянства ў старажытнай Беларусі было вядомым задоўга да афіцыйнага яго прыняцця ў Кіеве (988 г.) і ў Полацкім княстве (992 г.). Хрысціянства сфармавала беларускую культуру, паставіла народ у кантэкст еўрапейскай цывілізацыі, дало хрысціянскую мараль і этыку, спрыяла развіццю пісьменства, літаратуры, тэалогіі, філасофіі, права, іканапісу, жывапісу, музыкі, мураванага дойлідства. Візантыйская культура аказала вілікі уплыў на развіццё беларускай: мноства накірункаў, жанраў, відаў было запазычана. Запазычанне адбывалася шляхам пераасэнсавання, а не прамога капіравання. Вялікае значэнне мела і заходнееўрапейская культура, якая пранікала праз кантакты з варагамі, польскімі княствамі і іншымі народамі. У архітэктуры з Візантыі быў запазычаны крыжова-купальны храм, фрэскавыя і мазаічныя роспісы, пісьменства і іншае. Першыя арцелі і майстры архітэктары, што будавалі мураваныя храмы на Беларусі, паходзілі з візантыйскіх зямель. Гатычны і раманскі стылі прыйшлі на беларускія землі з Заходняй Еўропы.

3. Полацкай архітэктурнай школы пачалі фарміравацца на аснове і пад уплывам візантыйска-кіеўскіх традыцый. Але ўжо ў 1-й палове 12 ст. мураванае будаўніцтва ў княстве пайшло па іншым, чым у Кіеве, шляху. З аднаго боку, яму характэрна захаванне архітэктурных форм, ад якіх ужо ў пачатку 12 ст. адмовіліся ў Кіеве (выкарыстанне муроўкі «са схавным радам», каменных блокаў, плоскіх лапатак, абхадных галерэй), з другога - рашучы перагляд крыжова-купальнай сістэмы храма. Будаўнікі, не адмаўляючыся ад яе канструкцыйнай асновы, за кошт пераразмеркавання

мас акцэнтуюць увагу на вежападобнасці сілуэта царквы. Яснась архітэктурнай кампазіцыі, сіметрычная ўпарадкаванасць форм, аб'ядноўваючых прастору, падкрэсліваюць панаванне вертыкальнай дамінанты. Але найбольш красамоўным сведчаннем новаўвядзенняў полацкіх дойлідаў з'яўляецца перанос падкупальнай прасторы ад усходу і размяшчэнне яе над заходнімі парамі слупоў. У 12 ст. у Полацкім княстве сфармавалася самабытная школа дойлідства, для якой характэрным было з'яўленне храмаў вежападобнай канструкцыі, муроўка з плінфы метадам «схаваных радоў», крыжова-купальны храм і цэнтрычнасьць кампазіцыі (Сафійскі сабор, Спаса-Еўфрасінеўская царква, Пятніцкая і Барысаглебская царквы і сабор Бельчыцкага Барысаглебскага манастыра, царква Дабравешчаня ў Віцебску). Да сёняшняга дня вядома пра 13 помнікаў полацкай архітэктурнай школы, сярод якіх адна грамадзянская пабудова. Акрамя знакамітага Сафійскага сабору і іншых манастырскіх храмаў, самабытным помнікам з'яўляецца храм-трыконх, нетыповы для усходнеславянскага рэгіёну. Самабытная архітэктурная школа склалася ў 12 ст. і ў Гродне. Адметнасці Гродзенскай школы: планавасць структуры, цагляная роўнарадавая муроўка, дэкор фасадаў з шліфаваных валуноў і пліт, выкарыстанне галаснікоў у сценах і скляпеннях, маёлікавых пліт на падлозе (Барысаглебская (Каложская) царква, Ніжняя і Прачысценская царквы, княжацкі палац).

Пытанні па матэрыялу лекцыі:

1. Што сабой уяўляе крыжова-купальны храм?
2. У чым асаблівасці полацкай і гродзенскай архітэктурнай школ?
3. Што такое плінфа?

Літаратура:

1. Грабянчук І.В. Гісторыя Беларусі: Культура: вучэбны дапаможнік. Мінск: БДЭУ, 2009. - 94 с
2. Лыч Л., Навіцкі У. Гісторыя культуры Беларусі. – Выд. 2. – Мінск, 1997.
3. Парашкоў С.А. Гісторыя культуры Беларусі. – Мінск, 2003.
4. Смаляк С.Р. Гісторыя і сучаснасць беларускай культуры. – Мінск, 1991.
5. Лазука, Б.А. Гісторыя беларускага мастацтва: у 2 т. Т. 1. Першабытны лад – XVII ст./ Б.А.Лазука. – Мінск: Беларусь, 2007. – с.252.

Тэма 4 Культура беларускіх зямель у 9 — 13 стст.: архітэктурна, мастацтва, літаратура

План:

1. Выяўленчае мастацтва. Манументальны жывапіс.
2. Іканапіс.
3. Дэкаратыўна-прыкладное мастацтва. Ювелірнае мастацтва.

Ключавыя паняцці: фрэска, ікона, мазайка, готыка, раманскі стыль, крыжова-купальны храм, арцель.

Канспект лекцыі:

1. У сувязі з пашырэннем сферы выкарыстання гліны, дрэва, каменя, а таксама асваеннем спецыфікі апрацоўкі (гравіроўка, чаканка, зярненне, пазалота, чарненне) металаў, шкла, бурштыну развіваецца рамесніцтва і ўзрастае патрэба ў дэкарацыі прадметаў побыту, жылля, упрыгожванняў. У якасці такіх прадметаў служылі крыжы, падсвечнікі, рытуальны і свецкі посуд, царскія вароты, званы, абклады кніг і абразоў, кафля, а таксама розныя ўпрыгожванні: падвескі, бранзалеты, пярсцёнкі, завушніцы, пацеркі, абярэгі. У 13 ст. былі вядомыя такія рамёствы, як кераміка, разьба па дрэве, кавальства, шкларобства, злотніцтва, ліцейная справа.

Унутраныя сцены храмаў, апсіды, слупы і скляпенні былі размалёваныя фрэскамі (фарба па сырой тынкоўцы). Тэматыкай такіх роспісаў служылі канкрэтныя эпізоды і сюжэты паводле Старога і Новага Запаветаў, выявы Святой Тройцы, Ісуса Хрыста, Багародзіцы, Апосталаў, хрысціянскіх святых. Найбольш папулярнымі сюжэтамі былі «Еўхарыстыя» (Сафійскі і Спаса-Праабражэнскі саборы ў Полацку), «Распяцце» (Пятніцкая і Спаская царквы ў Полацку), «Стрэчанне», «Благавешчанне», інш. Выдатным помнікам, які ўнутры ўвесь размалёваны фрэскамі з'яўляецца Спаса-Праабражэнская царква Спаса-Еўфрасіннеўскага манастыра. Фрэскі датуецца перыядам жыцця самой асветніцы Ефрасінні Полацкай. Гэта адзіны помнік, які захоўвае арыгінальныя роспісы 12-13 ст., самыя старажытныя на тэрыторыі усходнеславянскага рэгіёна (не лічачы роспісаў Сафійскіх сабораў ў Кіеве, Ноўгарадзе і Полацку).

2. У 9-13 ст. іканіс беларускіх зямель быў прадстаўлены выключна прывазнымі іконамі і іншымі прадметамі культуры. Мясцовыя майстры авалодалі тэхнікай выканання іканаграфічных фобразаў з косці, дрэва і металу. Культываваліся малых форм разам з свецкімі ювелірнымі вырабамі складае асноўную частку скульптурных твораў 11-13 стст., значная колькасць якіх прывозілася з розных рамесніцкіх цэнтраў, напрыклад з Кіева, які меў цесныя сувязі з Візантыяй. Некаторыя мастацкія вырабы траплялі на тэрыторыю Беларусі непасрэдна з Візантыі, а некаторыя вырабляліся мясцовымі майстрамі ў старажытных беларускіх гарадах. Пасля захопу Канстанцінопаля крыжакі ў 1204 г. у гарадах Русі ўзрасла колькасць візантыйскіх майстроў, асабліва ў Кіеве.

Асаблівую папулярнасць сярод кultaвых вырабаў мелі літыя крыжы, абразы, крыжы-энкаліпіёны (крыжы, з месцам для захоўвання мошчаў святых). Значную колькасць сярод кultaвых літых вырабаў складаюць выявы Барыса і Глеба. Вялікі попыт на крыжы і крыжы-энкаліпіёны прывёў да ўзнікнення іх масавай вытворчасці і да зніжэння іх мастацкіх і тэхнічных якасцяў. Вялікую групу твораў дробнай пластыкі, якія таксама мелі кultaвае прызначэнне, складаюць віслыя пячаткі-булы, якімі карысталіся члены княжацкай сям'і, або духавенства. На пячатках размяшчаліся выявы святых, партрэты уладара, царкоўныя сімвалы. Блізкімі па вырашэнню былі і свінцовыя пломбы, якімі карысталіся ў асяроддзі гандляроў. Меншыя па памерах, у адрозненне ад пячатак, яны

тасама звычайна мелі на адным боку выяву святога-заступніка, на другім - шасці- ці чатырохканцовы крыж, а таксама пачатковыя літары гаспадароў, якім належаў той ці іншы тавар абазначаны пломбаі. Штэмпелі для выканання адбіткаў адліваліся з цвёрдых металаў ці сплаваў, а самыя адбіткі рабіліся на паверхні свінцовых пласцін.

Матэрыялам для разных вырабаў служылі мяккі камень (часцей сланец з тонкай структурай), косць і дрэва. Разныя абразкі звычайна уяўлялі сабой невялікія па памерах пласціны ад 4 да 6 см з таўшчынёй ад 0,5 да 0,7 см, якія насілі на шыі ў скураным мяшэчку, на раменьчыку па аднаму ці па некальку, часам уперамешку з пацеркамі. На абразках былі выявы Хрыста, Маці Боскай, апосталаў і асобных святых, шанаваных у той ці іншай мясцовасці.

3. Будаўніцтва гарадоў, храмаў, манастыроў, замкаў, палацаў, новыя сацыяльна-эканамічныя адносіны, пашырэнне гандлёвых сувязяў садзейнічалі развіццю рамёстваў, дэкаратыўна-прыкладнога мастацтва, жывапісу і інш. Паспяхова развіваліся мастацкая апрацоўка дрэва, ювелірнае, ліцейнае, кавальскае, ганчарнае, касцярэзнае і іншыя рамёствы. Рамеснікам добра былі вядомы плаўка, ліццё, коўка, валачэнне, гравіроўка, штампоўка, а таксама эмаль, скань, чарненне, інкрустацыя. У вытворчасці прадметаў хатняга ўжытку, зброі, упрыгажэнняў, прадметаў працы выкарыстоўваліся дрэва, жалеза, бронза, медзь, серабро, золата, шкло, камень, косць. З бронзы, напрыклад, выраблялі бранзалеты, падвескі, пярсцёнкі, грабеньчыкі; з бурштыну – пацеркі, пярсцёнкі, каралі; з дроту – бранзалеты, засцёжкі, кольцы, скроневыя ўпрыгажэнні і г. д. Сваім майстэрствам славіліся полацкія ювеліры, аб чым сведчаць знойдзеныя археолагамі чатыры ювелірныя майстэрні X–XII стст. Але самым выдатным помнікам дэкаратыўна-прыкладнога мастацтва з’яўляецца крыж, створаны майстрам Лазарам Богшай у 1161 г. пазаказу Ефрасінні Полацкай,

Пытанні па матэрыялу лекцыі:

1. Што такое фрэска? Што такое мазаіка?
2. Што сабою уяўляе тэхніка перагародкавай эмалі?
3. Які уплыў на архітэктурную беларускіх зямель аказала Візантыя?
4. Які уплыў на архітэктурную беларускіх зямель аказала Заходняя Еўропа ў 11-13 ст.?

Літаратура:

1. Грабянчук І.В. Гісторыя Беларусі: Культура: вучэбны дапаможнік. Мінск: БДЭУ, 2009. - 94 с
2. Лыч Л., Навіцкі У. Гісторыя культуры Беларусі. – Выд. 2. – Мінск, 1997.
3. Парашкоў С.А. Гісторыя культуры Беларусі. – Мінск, 2003.
4. Смаляк С.Р. Гісторыя і сучаснасць беларускай культуры. – Мінск, 1991.
5. Лазука, Б.А. Гісторыя беларускага мастацтва: у 2 т. Т. 1. Першабытны лад – XVII ст./ Б.А.Лазука. – Мінск: Беларусь, 2007. – с.252.

Тэма 5 Культура беларускіх зямель у 9 — 13 стст.: архітэктура, мастацтва, літаратура

План:

1. Помнікі эпіграфікі і пісьменства.
2. Берасцяныя граматы.
3. Перакладная літаратура.
4. Арыгінальная літаратура.
5. Свецкая літаратура.

Ключавыя паняцці: эпіграфіка, пісьменства, берасцяныя граматы, перакладная літаратура, «Барысавы» камяні, латапісы, Тураўскае Евангелле

Канспект лекцыі:

1-2. Найбольш старажытным узорам пісьма ўсходніх славян з'яўляецца знойдзеная пад Смаленскам пячатка полацкага князя Ізяслава канца X ст., на якой змешчаны выява трызубца і надпіс «Изас(лав)ос», які кірылічнымі літарамі перадае грэчаскае гучанне імені «Ізяслаў». Вельмі цікавымі помнікамі пісьменнасці беларускай зямлі з'яўляюцца так званыя «Барысавы» камяні, на якіх па загаду полацкага князя Барыса Усяславіча высечаны выява шасціканцовага крыжа і надпіс – зварот да Бога: «Гі помози рабу своему Борисоу». Сведчаннем развіцця асветы з'яўляецца і старадаўні (канец XII– пачатак XIII ст.) самшытавы грэбень, знойдзены на тэрыторыі старажытнага Брэста, на якім з абодвух бакоў выразаны літары алфавіта ад «А» да «Л». У Мсціславе і Віцебску былі знойдзены такія важныя помнікі развіцця пісьменнасці, як берасцяныя граматы. Выдатным помнікам пісьменнасці з'яўляецца і знакаміты крыж Ефрасінні Полацкай. Свае памятныя надпісы пакінулі нашчадкамі і будаўнікі Полацкага Сафійскага сабора. Тут на вялікім плоскім камяні ў падмурку выдрапаны іх імёны.

Звесткі аб розных імёнах, лексіцы даюць надпісы XII ст. на прасліцах, амфарах: «Бабыно праслень» (Віцебск), «Ярополче вино» (Пінск), «Настасино праслен» (Пінск). Розныя рэчы з надпісамі былі знойдзены таксама ў Гродне, Навагрудку, Ваўкавыску, Слоніме, Тураве і іншых гарадах.

3. На Полаччыне было шмат рознай літаратуры (як свецкай, так і рэлігійнай), перакладзенай з грэчаскай, старажытнаўрэйскай, лацінскай моў: Біблія, Евангелле, Псалтыр, жыцця святых, фантастычная аповесць пра Аляксандра Македонскага «Александрыя», аповесць пра зруйнаванне Іерусаліма («Іудзейская вайна») Іосіфа Флавія і інш.

4. У разглядаемы перыяд, з першай паловы XIII ст., пачало

фарміравацца непасрэдна беларускае пісьменства. На базе мовы крывічоў былі створаны пісьмовыя помнікі з характэрнымі прыкметамі беларускай мовы. Да іх, у прыватнасці, адносяцца дагаворная грамата Смаленскага князя Мсціслава з Рыгай і Готландам, дамова з Рыгай невядомага смаленскага князя (каля 1230 г.), грамата полацкага князя Ізяслава (каля 1265 г.) і інш.

Распаўсюджванне пісьменнасці, кніжнай адукацыі на беларускай зямлі ў XII ст. цесна звязана з імёнамі выдатных асветнікаў, дзеячаў культуры Ефрасінні Полацкай, Кірылы Тураўскага, Клімента Смаляціча і інш.

Важным пацвярджэннем развіцця пісьменнасці ў Тураве з'яўляецца «Сказанне аб мніху Марціне» (XII ст.), у якім гаворыцца аб цяжкім жыцці манаха-пустэльніка ў келлі Барыса-глебскага манастыра. Марцін быў кухарам і абслугоўваў чатырох тураўскіх епіскапаў: Сімяона, Ігнація, Іакіма і Георгія. Больш познім помнікам з'яўляецца «Сказанне аб Кірыле Тураўскім».

Адсюль паходзіць і знакамітае Тураўскае Евангелле XI ст., частка якога (10 лістоў, 20 старонак) была знойдзена ў 1865 г. і цяпер захоўваецца ў бібліятэцы Акадэміі навук Літвы. У адрозненне ад Тураўскага Аршанскае Евангелле (канец XII–пачатак XIII ст.), якое было знойдзена ў 1812 г. у Оршы, захавалася амаль цалкам.

Яркім сведчаннем высокай культуры ўсходніх славян з'яўляецца летапісанне. Дзякуючы летапісам гісторыкам сталі вядомы шматлікія факты, падзеі, імёны. Ужо ў ранніх летапісах («Аповесць мінулых гадоў», «Іпацьеўскі летапіс») адлюстроўваюцца важныя падзеі з жыцця і гісторыі Полацкай, Смаленскай, Тураўскай, Наўгародскай зямель і іх узаемаадносіны з Кіевам. У Галіцка-Валынскім летапісу апісваюцца падзеі 1201–1292 гг., часта звязаныя з гісторыяй Гродна, Турава, Пінска, Брэста, Навагрудка, Слоніма, Ваўкавыска і іншых гарадоў. Важнай крыніцай па гісторыі Полацкага, Тураўскага, Кіеўскага, Галіцка-Валынскага і іншых княстваў XII–XIII стст. з'яўляецца Іпацьеўскі летапісны звод, які змяшчае тры летапісныя творы: «Аповесць мінулых гадоў», Кіеўскі летапіс і Галіцка-Валынскі летапіс.

5. Асобнае месца сярод помнікаў пісьменнасці XII ст. належыць «Слову аб палку Ігаравым» (1185), у якім расказваецца пра няўдалы паход Ноўгарад-Северскага князя Ігара Святаслававіча на полаўцаў. Гэты твор з'яўляецца вяршыняй мастацкай пісьменнай літаратуры не толькі ўсходніх славян, але і ўсяго свету. Стыль твора велічны. «Слова...» напісана сакавітай народнай мовай, насычана ідэямі і вобразамі народнай паэтычнай творчасці. Значнае месца ў творы адводзіцца Полацкаму князю Усяславу Чарадзею, да якога аўтар яўна мае сімпатыі.

Пытанні па матэрыялу лекцыі:

1. Якія помнікі эпиграфікі сведчаць аб распаўсюджанні пісьменства на беларускіх землях у 9-13 ст.?

2. У якіх беларускіх гарадах былі знойдзены берасцяныя граматы?

3. Што такое “летапіс”?

Літаратура:

1. Верещагин, Е.М. История возникновения древнего общеславянского литературного языка: Переводческая деятельность Кирила и Мифодия и их учеников/ Е.М. Верещагин; / Моск. гос. ун-т им. М. В. Ломоносова, Науч.-метод. центр рус. яз. – Москва: Мартис, 1997. –199 с.

2. Саверчанка, І. В. Беларуская літаратура X-XV стст. / [укладанне, прадмова, каментарый І. В. Саверчанкі] - Мінск: Беларуская навука, 2010. - 409 с.

3. Уханова, У.В. У истоков славянской письменности / У.В. Уханова – Москва: Муравей, 1998. – 240 с.

4. Культура Беларусі: энцыклапедыя. Т. 3. Г - З / рэд.кал.: Т.У. Бялова (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск: БелЭн, 2012. – 688 с.

Тэма 6 Культура Беларусі ў 14 — першай палове 17 стст.: архітэктура і горадабудаўніцтва

План:

1. Заходнееўрапейскія ўплывы.

2. Архітэктурныя стылі.

Ключавыя паняцці: архітэктурны стыль, гатычны стыль, раманскі стыль, стыль рэнесанс, барока, беларуская готыка, Дж. М. Бернардоні

1. Галоўнымі мастацкімі (архітэктурнымі) стылямі сталі гатычны, рэнесансны, барока. Яны часта выступалі ў спалучальных формах, якія былі характэрнымі для культуры Беларусі. Гатычны стыль змяняе раманскі ў другой палове 12 ст. і паспяхова развіваецца ў эпоху станаўлення і росквіту гарадоў: кафедральны сабор, у адрозненне ад раманскага храма, - гарадское збудаванне: кантрастуючы з невялікімі навакольнымі пабудовамі, ён панавалі над гарадам. У тыпах гарадскіх пабудоў асноўнае месца нараўні з саборам, занялі будынка біржаў, складоў, судоў, мытняў, рынкаў, бальніц, ратуш (сімвалаў незалежнасці горада). Мастацкая ідэя готыкі адлюстроўвала глыбокае перажыванне складнасці Боскага светапарадку: сабор уяўляў сабой мадэль светабудовы, заснаванага на раўнавазе чароўнага і чалавечага. Пераход ад раманскага да гатычнага стылю адзначаны шэрагам тэхналагічных навін, якія ў сваю чаргу былі стылістычна асэнсаваны ў гісторыі готыкі. Абгрунтаваным з’яўляецца меркаванне пра тое, што вытокамі пераменаў у архітэктурным мысленні стала ўвядзенне спічастай аркі (яе з’яўленне звязвалася з арабскім уплывам): яна валодала меншым распор - ціскам на сцяну, нагрузка была накіравана ўніз, на апору. Крыжовы нярэўнага звод быў галоўным архітэктурным адкрыццём готыкі, ён прымяняўся ва ўзаемадзеянні з сістэмай унутраных асноў (калон або слупоў) і знешніх апор. Цэнтральная нава гатычнага сабор звычайна вышэй астатніх, і частка яго нагрузкі

прымаюць на сябе аркбутаны - спецыяльныя падпружных аркі, якія злучаюць падстава зводу галоўнага нефа з контрфорсамі бакавых. Удасканаленне тэхнічнага боку і паступовае пашырэнне ўнутранага прасторы прывяло да таго, што ў гатычным храме практычна зніклі сцены, замененыя вялізнымі вокнамі, якія былі запоўненыя Светаносны пано вітражоў. Вылучэнне каркаса, ператварэнне сцены ў запаўняе, а не апорны элемент будынка адчынялі магчымасць для стварэння значных праёмаў, што палягчала канструкцыю, а значыць, давала магчымасць павелічэння будынка ў вышыню і шырыню. Пры пабудове сабор арыентаваўся на ўсход сваёй алтарнай часткай, што мела строга кананічны сэнс, такім чынам, цэнтральны ўваход размяшчаўся на заходнім баку. На фасадзе звычайна змяшчаліся дзве вежы, а паміж імі - круглае акно-ружа. Кожны партал гатычнага сабора мае строга індывідуальнае мастацкае рашэнне.

2. Готыка ў Беларусі мела свае асаблівасці. Яе шырокае распаўсюджванне тут пачалося ў канцы 14 стагоддзя, а ў ранніх помніках сустракаліся толькі некаторыя рысы стылю, напрыклад стральчатая аркі. Сярод прычын запозненага прыходу готыкі, можна назваць адсутнасць сувязяў з Заходняй Еўропай. У цэлым готыка, як і раманскі стыль, развівалася ў феадальнай сістэме, дзе архітэктура па-ранейшаму захоўвала большай часткай прыгоннай або культывы характар. Развівалася грамадзянскае і жылое будаўніцтва. Нябачаная дагэтуль вышыня гатычных храмаў дасягалася ужываннем каркаснай сістэмы ў будаўніцтве. А шырокія інтэр'еры ўпрыгожваліся вялізнымі вокнамі, ўзрушаючая шматколёрнасцю па-майстэрску выкананых вітражоў. Да асноўных элементаў гатычнай архітэктуры адносяцца: стральчатая аркі - нервюры; аркбутаны - адкрытыя полуаркі; слупы, служачыя апорамі для спічастых арак. Да іншых канструктыўных асаблівасцяў можна аднесці вертыкальныя выступы - контрфорсы, крыжовыя скляпенні, разьбяныя франтоны - вімпергі, востраканцовыя ажурныя вежы - пінаклі, стральчатая вокны і парталы. Фасады ўпрыгожваліся складаным арнамантам і скульптурамі. Готыка злучыла ў сабе шкло, камень, і яркія фарбы насценных роспісаў і вітражоў. Экспрэсіўны стыль пакараў зьяннем золата, а шпілі, ўзлятлі ўгору, дэманстравалі імкненне чалавека да неба, і служылі напамінам пра духоўнай баку жыцця. Гэтая архітэктура сімвалізуе бясконцасць, якое адчуваецца выказваючы усё тое, містычнае і загадкавае, што ёсць у душы кожнага чалавека.

Пытанні па матэрыялу лекцыі:

1. Як праяўляліся заходнееўрапейскія ўплывы ў беларускай архітэктуры ў XIV — першай палове XVII стст.?
2. Якія архітэктурныя стылі былі характэрны для культавага будаўніцтва Беларусі ў XIV — першай палове XVII стст.?
3. Калі на Беларусі атрымаў распаўсюджанне стыль барока?

Літаратура:

1. Архітэктура Беларусі : нарысы эвалюцыі ва ўсходнеславянскім і еўрапейскім кантэксце : у 4 т. / рэдкал.: А.І. Лакотка (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск : Беларуская навука, 2005–2009. – Т. 3. Кн. 2 : Другая палова XIX – першая палова XX ст. / А.І. Лакотка [і інш.]. – 2007. – 549 с.
2. Кулагін, А.М. Эклектыка. Архітэктура Беларусі другой паловы XIX – пачатку XX ст. / А.М. Кулагін. – Мінск : Ураджай, 2000. – 304 с.
3. Чантурія, В.А. Памятнікі архітэктуры і градостроітэльнасці Беларусі / В.А. Чантурія. – Мінск : Полымя, 1986. – 236 с.

Тэма 7 Культура Беларусі ў 14 — першай палове 17 стст.: архітэктура і горадабудаўніцтва

План:

1. Горадабудаўніцтва.
2. Ваеннае дойлідства.
3. Культываваная архітэктура.

Ключавыя паняцці: абароннае дойлідства, крэпасць, готыка, рэнесанс, барока, Маламажэйкаўская царква, Супрасльскія царква, Троіцкі касцёл

Канспект лекцыі:

1. Гародні ўмацоўваліся драўлянымі або мураванымі сценамі, вежамі, рвамі і землянымі валамі. Найбольш значнымі былі ўмацаванні ў Віцебску, Полацку, Магілёве і Гродна. Так, Верхні замак у Полацку стаяў на высокай гары пры ўпадзенні р. Палоты ў Заходнюю Дзвіну. Унутры ён быў забудаваны грамадскімі і культываванымі памяшканнямі. У XIV–пачатку XV ст., у перыяд падрыхтоўкі рашаючага ўдару па Тэўтонскаму ордэну, старажытныя драўляныя абарончыя збудаванні ў Гродна і Навагрудку былі перабудаваны ў мураваныя і абнесены шмат’яруснымі вежамі. Новыя мураваныя замкі былі ўзведзены ў Лідзе, Крэве, Гародні.

2. У другой палове XVI ст. у Беларусі было пабудавана шмат новых крэпасцей – Сокал, Туроўля, Казян, Красны і інш., якія стварылі раабначую сістэму агульнадзяржаўнага значэння. З канца XV ст. архітэктура беларускіх зямель усё мацней пачала адчуваць уплыў заходнеўрапейскага Адраджэння. Мяняліся тып і характар абарончага дойлідства.

Галоўнымі мастацкімі (архітэктурнымі) стылямі сталі гатычны, рэнесансны, барока, якія часта выступалі ў спалучальных формах, што сталі характэрнымі для культуры Беларусі. Абарончы характар насіла гатычная і рэнесансная архітэктура замкаў у Геранёнах, Смалянах і Койданаве.

Шэраг помнікаў замкавага дойлідства першай паловы XVI ст. змяшчаюць элементы, трансфармаваныя з фламандскай і нідэрландскай рэнесанснай архітэктуры. Гэта не выпадкова, паколькі ў іх праектаванні і будаўніцтве прымалі ўдзел замежныя спецыялісты.

3. Высокага мастацкага ўзроўню дасягнулі беларускія дойліды ў культываванай архітэктуры. Яны стварылі новы тып праваслаўнага храма,

які ўвайшоў у гісторыю як беларуская готыка. Узорами беларускай готыкі з'яўляюцца царквы абарончага характару ў Мала-Мажэйкаве Шчучынскага раёна, Супраслі, Заслаўі, пабудаваныя ў канцы XV–першай палове XVI ст., а таксама Троіцкі касцёл у Ішкальдзі (Баранавіцкі раён). Царква ў Заслаўі была пабудавана беларускім магнатам Іванам Глебавічам з мэтай распаўсюджвання кальвінізму. Яна здаецца высечанай з каменнай глыбы. Маналітныя сцены будынка акружаны высокім земляным валам, які ахоўваў кальвіністаў ад нападу.

У XVI ст. пачалі з'яўляцца культавыя пабудовы ў стылі рэнесансу (пратэстанцкі сабор у Смаргоні і каталіцкі касцёл у Нясвіжы). Пад канец XVI ст. у беларускай архітэктуры ўсталёўваецца стыль барока. Сылло барока ўласцівы прасторавая разгорнутасць, сваеасаблівасць і дынамічнасць кампазіцыі. Першым будынкам, пабудаваным ў стылі барока на тэрыторыі Беларусі, стаў езуіцкі касцёл у Нясвіжы (1584–1593, архітэктар Дж. М. Бернардоні). Прататыпам касцёла з'явіўся галоўны храм езуітаў Іль-Джэзу ў Рыме. Вельмі яркава стыль барока ўвасобіўся ў абліччы палацаў Сапегаў у Ружанах, Храптовічаў у Шчорсах,

Радзівілаў у Нясвіжы, а таксама ў культавых пабудовах – Мікалаеўскім саборы ў Магілёве (канец XVII ст.), фарным касцёле ў Гродне (XVII–XVIII стст.), саборы Пятра і Паўла ў Віцебску (другая палова XVIII ст.), сінагозе ў Старым Быхаве (сярэдзіна XVII ст.) і інш.

Пытанні па матэрыялу лекцыі:

1. Што было характэрна для развіцця горадабудаўніцтва ў 14 – 17 ст.?
2. Якія стылі панавалі ў архітэктуры Беларусі на працягу 14 – першай паловы 17 стст.?
3. Назавіце вядомыя культавыя помнікі, пабудаваныя на працягу 14 – першай паловы 17 стст.

Літаратура:

1. Архітэктура Беларусі : нарысы эвалюцыі ва ўсходнеславянскім і еўрапейскім кантэксце : у 4 т. / рэдкал.: А.І. Лакотка (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск : Беларуская навука, 2005–2009. – Т. 3. Кн. 2 : Другая палова XIX – першая палова XX ст. / А.І. Лакотка [і інш.]. – 2007. – 549 с.
2. Чантурыя, В.А. Памятнікі архітэктуры і градостроительства Белоруссии / В.А. Чантурыя. – Минск : Полымя, 1986. – 236 с.
3. Лазука, Б.А. Гісторыя беларускага мастацтва: у 2 т. Т. 1. Першабытны лад – XVII ст./ Б.А.Лазука. – Мінск: Беларусь, 2007. – с.252.

Тэма 8 Культура Беларусі ў 14 — першай палове 17 стст.: архітэктура і горадабудаўніцтва

План:

1. Прыватнаўласніцкія замкі: агульная характарыстыка.
2. Мірскі і Несвіжскі замкі.

Ключавыя паняцці: прыватнаўласніцкія замкі, Мірскі замак, Нясвіжскі замак, Ільінічы, Радзівілы

Канспект лекцыі:

1. Прыватнаўласніцкія замкі як абарончыя збудаванні, ўяўляюць сабою адметную і унікальную з'яву ў гісторыі айчыннай культуры: як прыклад можна прывесці прыватнаўласніцкія замкі ў Міры, Гальшанах, Гайцюнішках, якія з'яўляюцца узорами абарончага дойлідства і мастацкай выразнасці.

2. Канцэнтраваным выражэннем традыцый беларускага замкавага дойлідства, вышэйшым дасягненнем нацыянальнага ваенна-інжынернага мастацтва таго часу з'яўляецца замак у Міры (Карэліцкі раён). У розныя часы ім валодалі Ільінічы, Радзівілы, Вітгенштэйны, Святаполк-Мірскія. Пад іменем замка Гаршэкаў Адам Міцкевіч апісаў яго у паэме «Пан Тадэвуш».

Мірскі замак ствараўся ў некалькі этапаў, будынкі дабудоўваліся. Выдатнасцю замка-палаца з'яўляюцца вежы, упрыгожаныя нішамі і арнаментальнымі паясамі. У яго архітэктуры рысы позняй готыкі спалучаюцца з элементамі рэнэсансу. Чырванаватая цэгла вежаў і сцен кантраставала з атынкаванымі і пафарбаванымі ружовай фарбай нішамі. Гэта давала моцны эфект і найперш служыла эстэтычным мэтам. Абарончыя ж функцыі ўсё болей пераносіліся на знешнія зямляныя ўмацаванні. Развіццё артылерыі рабіла мураваныя сцены і вежы бессэнсоўнымі сродкамі абароны. Земляныя куртыны, часта ўмацаваныя каменнай кладкай, цяпер выконвалі ролю галоўнага абарончага збудавання. Замак неаднаразова падвяргаўся асадам і разбурэнню з боку шведаў, французаў, армій рускіх цароў, але ўсякі раз адбудоўваўся. У нашы дні ён з'яўляецца ўражывальным і ўражвае сваёй веліччу і прыгажосцю.

Шэдэўрам архітэктуры з'яўляецца Нясвіжскі палацава-замкавы комплекс (Мінская вобл.). У яго архітэктуры можна выявіць змешванне розных стыляў, што сведчыць пра многэтапнае будаўніцтва і выкарыстанні мастацкіх дасягненняў розных гістарычных эпох. Каменны замак на месцы драўлянага ў Нясвіжы быў закладзены Н. Радзівілам Сіроткам у 1583. Яго будаўніцтва на першым этапе вёў італьянскі архітэктар Ян Марыя Бернардоні. Замак размяшчаўся ў баку ад горада, на ўзвышшы. Пятрапіць сюды можна было толькі па разборных драўляным мосце. Вал вышыняй да 20 метраў і іншыя фартыфікацыйныя прылады, водныя перашкоды ператваралі замак ў непрыступную крэпасць. За замкавымі ўмацаваннямі стаяла тры асобных каменных корпуса, якія ўтвараюць унутраны двор. Цэнтральны корпус, пабудаваны насупраць уязной брамы, займаў сам Радзівіл. Гэта быў трохпавярховы будынак з невялікімі васьміграннымі вежамі па кутах. Раз'яднаныя корпуса ў наступныя гады перабудоўваліся і аб'ядноўваліся архітэктурнымі ўстаўкамі, утварыўшы замкнёны парадны двор.

Пытанні па матэрыялу лекцыі:

1. Ахарактэрызуйце асаблівасці, уласцівыя для будаўніцтва

прыватнаўласніцкіх замкаў у 14-16 ст.

2. Раскажыце аб гісторыі Мірскага замку.

3. У якім стылі быў пабудаваны Нясвіжскі замак?

Літаратура:

1. Архітэктура Беларусі: нарысы эвалюцыі ва ўсходнеславянскім і еўрапейскім кантэксце: у 4 т. / Нацыянальная акадэмія навук Беларусі, Інстытут мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору імя К. Крапівы; [наук. рэд. А. І. Лакотка]. – Мінск: Беларуская навука, 2005. – 500 с.

2. Барока ў беларускай культуры і мастацтве / Інстытут мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору НАН Беларусі; навук. Рэд. В.Ф. Шматаў. – 2-е выд. – Мінск: Беларуская навука, 2001. – 304 с.

3. Лазука, Б.А. Гісторыя беларускага мастацтва: у 2 т. Т. 1. Першабытны лад – XVII ст./ Б.А.Лазука. – Мінск: Беларусь, 2007. – с.252.

Тэма 9 Культура Беларусі ў 14 - першай палове 17 стст.: мастацтва

План:

1. Выяўленчае мастацтва: іканапіс і свецкі жывапіс.

2. Выяўленчае мастацтва: скульптура і графіка.

Ключавыя паняцці: рэнесанс, гуманізм, адраджэнне, барока, ікона, беларуская школа іканапісу, Пётр Яўсеевіч з Галынца, сармацкі партрэт, гатычная скульптура, драўляная скульптура, алтар

Канспект лекцыі:

1. У 15 ст. пачынае фарміравацца беларуская іканапісная школа. Яе характэрнымі рысамі стала успрыянцце некаторых элементаў заходнееўрапейскай рэлігійнай карціны. Характэрнымі асаблівасцямі быў залаты фон з раслінным арнамантам, адваротная перспектыва, наяўнасць архітэктурных аб'ектаў і элементаў на заднім фоне, прысутнасць элементаў побыту (арнамент вышыўкі, харчаванне, мэбля і інш.).

Пад Рэнесансам, або Адраджэннем, у канкрэтна-гістарычным значэнні разумеецца эпоха ў развіцці духоўнай культуры Еўропы ў пераходны перыяд ад Сярэднявечча да Новага часу (14 – першая палова 17 ст.), якая характарызувалася гуманістычным светапоглядам, уздымам свецкай навукі і мастацтва, станаўленнем нацыянальных моваў, літаратур і нацыянальнай самасвядомасці еўрапейскіх народаў. Паводле крытэрыяў развіцця мастацкай культуры і гуманістычнай навукі, еўрапейскае Адраджэнне дзеляць на ранняе (пераважна ў Італіі 14 – 15 стст.), высокае (пераважна ў выяўленчым мастацтве канца 15 – першай чвэрці 16 ст.) і позняе (другая палова 16 – пачатак 17 ст.).

Моцны ўплыў на станаўленне прыдворнай культуры ВКЛ аказала заходнееўрапейскае мастацтва. Помнікі другой паловы 16 ст. створаны ў традыцыях Рэнесанса. У 17 ст. назіраецца засваенне традыцый мастацтва Фландры і Галандыі. На мастацтва Рэчы Паспалітай і Беларусі ў 18 ст. моцны ўплыў аказалі прыдворныя мастакі саксонскіх каралёў. Наяўнасць вялікай колькасці замежных мастакоў у Беларусі садзейнічала ўзбагачэнню

мясцовага мастацтва 17—18 стст. новымі формамі і тыпамі партрэтаў: арыстакратычнага, рэтраспектыўнага "en pied" з багатым антуражам і больш сціплага пакаленнага або пагруднага на нейтральным фоне (шляхецага, радзей мяшчанскага) — парадных партрэтаў; партрэтаў у латах — рыцарскага тыпу «homo militaris» і тыпу вучонага, нарэшце, труннага, пахавальнага. У 16—18 стст. у Беларусі працавала шмат польскіх мастакоў.

У шэрагу партрэтаў заўважна імкненне да традыцый польскай культуры і яны захоўваюць рысы, тыповыя для сармацкіх партрэтаў.

2. У канцы 14-15 стст. у беларускай скульптуры ўзмацняецца уплыў заходнееўрапейскага мастацтва, што было выклікана унутранай і знешняй палітыкай ВКЛ, а таксама пашырэннем уплыву каталіцкай царквы, які асабліва стаў адчувацца пасля заключэння Крэўскай уніі (1385 г.) З пашырэннем каталіцкага землеўладання і будаўніцтва касцёлаў, у інтэр'ерах храмаў з'яўляецца паліхромная драўляная і каменная скульптура. Яна характэрызуецца цеснай узаемасувяззю з архітэктурай і яе мастацкімі стылямі.

У творах гэтага перыяду, прызначаных для каталіцкіх храмаў, найбольш адчуваецца ўплыў гатычнага, а таксама раманскага стылю. Асабліва яркая гатычны стиль адлюстроўваецца ў характары вырашэння карававых алтароў з рухомымі створкамі. Вытокі іх канструкцыйна-кампазіцыйнай пабудовы адносяцца да 12 ст., калі ў набажэнстве сталі выкарыстоўваць пышныя і дарагія літургічныя прадметы. Асабліва роля належала заалтарнаму абразу ці скульптурнай выяве. Менавіта яны і сталі затым уласна асновай алтара.

У найбольш развітым выглядзе алтар складаўся з караба і рухомах створах. У час набажэнства створкі алтара адкрываліся ўбакі і перад вернікамі паўставала яго ўнутраная частка. Тут размяшчалі драўляныя рэльефы, невялікіх памераў драўляную скульптуру, жывапісныя выявы. Важная роля адводзілася расфарбоўцы, якая мела дастаткова натуралістычны характар, а таксама пазалоце, якая разам стварала эфект урачыстасці.

Тагачасных беларускіх алтароў не захавалася, але можна ўявіць, што яны маглі мець аналагічную пабудову і выгляд, падобны да вядомых алтароў, створаных, напрыклад, у нямецкіх, чэшскіх і польскіх землях.

Скульптур, акрэсленых гатычным стылем, захавалася вельмі мала. Найбольш ранні з вядомых — «Укрыжаванне» (14 ст.) з в. Галубічы, якое, хутчэй за ўсё, было часткай страчанага цяпер алтара. Выдатным узорам беларускай гатычнай пластыкі з'яўляецца выява «Архангела Міхаіла» з в. Шарашова.

Працэс эвалюцыі беларускай скульптуры 16 ст. знаходзіць увасабленне ў арганічным спалучэнні познегатычнай традыцыі з рэнесанснымі, аб чым дае выразнае ўяўленне скульптура «Святы Рыгор Багаслоў» з Полацку.

Гатычныя формы зніклі ў культуры Беларусі толькі ў пачатку 18 ст. пад магутным націскам барока.

Пытанні па матэрыялу лекцыі:

1. Пералічыце асноўныя асаблівасці беларускай школы іканапісу?
2. Што такое сармацкі партрэт?
3. Пералічыце асноўныя элементы сармацкага партрэту?
4. Якімі былі асаблівасці гатычнай скульптуры на Беларусі?

Літаратура:

1. Гісторыя беларускага мастацтва: У 6 т. – Мн., 1987-1994. – Т. 2. – 1988.
2. Гісторыя Беларусі: у 6 т. / рэдкал.: М. Касцюк (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск: Экаперспектыва, 2000–2005. – 6 т.
3. Качаноўскі, У.У. Гісторыя культуры Беларусі : вучэб. дапаможнік / У.У. Качаноўскі. – Мінск : НКФ «Экаперспектыва», 1994. – 162 с.
4. Лыч Л., Навіцкі У. Гісторыя культуры Беларусь : вучэб. дапаможнік / Л. Лыч, У. Навіцкі. 2-е выд. – Мінск : ВП «Экаперспектыва», 1997. – 453 с.
5. Лазука Б.А. Гісторыя беларускага мастацтва. Т.1. – Мн., 2007.

Тэма 10 Культура Беларусі ў 14 — першай палове 17 стст.: мастацтва, літаратура, адукацыя

План:

1. Рукапісная кніга. Кнігазборы.
2. Кнігадрукаванне.

Ключавыя паняцці: рукапісная кніга, бібліятэкі Жыровіцкага і Супрасльскага манастыроў, друкарня, кнігадрукаванне Ф. Скарына, Нясвіжская друкарня, С. Будны

Канспект лекцыі:

1. Пашырэнне агульнага ўзроўня адукаванасці абумовіла ўзнікненне попыту на кнігі. У 14-16 стст. цэнтрамі перапіскі кніг з'яўляліся праваслаўныя манастыры (скрыпторыі ў Наваградку, Полацку, Смаленску, Вільне, Віцебску, Лаўрышаве, Супрасле), дзяржаўная канцылярыя ў Вільне, канцылярыі буйных феадалаў. Ствараліся значныя кнігазборы – бібліятэкі. Найбольш вядомымі былі: бібліятэка Полацкага Сафійскага сабора; бібліятэкі манастыроў у Спраслі, Вільне, Слуцку, Пінску; а так сама кнігазборы навучальных устаноў (езуіцкіх калегіумаў і акадэміі) і прыватныя зборы магнатаў (Раздзівілаў, Сапегаў, Храптовічаў і інш.).

2. Беларусь - першая ўсходнеславянская краіна, якая асэнсавала магчымасці друкаванай кнігі і яе масавай вытворчасці. Заснаванне беларускага кнігадруку звязана з творчасцю выдатнага еўрапейскага дзеяча, мысліцеля, гуманіста Францыска Скарыны, які за мяжой атрымаў не толькі вышэйшую адукацыю, але і стаў доктарам навук у Падуі, рэнэсансавым цэнтра Італіі. За незвычайна сціслы тэрмін (1517-1519 гг.) у сваёй пражскай друкарні пры падтрымцы віленскіх і полацкіх мяшчан-купцоў Багдана Онкава, Якуба Бабіча, Юрыя Адверніка Скарына

надрукаваў 23 кнігі Бібліі. Да гэтага яна была выдадзена на нямецкай (1445) і чэшскай (1448) мовах. Заслуга Скарыны ў тым, што ён у сваіх перакладных і неперакладных выданнях смела і ўдала ўнёс беларусізмы ў кніжна-славянскую мову. Гэта асабліва назіраецца ў «Псалтыры», напісаным у якасці школьнага дапаможніка для дзяцей (украінцы атрымалі Біблію на роднай мове ў 1555 г., палякі - у 1561 г., літоўцы - у 1660 г., рускія - у 1751 г.).

У выдавецкай справе Ф. Скарына змог узняцца на такі прафесійны ўзровень, што яго друкарская дзейнасць зрабіла добратворны ўплыў не толькі на кнігадрук Расіі і Украіны, але і на многія іншыя краіны Еўропы, у прыватнасці Польшчу, Германію, Румынію, Малдову і інш. Кнігі беларускага першадрукара былі настолькі дасканалыя ў мастацкіх і тэхнічных адносінах, што некаторы час з'яўляліся прадметам пераймання для лепшых майстроў кнігадрукавання.

У 1550-1570-х гг. у Берасці дзейнічала першая друкарня на сучаснай тэрыторыі Беларусі, якую заснаваў знакаміты нясвіжскі магнат Мікалай Радзівіл Чорны. Яна выпусціла болын за 40 выданняў на польскай і лацінскай мовах, сярод іх шэдэўр рэнесансава-рэфармацыйнага кнігадруку - Берасцейская біблія 1563 г. Акрамя Берасця ў той жа перыяд дзейнічалі друкарні ў Нясвіжы (заснавана асветнікам Сымонам Будным) і Заблудаве.

У 1562 г. у Нясвіжы выйшла першая кірылічная кніга ў межах сучаснай Беларусі – «Катэхізіс». Яна была напісана ў традыцыйнай форме пытанняў і адказаў па найважнейшых рэлігійных тэмах, але адначасова з'яўлялася і арыгінальным творам, выкладзеным на беларускай мове таго часу. Выданне прызначалася шырокім колам насельніцтва, "простым людзям", мела адукацыйныя мэты. С. Будны выказваў радасць і задавальненне, што ў новай друкарні пачалі выходзіць кнігі на здаўна слаўнай і распаўсюджанай мове. У прадмове да «Катэхізіса» ён пісаў, што збіраецца ў далейшым працягваць выдавецкую дзейнасць на беларускай мове. Аднак радасць яго аказалася нядоўгай. Праз некалькі месяцаў выйшла толькі адна беларускамоўная кніга Буднага – «Аб апраўданні грэшнага чалавека перад Богам», якая не захавалася. Пачынаючы з 1563 г. друкарня ў Нясвіжы выдавала кнігі выключна на польскай і лацінскай мовах.

Заблудаўская друкарня была заснавана ў канцы 60-х гг. XVI ст. на Гродзеншчыне, у маёнтку беларускага магната Рыгора Хадкевіча і на яго сродкі. Актыўны ўдзел у яе арганізацыі прынялі Іван Фёдараў і Пётр Мсціславец, якія пакінулі Маскоўскую дзяржаву з-за ганенняў царкоўнікаў. У сакавіку 1569 г. тут выйшла першая кніга – «Евангелле вучыцельнае», а роўна праз год – «Псалтыр з Часаслоўцам», якая стала другім і апошнім выданнем Заблудаўскай друкарні. У хуткім часе яна была закрыта і пасля смерці Р. Хадкевіча ў 1572 г. была перавезена ў Супрасльскі манастыр, дзе доўгі час стаяла бяздзейна.

Пытанні па матэрыялу лекцыі:

1. Вызначце буйнейшыя цэнтры перапісу кніг на Беларусі ў 14-16 стст.
2. Прелічыце буйнейшыя кнігазборы на беларускіх землях у 14-16 стст.
3. Калі пачалося кнігадрукаванне на Беларусі?
4. Ахарактарызуйце ролю Ф. Скарыны ў развіцці беларускай культуры 14-16 ст.
5. Пералічыце буйнейшыя на Беларусі друкарні ў 14-16 стст.

Літаратура:

1. Лыч Л., Навіцкі У. Гісторыя культуры Беларусі. – Мн., 1997.
2. Энциклапедыя гісторыі Беларусі: у 6 т. – Мн., 1993 – 2003. – Т. 1 -6.
3. Грабянчук І.В. Гісторыя Беларусі: Культура: вучэбны дапаможнік. Мінск: БДЭУ, 2009. - 94 с
4. Парашкоў С.А. Гісторыя культуры Беларусі. – Мінск, 2003.
5. Смаляк С.Р. Гісторыя і сучаснасць беларускай культуры. – Мінск, 1991.
6. Лазука, Б.А. Гісторыя беларускага мастацтва: у 2 т. Т. 1. Першабытны лад – XVII ст./ Б.А.Лазука. – Мінск: Беларусь, 2007. – с.252.

Тэма 11 Культура Беларусі ў 14 — першай палове 17 стст.: мастацтва, літаратура, адукацыя

План:

1. Літаратура.
2. Адукацыя.
3. Тэатр.
- 4.Музыка.

Ключавыя паняцці: пратэстанцкія школы, калегіўм, езуіцкі калегіўм у Полацку, летапісы, «жыцце», батлейка, інтэрмедыя

Канспект лекцыі:

1. Найбольш важнымі і арыгінальнымі помнікамі літаратуры таго часу былі летапісы. Летапісныя творы мелі канкрэтную мэту — уславіць гістарычнае мінулае Вялікага княства Літоўскага і тых, хто сваёй ваенна-палітычнай дзейнасцю спрыяў яго ўзвышэнню сярод іншых дзяржаў таго часу. Паколькі Вітаўт пакінуў яркі след у гісторыі ВКЛ, ён і стаў цэнтральнай фігурай ўсіх літоўска-беларускіх летапісаў. Яму нават прысвечаны панегерическое твор «Пахвала Вітаўту», якое ў той ці іншай рэдакцыі ўваходзіць ва ўсе вядомыя спісы летапісных скляпенняў. Дзякуючы актыўным кантактам з многімі заходнееўрапейскімі, асабліва з паўночна-заходнімі славянскімі краінамі, у Беларусі з'явіліся творы перакладной літаратуры як царкоўнага, так і свецкага зместу. Сярод твораў візантыйскага і славянскага паходжання значнае месца займалі «жыцця» (напрыклад, «Жыцце Аляксея, чалавека божага», «Аповесць Аб Варлааме і Иосафе»), хранографы, у якіх змяшчаліся апавяданні са Старога і Новага заветаў, а таксама з гісторыі Рыма і Візантыі, апокрыф «Сон багародзіцы», «Ліст Ісуса Хрыста», «Аб дванаццаці пакутах» і інш. Сярод заходнееўрапейскіх аповесцяў свецкага зместу неабходна адзначыць займальную «Александрыю», у якой распавядалася аб ваенных подзвігах

Аляксандра Македонскага, «Аповесць аб Трое», «Аповесць аб Баве» і інш., якія апявалі гераізм і вайсковую доблесць. Масу гістарычных звестак чытачы таго часу атрымлівалі з хронік І Вельскаго і М. Стрыйкоўскага, вядомых польскіх хроністоў. Беларуская літаратура XIV — першай паловы XVI ст. была прадстаўлена і арыгінальнымі паэтычнымі творамі. Пачатак вершаскладанні на беларускай мове паклаў Ф. Скарына. Ён вядомы не толькі як першадрукар, але і як заснавальнік сілабичунага вершаскладання, аўтар прадмоў і пасляслоўяў да выдаваемых ім кніг. Найбуйнейшым дзеячам культуры таго часу быў таксама паэт Міхаіл Гусоўскі (які пісаў на лацінскай мове).

2. Адукацыя захоўвала рэлігійны характар. Пры праваслаўных цэрквах і манастырах існавалі школы, у іх праграму навучання ўваходзілі: царкоўна-славянская граматыка, матэматыка, філасофія, тэалогія. Разам з тым, пры праваслаўных брацтвах (гэта грамадскія аб'яднанні прыхажан) у Вільні, Магілёве, Слуцке, Бярэсце, Полацку і інш. дзейнічалі брацкія школы з больш шырокай праграмай, што ўключала вывучэнне замежных і класічных (лацінскай і грэчаскай) моў, гісторыю, рыторыку. Навучанне ў іх было галоўным чынам бясплатным.

Шырокая праграма адукацыі існавала ў пратэстанцкіх школах. Найбольш вядомыя — у Іўі, Вільне, Бярэсце, Слуцку. Пратэстанты выступілі з прапановай заснаваць у ВкЛ універсітэт, але ва ўмовах контррэфармацыі ідэю перахапілі езуіты, а пратэстанцкія школы наогул былі зачынены.

Асабліва хутка развівалася каталіцкая сістэма адукацыі ў XVI ст. згодна з пастановамі сінодаў, кожны прыход павінен мець пачатковую школу. Акрамя таго, шматлікія каталіцкія манаскія ордэны адчынялі свае сярэднія навучальныя ўстановы — калегіўмы. Асабліва вядомымі былі езуіцкія і піярскія калегіўмы. Першы езуіцкі калегіўм быў заснаваны ў Вільне (1570 г.), на тэрыторыі Беларусі — у Полацку (1581 г.). Калегіўмы давалі класічную гуманітарную адукацыю. Навучанне было бясплатным, прымаліся юнакі любых саслоўяў і веравызнанняў, навучанне працягвалася 6 — 7 гадоў. Увесь навучальна-выхаваўчы працэс быў прасякнуты рэлігійнай накіраванасцю. У той жа час калегіўмы садзейнічалі ўсталяванню на Беларусі заходне-еўрапейскай сістэмы адукацыі. На базе Віленскага езуіцкага калегіўма ў 1579 г. была створана езуіцкая акадэмія — першая вышэйшая навучальная ўстанова ў ВкЛ. Першым яе рэктарам быў выдатны палеміст, дзеяч ордэна езуітаў — Пётр Скарга.

3. У XIV — першай палове XVII стст працягвала развівацца і тэатральнае мастацтва. Першымі прафесійнымі акцерамі былі скамарохі, выступленні якіх паслужылі асновай для стварэння рэпертуару беларускага лялечнага тэатра — батлейкі. Рэпертуар батлейкі спачатку насіў рэлігійны характар, а затым дапоўніўся интермедиямі на бытавыя тэмы. Адмоўнымі героямі інтэрмедый былі доктар-шарлатан, прагны корчмар, ганарысты шляхціц і іншыя асобы. Сатырычным і камічным вобразам

супрацьпастаўляліся простыя людзі. Асабліва папулярнымі ў рэпертуары батлейкі былі інтэрмедыі «Вольскі-купец польскі», «Ірадыяда», «Барыня і доктар», «Яўрэй і казак» і інш.

4. У беларускай народнай музыцы лідзіравала лірычная песня, развівалася і царкоўна-пеўчая харавая культура.

Пытанні па матэрыялу лекцыі:

1. Ахарактэрызуйце сістэму адукацыі, якая існавала на беларускіх землях у 14 - першай палове 16 стст.

2. Якія жанры былі распаўсюджаны ў беларускай літаратуры ў 14 - першай палове 16 стст.?

3. У якіх формах развівалася тэатральнае мастацтва ў Беларусі ў 14 - першай палове 16 стст.?

Літаратура:

1. Грабянчук І.В. Гісторыя Беларусі: Культура: вучэбны дапаможнік. Мінск: БДЭУ, 2009. - 94 с

2. Лыч Л., Навіцкі У. Гісторыя культуры Беларусі. – Выд. 2. – Мінск, 1997.

3. Парашкоў С.А. Гісторыя культуры Беларусі. – Мінск, 2003.

4. Смаляк С.Р. Гісторыя і сучаснасць беларускай культуры. – Мінск, 1991.

5. Лазука, Б.А. Гісторыя беларускага мастацтва: у 2 т. Т. 1. Першабытны лад – XVII ст./ Б.А.Лазука. – Мінск: Беларусь, 2007. – с.252.

Тэма 12 Айчынная культура ў другой палове 17 - 18 стст.: архітэктура і мастацтва

План:

1. Гістарычныя ўмовы развіцця культуры на Беларусі ў другой палове 17 – 18 ст.

2. Змяненні ў горадабудаўніцтве.

3. Мастацкія стылі ў архітэктуры.

4. Драўлянае дойлідства.

Ключавыя паняцці: барока, ранняе барока, сталае барока, віленскае барока, Рэнэсанс, Рэфармацыя, Контррэфармацыя, драўлянае дойлідства

Канспект лекцыі:

1. Новы этап развіцця беларускай культуры наступіў разам з утварэнне Рэчы Паспалітай. Аб'яднанне дзвюх дзяржаваў – ВКЛ і Кароны Польскай – у федэратыўную Рэч Паспалітую для беларускай культуры мела як станоўчыя, так і адмоўныя вынікі. З аднаго боку, развіццё беларускай культуры праходзіць у кантэксце новых ідэй, плыняў, кірункаў, стыляў, якія былі выкліканы заходнееўрапейскімі культурнымі працэсамі (Рэнэсанс, Рэфармацыя, Контррэфармацыя), з другога, перамяшчэнне культурнага і навуковага цэнтру з Вільні ў Кракаў, што мела месца ў папярэднія стагоддзі, у далейшым спрыяла пераўтварэнню ВКЛ у правінцыю РП і стварала падставы дамінацыі польскага палітычнага і этнічнага фактару (польская мова і літаратура, актывізацыя каталіцтва і

лацінізацыя). Апошняе абмяжоўвала натуральныя працэсы развіцця беларускай нацыянальнай культуры. Згаданы перыяд характарызуецца развіццём культуры барока, якое праходзіць у Беларусі праз тры стадыі: **ранняе** (канец 16 – пер. пал. 17 ст.: касцёлы езуітаў у Нясвіжы і Гродне і дамініканцаў у Стоўбцах, Багаяўленскі сабор у Магілёве), **сталае** (2-я пал. 17 – 1730-я гг.: Мікалаеўская царква ў Магілёве, касцёлы бернардынак і езуітаў у Мінску), **позняе** альбо віленскае (1730 – 1780-я гг.: Сафійскі сабор у Полацку, царква ў Беразьвеччы, касцёлы кармелітаў у Глыбокім, францысканцаў у Гродне і Гальшанах).

2. Асаблівасцю гэтага часу можна назваць і рост мястэчак. У сярэдзіне XVII ст. на тэрыторыі Беларусі налічвалася каля 250 буйных і сярэдніх мястэчак, якія падзяляліся на каралеўскія, прыватнаўласніцкія і манастырска-царкоўныя.

Паступова і паўсюдна драўляныя замкі страчвалі свае абарончыя функцыі, і іх роля як галоўнага гарадскога цэнтра з цягам часу губляецца. Цэнтры гарадоў, страціўшы сваю былую стратэгічную вагу, цяпер развіваліся вальней. Узрасла роля гандлёвай плошчы, якая становілася галоўным ядром усёй архітэктурна-планіровачнай структуры горада, узводзіліся розныя грамадскія і культывыя пабудовы, у тым ліку ратушы, гандлёвыя будынкi.

Прыкладам новага накірунку ў гарадабудаўніцтве з’яўляюцца Магілёў, дзе ў 1604 г. налічвалася 15 тысяч жыхароў і 2211 дамоў, а таксама Слуцк, Рэчыца, Быхаў, Нясвіж і іншыя гарады, якія сталі гарадамі-крэпасцямі. На пачатку XVII ст. на беларускіх землях налічвалася каля 40 гарадоў. Значным дасягненнем беларускага дойлідства стала выкарыстоўванне праектнага чарцяжа. Упершыню ва ўсходнеславянскім рэгіёне ён пачаў выкарыстоўвацца на рубяжы XVI–XVII стст. у сувязі з распаўсюджваннем барока.

3. Для беларускага барока характэрны сінтэз заходнееўрапейскіх уплываў з візантыйскімі і мясцовымі старажытнабеларускімі традыцыямі. Уласцівыя рысы культуры барока найбольш выразна праяўляліся ў архітэктуры, якая была матэрыяльнай базай барока: дынамічнасць кампазіцыі, кантрасты (маштабаў, фарбаў, рытмаў, матэрыялаў), гармонія колераў, светацэневых эфектаў, танальнасці, дэкору, крывалінейнасць абрысаў, ілюзія бязмежнасці прасторы.

4. Асноўным будаўнічым матэрыялам у забудове гарадоў і мястэчак Беларусі на працягу 17-18 ст.ст. было дрэва. На развіццё манументальнага кultaвага драўлянага дойлідства, пачынаючы з XVII ст. аказвалі значны ўплыў мастацкія стылі, што паўсталі ў каменнай архітэктуры (напрыклад, пры пабудове званіцы ў Шарашова Пружанскага раёна Брэсцкай вобласці). У драўляным кultaвым дойлідстве вызначыліся дзве асноўныя тэндэнцыі развіцця: кансерватыўная, звязаная з устойлівым захаваннем мясцовых традыцый, і наватарская, адлюстроўвае працэс ўкаранення эстэтычных канцэпцый афіцыйных стыляў. Працэс развіцця форм у драўляным

дойлідстве быў больш складаным, чым у каменным, таму што прадугледжваў не толькі абнаўленне, але і зварот да спадчыны. З гэтым звязана таксама Асінхроннасьць развіцця каменнай і драўлянай архітэктуры, запазненне ў апошняй тых тэндэнцый, якія вызначалі афіцыйнае мастацтва свайго часу.

Пытанні па матэрыялу лекцыі:

1. Ахарактэрызуйце гістарычныя ўмовы развіцця культуры на Беларусі ў другой палове 17 – 18 ст.
2. Якія мастацкія стылі панавалі ў архітэктуры Беларусі ў другой палове 17 – 18 ст.?
3. Якія змены адбыліся ў горадабудаўніцтве Беларусі ў другой палове 17 – 18 ст.?
4. Што было характэрна для развіцця драўлянага мастацтва дойлідства Беларусі ў другой палове 17 – 18 ст. ?

Літаратура:

1. Грабянчук І.В. Гісторыя Беларусі: Культура: вучэбны дапаможнік. Мінск: БДЭУ, 2009. - 94 с
2. Лыч Л., Навіцкі У. Гісторыя культуры Беларусі. – Выд. 2. – Мінск, 1997.
3. Парашкоў С.А. Гісторыя культуры Беларусі. – Мінск, 2003.
4. Лазука, Б.А. Гісторыя беларускага мастацтва: у 2 т. Т. 1. Першабытны лад – XVII ст./ Б.А.Лазука. – Мінск: Беларусь, 2007. – с.252.

Тэма 13 Айчынная культура ў другой палове 17 - 18 стст.: архітэктура і мастацтва

План:

1. Жывапіс і графіка.
2. Скульптура.

Ключавыя паняцці: сармацкі партрэт, рыцарскі партрэт, парадны партрэт, данатарскія партрэты, іканапіс, Брэсцка-Пінская, Магілёўска-Віцебская, Слуцкая школы іканапісу, скульптура, стукавая тэхніка

Канспект лекцыі:

1. Для выяўленчага мастацтва часоў барока найбольш характэрнай з’явай быў сармацкі партрэт, які адлюстроўваў пераважна вобраз воіна (рыцарскі партрэт) альбо прадстаўніка знатнага і багатага роду (парадны партрэт): «Партрэт Юры Радзівіла», «Партрэт Міхаіла Барысавіча», «Партрэт К.Весялоўскага», «Партрэт Еўфрасінні Тышкевіч». Разнавіднасцю сармацкага партрэта былі пахавальныя партрэты – жывапісная пластычная выява (скульптура) нябожчыка з адпаведнай атрыбутыкай. У плане кампазіцыі сармацкі партрэт меў звычайна тры асноўныя элементы: выява асобы з скіпетрам альбо зброяй, радавы герб як сімвал знатнасці роду, надпіс. Папулярнымі былі і данатарскія партрэты (жанр, вядомы ад 11 ст.), якія пісаліся пад заказ дарыльшчыкаў-ахвяравальнікаў: «Пакланенне вешчуноў», «Маці Божая са святымі Ігнаціем Лаёлам і Францішкам Ксаверыем». У 16 – 18 стст. на падставе

традыцый візантыйскага мастацтва, ідэй заходнееўрапейскага Рэнэсансу і нацыянальнага каларыту склалася самабытная школа беларускага іканапісу. У 17 ст. прагрэсіруе размыванне царкоўных канонаў іканапісу: праяўляецца імкненне да перадачы прасторы, натуральных прапорцыяў цела, паказу бытавых і свецкіх прадметаў, этнаграфічных і пейзажных элементаў, жанравай перспектывы («Успенне», «Троіца Старазапаветная», «Нараджэнне Багародзіцы», «Пакровы», «Сабор Архангела Міхаіла»). З пашырэннем уніяцтва побач з высокапрафесійным жывапісам, узнікае пласт народнай творчасці, для якой характэрныя найўныя прымітыў і прастата. Стылёвымі і тэхнічнымі адметнасцямі вызначаліся Брэсцка-Пінская, Магілёўска-Віцебская, Слуцкая школы іканапісу.

Напрыканцы 17 – у сярэдзіне 18 ст. культурныя цэнтры і павевы моды становяцца прэрагатывай прыватнаўласніцкіх ардынацый. Ад каралеўскага двара як былога заканадаўцы моды культурнае жыццё і мастацкая творчасць пераходзяць у замкі і палацы магнатаў, дзе назіраюцца імкненні да стварэння больш пышных двароў, чым каралеўскія, прытэнзіі на «маленькую сталіцу». Такія абставіны спрыяюць росту палаца-паркавых комплексаў і ўзнікненню прыватнаўласніцкага тэатра. Палацава-паркавыя ансамблі ствараліся паводле еўрапейскага барока, вызначаліся арыгінальнасцю кампазіцыі забудовы, якая ўлічвала прыродна-геаграфічны ландшафт. Галоўнымі паркаўтваральнымі элементамі служылі алеі і баскеты. Практычнае прызначэнне такіх комплексаў было рознае: для роздуму, паэтычных летуценняў і мастацкай творчасці, адпачынку, правядзення ўрачыстасцей.

2. Скульптура 17-18 стст. была прадстаўлена вялікімі і складанымі алтарнымі кампазіцыямі. Барочныя алтары з'яўляюцца выдатнымі прыкладамі пераасэнсавання еўрапейскай традыцыі. Скульптура рабілася не з мармуру, а з дрэва і размалёўвалася фарбамі. У некаторых выпадках роспіс эмітаваў мармур. Такая тэхніка атрысала назву – стукавая тэхніка.

Пытанні па матэрыялу лекцыі:

1. Якія змены адбыліся ў выяўленчым мастацтве беларускіх зямель ў 17 – 18 ст.?
2. Якія рысы былі ўласцівы для развіцця скульптуры ў 17 – 18 ст. на беларускіх землях?

Літаратура:

1. Парашкоў, С.А. Гісторыя культуры Беларусі : вучэб. дапаможнік / С.А. Парашкоў. 2-е выд. – Мінск : Беларуская навука, 2004. – 444 с.
2. Архітэктура Беларусі: Энцыкл. даведнік. – Мінск, 1993.
3. Бабкоў І. Філасофія Яна Снядэцкага. – Мінск – Вільня, 2002.
4. Барока ў беларускай культуры і мастацтве 2-е выд. – Мінск., 2001.

Тэма 14 Айчынная культура ў другой палове 17 - 18 стст.: архітэктура і мастацтва

План:

1. Дэкаратыўна-прыкладное мастацтва: мастацкае шкло.
2. Мастацкая кераміка.
3. Мастацкія тканіны.

Ключавыя паняцці: мастацкае шкло, слуцкія паясы, свержанская мануфактура, налібоцкая мануфактура, урэцкая мануфактура.

Канспект лекцыі:

1. Шкляная вытворчасць на Беларусі ладзілася на шматлікіх гутах. У 18 ст. была адкрыта адна з вядомых мануфактур па вытворчасці шкла і крышталя. Налібоцкая і Урэцкая мануфактуры Радзівілаў славіліся сваімі вырабамі з празрыстага шкла і крышталя, тэхнікай аздобы, каляровымі вырабамі. Мануфактура мела свае прадстваўніцтвы па усёй Еўропі і ў Расіі.

2. Росквіт вытворчасці паліванай кафлі на Беларусі прыходзіцца на другую палову 16 — першую палову 17 ст. У гэты час, асабліва ў другой палове 16 ст., міскавая гаршковая кафля ўсё часцей знутры пакрываецца зялёнай палівай (крэўская, лідская і гродзенская гаршковыя кафлі). Аналагічныя па памерах і вышыні міскавыя кафлі, якія зрэдку былі паліты зялёнай, карычневай або жоўтай палівай, уласцівыя для тагачасных печаў Латвіі.

Першая найбольш старажытная паліваная кафля, знойдзеная на тэрыторыі Беларусі, датуецца канцом 15 — першай паловай 16 ст. Падчас раскопак былога вялікага княскага палаца ў Вільні, што некалі стаяў на тэрыторыі Ніжняга замка, у сляях 15 ст. акрамя міскавай непаліванай гаршковай кафлі знойдзена і каробкавая. Вонкавая пласціна гэтых кафлін аздоблена выявай шчыта з гербам альбо раслінным арнамантам. Некаторыя кафлі (іх няшмат) пакрыты палівай зялёнага, жоўтага альбо бурага колеру. Вельмі цікавая кафля з выявамі пешых і конных ваяроў, пакрытую цёмна-зялёнай палівай, знойдзена Г.В. Штыхавым на паселішчы каля в. Гарадзішча Мінскага раёна. Зялёная паліваная кафля першай паловы 16 ст. з круглай румпай з насечкамі і рэльефнай вонкавай пласцінай знойдзена ў часе будаўнічых прац у Мінску.

У сярэдзіне — другой палове 16 ст. на тэрыторыі Беларусі з'яўляецца кафля з партрэтнымі выявамі. Такая кафля знойдзена ў выніку археалагічных раскопак у Лагойску, Заслаўі, Мінску, Гродне, Дзяржынску, Полацку, Маладзечне і Мазыры. Па памерах, форме і характары выяў «партрэтную» кафлю можна падзяліць на тры групы, якія прадстаўлены тэракотавамі і зялёнапаліванымі экзэмплярамі. Да першай групы можна аднесці прамавугольную кафлю, на якой ёсць паясная выява сталага мужчыны з барадою (або маладой жанчыны) у рэнесансных строях, упісаная ў вялікі арочны праём. Кафлі з выявай мужчыны маюць абрэвіятуру АМНІВ, якая пакуль не расшыфравана. «Партрэтная» кафля другой групы ўпрыгожана профільнай выявай барadataга мужчыны

ў рэнесансным берэце і мае квадратныя памеры. Гэты сюжэт беларускія кафляры маглі запазычыць у італьянскіх майстроў-керамістаў з г. Фаэнцы. Кафлі трэцяй групы знойдзены пакуль толькі ў Гродне і Мінску. На іх вонкавай пласціне з двухпрыступкавай рамкай па краях маецца малюнак чалавека ў профіль, які трымае ў руках рэчы, падобныя да атрыбутаў каралеўскай або імператарскай улады (дзяржава і скіпетр). У першай палове 16 ст. беларускія кафляры авалодалі высокім мастацтвам вырабу шматколерай паліхромнай кафлі.

3. У 40-50-х гг. 18 ст. у Слуцку ўжо дзейнічала фабрыка, якая выпускала галуны, пазументы і іншыя залотныя вырабы. Аднак мануфактура «перскіх паясоў» была перш заснаваная ў Нясвіжы. Лічыцца, што менавіта там склаўся тып будучага «слуцкага паяса». Між тым паясоў з паметкай «Нясвіж» пакуль не знойдзена. Узнікненне слуцкай «персіярні» адбываецца ў 1730-1740-я гг. на базе рэарганізацыі трох прадпрыемстваў - фабрыкі залотных галуноў, паясоў і «розных матэрыяў» - і перамяшчэння мануфактуры паясоў з Нясвіжа ў Слуцк.

У 1757 г. па даручэнню нясвіжскага ардыната Міхала Казіміра Радзівіла (Рыбанькі) - заснавальніка слуцкай «персіярні» - мясцовыя майстры Юсіф Барсук, Тамаш Хаецкі і Ян Гадоўскі накіроўваюцца на вучобу ў Станіслаў. Яны не толькі асвоілі вопыт гэтай мануфактуры, але і прывезлі «персідскія, стамбульскія і кітайскія» станкі (існуе легенда, што станкі былі вывезены патаемна), а таксама выканалі дыпламатычную місію: па даручэнню магната запрасілі вядомага майстра Яна Маджарскага пераехаць ў Слуцк.

У канцы 1757 г. Ян Маджарскі (Ioannes, Jan Madzarski, Аванэс, Іван Манджарэнц, бацька Наума; «родам са Стамбула»; - пасля 1780 г.) быў ужо на Беларусі. У наступным годзе М. К. Радзівіл падпісвае з ім кантракт, згодна з якім Ян Маджарскі павінен быў «пасы рабіць з квятамі, фігуратыўнымі выявамі, манаграмамі, золатам, серабром, шоўкам паводле пададзенага абрысу (рысунку wzору)». Таксама згодна з кантрактам Маджарэнц павінен быў вывучаць «рабоце персідскай» іншых рамеснікаў. Плацілі ўсім рамеснікам «згодна ступені майсэрства». Упамінанне ў кантракце «кнігі wzораў», на аснове якіх павінны былі ткацца вырабы, дазволіла даследчыкам меркаваць, што мастацкая стылістыка слуцкіх паясоў ўжо была распрацавана мясовымі мастакамі да прыезда ў Слуцк Яна Маджарскага. Акрамя таго, нясвіжскія рэестры сведчаць аб вырабе «перскіх пасаў» ў Нясвіжы яшчэ да 1743 г., у той самы час калі ўзнікла персіярня ў Станіславе (1740-1742). Вядомасці выдаткаў Нясвіжскай фабрыкі і рэестры прададзеных ёю за 1757-1760 гг. паясоў даюць уяўленне аб іх агульным выглядзе, структура і каларыт якіх пазней праявіліся ў слуцкіх паясах.

Пытанні па матэрыялу лекцыі:

1. Што такое мануфактура?
2. Што сабою ўяўляў кунтушовы пояс?

3. Ахарактэрызуйце мастацкія асаблівасці ўрэзка-налібоцкага шкла і крышталю.

Літаратура:

1. Грабянчук І.В. Гісторыя Беларусі: Культура: вучэбны дапаможнік. Мінск: БДЭУ, 2009. - 94 с
2. Лыч Л., Навіцкі У. Гісторыя культуры Беларусі. – Выд. 2. – Мінск, 1997.
3. Парашкоў С.А. Гісторыя культуры Беларусі. – Мінск, 2003.
4. Смаляк С.Р. Гісторыя і сучаснасць беларускай культуры. – Мінск, 1991.
5. Культура Беларусі: энцыклапедыя. Т. 2. Б - Г / рэд.кал.: Т.У. Бялова (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск: БелЭн, 2010. – 544 с.
6. Лазука, Б.А. Гісторыя беларускага мастацтва: у 2 т. Т. 1. Першабытны лад – XVII ст./ Б.А.Лазука. – Мінск: Беларусь, 2007. – с.252.

Тэма 15 Айчынная культура ў другой палове 17 - 18 стст.: літаратура, тэатр і музыка, адукацыя

План:

1. Літаратура і грамадска-палітычная думка.
2. Навука.
3. Адукацыя.

Ключавыя паняцці: песенна-інтымная лірыка, камедыі, інтэрмедыі, сатырычная проза, сілабічнае вершаскладанне, схаластычная філасофія, Асветніцтва, Адукацыйная камісія

Канспект лекцыі:

1. У літаратуры ў другой палове XVII - XVIII ст. з'явіліся новыя жанры: песенна-інтымная лірыка, камедыі, інтэрмедыі, сатырычная проза, паэзія і іншыя жанры, а асноўным мастацкім кірункам стала барока. Найбольш характэрнымі творамі беларускай літаратуры дадзенага перыяду былі «Прамова Мялешкі» і «Пасланне да Абуховіча». Вялікую гісторыка-літаратурную каштоўнасць уяўляе сабой і арыгінальная хроніка, складзеная ў канцы XVII - першай палове XVIII ст. жыхарамі Магілёва - купецкім старастам Трафімам Сурта і начальнікам гарадской канцылярыі Юрыем Трубніцкім.

Адбываецца станаўленне беларускай драматургіі. Яна была прадстаўлена камічнымі інтэрмедыямі да школьных драм, якія ставіліся ў сценах мясцовых езуіцкіх калегій. У адрозненне ад школьных драм, якія ствараюцца на лацінскай мове і прысвечаных сюжэтах з Бібліі, інтэрмедыі пісаліся на больш зразумелай глядачу беларускай мове, а іх сюжэты браліся з навакольнага рэчаіснасці. З інтэрмедыямі было цесна звязана і ўзнікненне новага драматургічнага жанру - камедыі.

У паэзіі працягвала развівацца традыцыйнае сілабічнае вершаскладанне на старажытнай беларускай і стараславянскай мовах (С.Полацкі, А.Белабоцкі, І.Іўлевіч, і інш.). Яно канчаткова размежаваўся з сярэднявечнай рытмічнай прозай, але тэматычна ўсё радзей выходзіла за

рамкі рэлігійна-дыдактычных пытанняў. Адначасова зараджалася і пасяхова развіталася свецкая лірыка, асабліва песенна-любоўная.

Найважнейшымі цэнтрамі філасофскай думкі ў Беларусі была Віленская акадэмія і шматлікія езуіцкія калегіі ў Мінску, Віцебску, Гродне, Брэсце і іншых гарадах і мястэчках. Але, разам з тым, ужо зараджаецца матэрыялізм. У 80-я гады XVII ст. К. Лышчынскі напісаў на лацінскай мове трактат «Аб неіснаванні бога». У другой палове XVII ст. у Беларусі пачалі распаўсюджвацца ідэі ранняга Асветніцтва. Найбольш ярка раннія асветніцкія ідэі праявіліся ў творчасці такіх паэтаў і мысляроў, як Сімяон Полацкі, Андрэй Белабоцкі, Станіслаў Шчука, Ілля Капіевіч і інш.

У сярэдзіне і ў другой палове XVIII ст. у выніку ажыўлення сацыяльна-эканамічнага жыцця вытворчасці ідэі Асветніцтва атрымалі больш шырокае распаўсюджанне. Да найбольш бачным прадстаўнікам асветніцкай думкі Беларусі гэтага часу варта аднесці Т. Нарбута, М. Пачабута-Адлянцкага, М. Карповіча, І. Храптовіча, С. Юндзіла, У. Яблонскага, І. Еленскага і інш.

2. Больш за шырокае распаўсюджванне ідэі Асветніцтва ў апошняй чвэрці XVIII ст. станоўча адбіліся на развіцці вышэйшай адукацыі і навуковых ведаў. Віленская езуіцкая акадэмія была рэарганізавана ў Галоўную школу Вялікага княства Літоўскага, першая вышэйшая свецкае навучальная ўстанова ў Літве і Беларусі. У ёй працавалі такія выбітныя навукоўцы таго часу, як М. Пачабут-Адлянцкі, С. Юндзіл, і інш. Марцін Пачабут-Адлянцкі быў адным з арганізатараў і дырэктарам Віленскай абсерваторыі, доўгі час працаваў рэктарам Галоўнай школы ВКЛ. Станіслаў Юндзіла быў прызнаным спецыялістам у галіне батанікі і заалогіі. Шэраг трактатаў на беларускай, польскай і лацінскай мовах па філасофіі, эканоміцы і эстэтыцы належыць вядомаму асветніку і мецэнату таго часу, апошняму канцлеру Вялікага княства Літоўскага Яўхіма Храптовічу. На тэрыторыі Беларусі ў канцы XVIII ст. шырокую вядомасць атрымалі ідэі фізіякратаў, якія выступалі ў абарону роўнасці людзей і крытыкавалі прыгоннае права. Іх прыхільнікамі былі І. Храптовіч, І. Стрыкоўскі, М. Карповіч і іншыя. Вялікай папулярнасцю карыстаўся філосаф і царкоўны дзеяч Георгій Каніскі.

3. У складаных умовах у Беларусі ў другой палове XVII - XVIII ст. развіталася і адукацыя. Адбываецца скарачэнне колькасці брацкіх школ. Найбольш шырокую сетку школ мелі езуіты. На працягу XVI - XVII стст. яны адкрылі ў Беларусі каля 20 калегій. Асноўнымі прадметамі ў езуіцкіх школах былі: граматыка, рыторыка, этыка, мараль, багаслоўе, фізіка і матэматыка. Побач з езуітамі, дзейнічалі уніяты. Правадніком іх ідэі быў ордэн базылян, які меў таксама даволі разгалінаваную сетку сваіх школ. У канцы XVII ст. тут пачалі адкрываць свае школы іншыя каталіцкія ордэны: дамініканцы, кармеліты, піяры і іншыя. Такая сістэма адукацыі ў Беларусі праіснавала да другой паловы XVIII ст.

У 1773 г. ствараецца Адукацыйная камісія, што правяла велізарную

працу па распаўсюджанні асветы і пісьменнасці. Па яе планах прадугледжва-лася ўтварэнне трох асноўных форм народнай адукацыі - ніжэйшая з парафіяльнымі школамі, сярэдняя - акруговыя і падакруговыя школы і вышэйшая - Галоўная школа ВКЛ (Віленскі ўніверсітэт). Агульнае кіраўніцтва народнай адукацыяй ажыццяўлялі свецкія колы, а ў праграму школьнага навучання ўключаліся прадметы фізіка-матэматычнага цыкла, геаграфія, гісторыя, закана-даўства і інш. Вышэйшых навучальных ўстаноў на тэрыторыі Рэчы Паспалітай было дзве: Кракаўскі ўніверсітэт і Галоўная школа ВКЛ. Апошняя ўзнікла на базе рэарганізаванай Віленскай акадэміі. Гэта была вышэйшая навучальная ўстанова новага тыпу. Замест існуючых раней у акадэміі трох факультэтаў у Галоўнай школе пачалі працаваць два новыя - фізічная калегія і калегія маральных навук. У фізічнай калегіі вывучаліся вышэйшая матэматыка, астраномія, фізіка, хімія, механіка, прыродазнаўчыя навукі, медыцына, у калегіі маральных навук - філасофія, гісторыя, літаратура, рыторыка, тэалогія і юрыспрудэнцыя (рымскае і мясцовае права). Структура Галоўнай школы ВКЛ пераканаўча сведчыла пра тое, што яе галоўнай мэтай была ўжо не падрыхтоўка тэолагаў, а высокапрафесійных спецыялістаў розных галін навукі.

Пытанні па матэрыялу лекцыі:

1. Якія новыя жанры з'явіліся ў беларускай літаратуры ў другой палове 17 - 18 стст.?
2. Якія асноўныя накірункі былі ўласцівы для развіцця беларускай філасофіі ў другой палове 17 - 18 стст.?
3. Раскажыце аб развіцці беларускай навукі ў другой палове 17 - 18 стст.
4. Ахарактэрызуйце развіцце сістэмы адукацыі на Беларусі ў другой палове 17 - 18 стст.

Літаратура:

1. Грабянчук І.В. Гісторыя Беларусі: Культура: вучэбны дапаможнік. Мінск: БДЭУ, 2009. - 94 с
2. Лыч Л., Навіцкі У. Гісторыя культуры Беларусі. – Мн., 1997.
3. Энцыклапедыя гісторыі Беларусі: у 6 т. – Мн., 1993 – 2003. – Т. 1 -6.

Тэма 16 Айчынная культура ў другой палове 17 - 18 стст.: літаратура, тэатр і музыка, адукацыя

План:

1. Тэатр.
2. Музыка.

Ключавыя паняцці: школьны тэатр, батлейка, прыгонны тэатр, прыгонныя аркестры, харавыя капэлы, «Полацкі сшытак», свецкія аркестры

Канспект лекцыі:

1. У другой палове XVII - XVIII ст. у Беларусі далейшае развіццё атрымала тэатральнае мастацтва. Асабліва хуткімі тэмпамі развіваўся школьны, тэатр. Яго ўзнікненне было звязана з дзейнасцю ордэна езуітаў.

Імкнучыся пашырыць свой уплыў, акаталічыць мясцовае насельніцтва, езуіты шырока выкарыстоўвалі тэатральныя паказы, уздзеінічаючы на эмоцыі людзей. Тэатры дзейнічалі таксама пры праваслаўных брацкіх школах, уніяцкіх і іншых навучальных установах. Яны выкарыстоўвалі тэатральныя прадстаўленні для ідэалагічнага ўздзеяння на масы. Працягваў развівацца і лялечны тэатр - батлейка. Голоўным героем яго стаў беларускі селянін - весялун Несцерка, ен высмейваў фанаберыстасць шляхты. Унікальнай з'явай беларускага мастацтва другой паловы XVIII ст. сталі прыгонныя (прыдворныя) тэатры. Яны задавальнялі патрэбы магнатаў, але акцёрамі ў іх была моладзь з ліку прыгонных сялян. Першы ў Беларусі прыгонны тэатр быў заснаваны яшчэ ў 40-я г. XVIII ст. у Нясвіжы. У ім дзейнічалі драматычная, оперная і балетная трупы. У 70-я гады XVIII ст. галоўным цэнтрам тэатральна-музычнай жыцця ў Беларусі стаў слоніўскі двор вялікага літоўскага гетмана М. Агінскага, дзядзькі вядомага кампазітара Міхаіла Клеафаса Агінскага. Прыгонныя тэатры існавалі таксама пры дварах Тызенгаўза ў Гродне, Сапегаў - у Ружанах і Дзярэчыне, Радзівілаў - у Слуцку, Зорыча - у Шклове, Чарнышова - у Чачэрску, Тышкевічаў - у Свіслачы. З 70-х гадоў XVIII ст. у Гродне і Мінску рэгулярна паказвалі свае прадстаўленні польскія прафесійныя тэатры В. Багуслаўскага, Д. Мараўскага і інш. Адначасова з прыгоннымі і прафесійнымі тэатрамі у другой палове XVIII ст. дзейнічалі тэатры пры манастырскіх калегіях ў Бабруйску, Брэсце, Віцебску, Жыровіцы, Забела, Лідзе, Навагрудку, Пінску, Полацку і інш. Іх рэпертуар складаўся у большасці з лацінскіх трагедый і польскіх камедый. У канцы XVIII ст. школьныя тэатры зніклі. Дзейнасць прыгонных і школьных тэатраў актывізавала музычнае жыццё.

2. У сваю чарг развіццё тэатра дапамагала выхоўваць таленавітых кампазітараў, цудоўных выканаўцаў, прапагандаваць розныя віды музычнага мастацтва. У XVIII ст. на Беларусі атрымалі распаўсюджванне прыгонныя аркестры і капэлы. Напрыклад, далёка разносілася слава пра слуцкі, слоніўскі, гродзенскі ансамблі. Буйнейшым аркестравым калектывам лічылася палацавая капэла Радзівілаў. Акрамя таго, існавалі музычныя школы, дзе вучыліся дзеці – будучыя музыканты. Была шырока вядома нясвіжская школа, адноўленая ў 1751 г. (яна дзейнічала яшчэ раней, у XVI ст.). Здольных прыгонных хлопчыкаў, сабраных з сядзібаў Радзівілаў, вучылі іграць на скрыпцы, флейце, габоі, валторне, фагоце ды іншых інструментах. У горадзе была створана майстэрня па вырабу музычных інструментаў, бадай, адна з першых такіх майстэрняў на Беларусі. У ёй працавалі таленавітыя беларускія майстры С. Юшкевіч, М. Стайновіч, М. Катляровіч.

У нясвіжскім музычным асяроддзі нарадзіўся і першы падручнік па харавых спевах. Каля 1794 г. яго напісаў мясцовы выкладчык Антон Варанец. У 1809 г. падручнік быў выдадзены ў Вільні на польскай мове падзвааю «Пачаткі музыкі – як фігуральных, так і харавых спеваў» з

дадаткам італа-польскага слоўніка музычных тэрмінаў.

Цікавымі помнікамі музычнай культуры гэтага часу з'яўляюцца так званы «Полацкі сшытак» (складзены ў 1640–1970-я гг., у ім сабраны песні і танцы заходне- і усходнееўрапейскага паходжання) і зборнік вакальнай шведскай лірыкі «Куранты» (1733). Харавая музыка таго часу, у тым ліку і ў драме, была цесна звязана з высокай культурай кантаў. Беларускія канты і псалмы ў многіх выпадках вельмі нагадвалі народныя песні. Працэс узаемапракннення, сплаву рэлігійна-царкоўнай паэзіі і народных мелодый нараджаў своеасабліваю форму духоўных вершаў – звычайна іх выконвалі жабракі, сляпыя лірнікі.

У XVIII ст. у многіх храмах розных ордэнаў і канфесій існавалі органы, інструментальныя капэлы і хоры, у больш-менш вялікіх гарадах былі створаны разнастайныя: ад заходніх раннекласічных і класічных да ўсходніх – «янычарскіх», ад народных да прафесійных.

У гарадах працавалі музычна-тэатральныя трупы, тутэйшыя і замежныя кампазітары, дырыжоры, вакалісты, балетмайстры, інструменталісты, выкладчыкі, тэарэтыкі, майстры-музыканты.

Пытанні па матэрыялу лекцыі:

1. Якія тэндэнцыі былі характэрныя для развіцця тэатральнага мастацтва Беларусі ў другой палове 17 - 18 стст.?
2. Што такое прыгонны тэатр?
3. У якіх кірунках развівалася музычнае мастацтва Беларусі ў другой палове 17 - 18 стст.?

Літаратура:

1. Беларусы : у 13 т. / рэдкал.: Т.Б. Варфаламеева (гал рэд.) [і інш.]. – Мінск : Беларуская навука, 1995–2012. – Т. 11 : Музыка / М.Ф. Піліпенка [і інш.]. – 2008. – 700 с.
2. Беларусы : у 13 т. / рэдкал.: Р.Б. Смольскі (гал рэд.) [і інш.]. – Мінск : Беларуская навука, 1995–2012. – Т. 13 : Тэатральнае мастацтва / В.М. Ярмалінская [і інш.]. – 2012. – 758 с.
3. Гісторыя беларускага тэатра : у 3-х т. / рэдкал.: У.І. Няфёд [і інш.] ; Акадэмія навук Беларускай ССР, Інстытут мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору. – Мінск : Навука і тэхніка. – 1983–1987. – Т. 1 : Беларускі тэатр ад вытокаў да Кастрычніка 1917 г. / Г.І. Барышаў [і інш.]. – 1983. – 496 с.

Тэма 17 Культура Беларусі ў канцы 18 – першай палове 19 стст.: архітэктура, мастацтва

План:

1. Горадабудаўніцтва.
2. Грамадзянская архітэктура.
3. Культывае дойлідства.
4. Ваеннае будаўніцтва.
5. Палацава-парковыя комплексы. Класіцызм.

Ключавыя паняцці: горадабудаўніцтва, класіцызм, палацава-паркавы

комплекс, культывае дойдства, сабор, грамадзянская архітэктура, ваеннае будаўніцтва

Канспект лекцыі:

1. У першай палове XIX ст. у сувязі з эканамічным уздымам пачалася актывізацыя будаўнічай дзейнасці на беларускіх землях: вялася рэгулярная забудова гарадоў, будаваліся банкі, навучальныя ўстановы, бальніцы, шматлікія грамадскія будынкi, паступова складваўся новы тып гарадскіх паселішчаў. Актыўна ў гэты час вялося ўпарадкаванне забудовы губернскіх і павятовых гарадоў — выпрамяляліся вуліцы, пашыраліся плошчы, узбуйняліся кварталы і г. д. Будаўніцтва па спецыяльным архітэктурным плане з'яўлялася новым словам у архітэктуры і вызначала развіццё горадабудаўніцтва на многія дзесяцігоддзі. У гэты час упершыню паўсталі тыпавыя праекты грамадскіх і жылых будынкаў.

Узнікненне тыпавых праектаў вырашала праблему недахопу архітэктурных кадраў пры масавай забудове гарадоў і мястэчак. Значную ролю ў фарміраванні архітэктурнага аблічча беларускіх гарадоў і мястэчак у гэты час адыграла Віленская архітэктурная школа і, перш за ўсе, выпускнікі Віленскага ўніверсітэта — архітэктары М. Шульц, В. Стуока-Гуцявічус, К. Падчашынскі і інш. Найбуйным архітэктарам, які пакінулі прыкметны след у мастацтве архітэктуры Літвы і Беларусі, быў Кароль Падчашынскі (1790 — 1860 гг.). Ён распрацаваў праекты перабудовы франтонаў Віленскага ўніверсітэта, перапраектоўваць многія ўнутраныя памяшканні ўніверсітэта — кабінет мінералогіі, прафесарскі чытальную залу і інш. Па яго праектах і пад яго асабістым кіраўніцтвам былі пабудаваны палац Міхаіла Былінскага ў Яшунах, унутраныя памяшканні Ковенскай ратушы, гімназія ў Слуцку, рэфарматарскі касцёл у Вільні, вялікі палац у Жылічах каля Бабруйска і многія іншыя збудаванні.

2. У першай палове 19 ст. па праектах дойдцаў М. Львова, В. Стасава, А. Мельнікава, М. Кларка і інш., былі створаны ансамблі цэнтраў, пабудаваны будынкi губернскіх і павятовых праўленняў, судоў, паштовых станцый, мытняў і г. д. Стала больш шматкватэрных мураваных жылых дамоў. Прыкметны след у архітэктуры пакінулі гасціныя двары, адміністрацыйныя і гандлёвыя збудаванні (губернскія палацы ў Мінску і Віцебску, гандлёвыя рады ў Гродне, Навагрудку, Паставах і інш.).

3. Да ліку найбуйнейшых помнікаў культывай архітэктуры першай паловы XIX стагоддзя варта аднесці Петрапаўлаўскі сабор у Гомелі, Праабражэнскую царкву ў Чачэрску, Пакроўскую царкву ў Стрэшыне, Іосіфаўскі сабор у Магілеве і інш. збудаванні. У сельскай мясцовасці захоўвалася драўлянае дойдства.

4. Амаль цалкам у 30–40-я гг. XIX ст. былі перабудаваны Брэст і Бабруйск, дзе былі ўзведзены крэпасці. Аднак, трэба заўважыць, што ў ходзе будаўніцтва Брэсцкай крэпасці быў у значнай ступені перабудаваны стары Брэст з яго гістарычнымі будынкамі-помнікамі.

5. Шырока разгарнулася палацава-сядзібавае будаўніцтва ў стылі

класіцызм, для якога характэрны манументальнасць форм, багацце і пышнасць інтэр'ераў, распаўсюджанасць галерэй, порцікаў з калонамі. Быў шырока распаўсюджаны тып сядзібы, які ўключаў дом з флігелямі, прылягаючы парадны двор, браму, стайню, свіран, аранжарэю, сад. Дыяпазон палацава-сядзібнага будаўніцтва быў вельмі шырокі – ад невялікіх сядзіб дробнай шляхты да манументальных пабудоў буйных магнатаў. Сярод выдатных помнікаў беларускага палацава-сядзібавага класіцызму вылучаюцца палац-рэзідэнцыя графа М.Румянцава ў Гомелі, палацавы комплекс у Снове, Крычаўскі і Жыліцкі палацы і г.д.

Пытанні па матэрыялу лекцыі:

1. Пералічыце асноўныя рысы, характэрныя для стылю класіцызм, атрымаўшага пераважнае распаўсюджанне ў першай палове XIX ст.

2. Якія асаблівасці былі характэрны для грамадзянскага будаўніцтва ў першай палове XIX ст.?

3. Назавіце прыклады помнікаў культавага дойлідства, пабудаваных у стылі класіцызм на Беларусі ў першай палове XIX ст.

4. Пералічыце буйнейшыя палацава-паркавыя сядзібы, пабудаваныя ў стылі класіцызм на Беларусі ў першай палове XIX ст.

Літаратура:

1. Архітэктура Беларусі : нарысы эвалюцыі ва ўсходнеславянскім і еўрапейскім кантэксце : у 4 т. / рэдкал.: А.І. Лакотка (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск : Беларуская навука, 2005–2009. – Т. 3. Кн. 2 : Другая палова XIX – першая палова XX ст. / А.І. Лакотка [і інш.]. – 2007. – 549 с.

2. Кулагін, А.М. Эклектыка. Архітэктура Беларусі другой паловы XIX – пачатку XX ст. / А.М. Кулагін. – Мінск : Ураджай, 2000. – 304 с.

3. Чантурия, В.А. Памятники архитектуры и градостроительства Белоруссии / В.А. Чантурия. – Минск : Польша, 1986. – 236 с.

Тэма 18 Культура Беларусі ў канцы 18 – першай палове 19 стст.: архітэктура, мастацтва

План:

1 Выяўленчае мастацтва: жывапіс і графіка. Жанры. Мастацкія стылі.

2 Скульптура.

Ключавыя паняцці: класіцызм, рамантызм, рэалізм, Віленская школа жывапісу, Ф. Смуглевіч, партрэтны жанр, В. Ваньковіч, бытавы жанр, гістарычны жанр, Я. Дамель, Я. Сухадальскі, пейзажны жанр, нацюрморт

Канспект лекцыі:

1. Вялікіх поспехаў у першай палове XIX стагоддзя дасягнула і выяўленчае мастацтва Беларусі. Важную ролю ў яго развіцці адыграў Віленскі універсітэт. Тут яшчэ ў Галоўнай літоўскай школе ў 1797 годзе была створана кафедра жывапісу, малюнка і скульптуры, якую ўзначальваў прафесар жывапісу Францішак Смуглевіч. Прафесарамі аддзялення, акрамя Ф. Смуглевича, былі Ф. Ле Хлус, Дж.Саўндерс, Я. Рустэм і інш. Клас скульптуры доўгі час узначальваў таленавіты выкладчык і скульптар

К. Ельскі. Выхаванцамі Віленскай школы жывапісу былі дзясяткі таленавітых мастакоў. Студэнтамі Віленскага ўніверсітэта, а затым Пецярбургскай акадэміі мастацтваў былі таленавіты партрэтyst-рамантык Валенцій Ваньковіч, мастак, графік, педагог Вікенцій Дмахоўскі, мастак-партрэтyst і майстар гістарычных і рэлігійных кампазіцый Ян Дамель.

Вьяўленчае мастацтва Беларусі ў першай палове XIX стагоддзя было багата на стылі, жанры, разнастайнасць тэхнікі. На змену класіцызму, які панаваў у жывапісе ў канцы XVIII — пачатку XIX стагоддзяў, у 20-я гады прыйшоў рамантызм. Менавіта ў рэчышчы гэтага ідэйна-стылявога кірунку былі створаны лепшыя творы беларускага жывапісу, асабліва ў жанры партрэта. Значныя поспехі ў гэтым жанры меў Іосіф Аляшкевіч. Ён аўтар партрэтаў князя Адама Чартарыйскага, піяністкі М. Шыманоўскай, паручыка Рыклеўскага, магнатаў Л. Сапегі, М. Радзівіла, паэта А. Міцкевіча, «Групавога партрэта» і «Партрэта дзяўчынкі». Яркую старонку ў гісторыю беларускага жывапісу ўпісаў адзін з значных прадстаўнікоў рамантызму Валенцій Ваньковіч. Сярод яго работ партрэты К. Ліпінскага, А. Тавянскага і яго жонкі, А. Манюшкі, аўтапартрэт. У 1828 г. мастак стварыў адну з лепшых сваіх карцін-партрэтаў «А. Міцкевіч на скале Аюдаг».

Мастак Я. Дамель значную частку сваёй творчасці прысвяціў гісторыі беларускай зямлі. Сярод найбольш вядомых гістарычных карцін — «Адступленне французаў праз Вільню ў 1812 г.», «Смерць Глінскага ў няволі», «Вызваленне Т. Касцюшкі з цямніцы», «Пераход Напалеона праз Бярэзіну», «Смерць князя Панятоўскага», «Хрышчэнне славян» і інш. Ён аўтар партрэтаў Ю. Кабылінскага, Я. Рустэма, «Аўтапартрэта». Гістарычны жанр развіваў таксама Я. Сухадольскі.

Прадстаўніком рэалізму ў беларускім пейзажным жывапісе і з'яўляецца Вікенцій Дмахоўскі. Ён аўтар карцін «Возера Свіцязь», «Заход сонца», «Начлег»).

Выдатным прадстаўніком беларускага жывапісу быў І.Ф. Хруцкі. Ён працаваў у многіх жанрах: быў родапачынальнікам нацюрморта ў беларускай жывапісу, дасягнуў поспехаў у жанры партрэта і пейзажа. Яго творы творы: «Сямейны партрэт з жонкай і дзецьмі», «Партрэт хлопчыка ў саламяным капялюшы», «Грыбы і агуркі», «Партрэт невядомай», «Хлопчык з кошыкам і грыбамі», «Кветкі і плады», «Партрэт мітрапаліта І. Сямашкі».

У графіцы, як і ў жывапісе, спачатку дамінуючым быў класіцызм, які ў 30-я гг. XIX ст. саступае рамантызму і рэалістычным тэндэнцыям. Сусветную вядомасць атрымала літаграфія Ю. Азямблоўскага «Славянскі нявольнік».

2. На Беларусі атрымаў распаўсюджванне і такі від вьяўленчага мастацтва, як скульптура. У скульптуры, асабліва драўлянай, прасочваліся водгукі позняга барока, а з другога, панаваў класіцызм. Развіваліся мемарыяльная, культавая, садова-паркавая скульптура і яе разнавіднасці — станковая, манументальна-дэкаратыўная, пластыка малых

форм.

Важнае месца належыла станковай скульптуры. Сярод яе прадстаўнікоў вылучаецца дынастыя Ельскіх – бацькі Караля і яго двух сыноў: Яна і Казіміра. Творчасць К. Ельскага вельмі разнастайная па жанрах. Ён стварыў чатыры фігуры прарокаў для галоўнага алтара касцёла Св. Пятра і Паўла ў Вільні (1804), больш за 50 скульптурных партрэтаў перадавых дзеячаў культуры і навукі Беларусі, Польшчы, Літвы, Расіі (М. Пачобут, Я. Снядэцкі, А. Чартарыйскі, Ф. Смуглевіч, Я. Рустэм, І. Храптовіч і інш.). Прынцыпам класіцызму ў сваёй творчасці кіраваўся і здольны вучань К. Ельскага Ян Астроўскі. Таленавітым скульптарам рэалістычнага накірунку быў Р. Слізень. Ён праславіўся як аўтар дзесяткаў скульптур, медальёнаў і барэльефаў перадавых дзеячаў культуры таго часу (Я. і К. Тышкевічаў, Э. Адзінца, Т. Зана, Г. Гжавускага).

Пытанні па матэрыялу лекцыі:

1. Якія жанры атрымалі пераважнае распаўсюджванне ў беларускім жывапісе ў першай палове XIX ст.?

2. Пералічыце прозвішчы буйнейшых беларускіх мастакоў першай паловы XIX ст. Назавіце іх знакамітыя творы.

3. Вылучыце асноўныя асаблівасці, характэрныя для развіцця беларускай графікі і скульптуры ў першай палове XIX ст.

Літаратура:

1. Архітэктура Беларусі : нарысы эвалюцыі ва ўсходнеславянскім і еўрапейскім кантэксце : у 4 т. / рэдкал.: А.І. Лакотка (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск : Беларуская навука, 2005–2009. – Т. 3. Кн. 1 : Другая палова XVIII – першая палова XIX ст. / А.І. Лакотка [і інш.]. – 2007. – 502 с.

2. Дробов, Л.Н. Живопись Белоруссии XIX – начала XX в. / Л.Н. Дробов. – Минск : Вышэйшая школа, 1974. – 336 с.

3. Гісторыя беларускага мастацтва : у 6 т. / рэдкал.: С.В. Марцэлеў [і інш.] ; Акадэмія навук Беларускай ССР, Інстытут мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору. – Мінск : Навука і тэхніка. – 1987–1994. – Т. 3 : Канец XVIII – пачатак XX ст. / Л.М. Дробаў [і інш.]. – 1989. – 448 с.

Тэма 19 Культура Беларусі ў канцы 18 – першай палове 19 стст.: літаратура, музычна-тэатральнае мастацтва, асвета і адукацыя

План:

1. Літаратура.

2. Адукацыя і асвета.

3. Навука.

Ключавыя паняцці: ананімная паэма, «Сялянка», Я. Чачот, А. Міцкевіч, паэма, А. Міцкевіч, «Пан Тадэвуш», П. Багрым, Полацкая езуіцкая акадэмія, Віленскі ўніверсітэт, Горы-Горацкі земляробчы інстытут, Віленская вучэбная акруга, царкоўна-прыходская школа, рэальная гімназія, класічная гімназія, беларусазнаўства

Канспект лекцыі:

1. Адметнай рысай культурнага жыцця Беларусі першай паловы XIX стагоддзя было развіцце літаратуры і журналістыкі. Найбуйнейшым паэтам Беларусі першай паловы XIX ст. быў Адам Міцкевіч. У творах Адама Міцкевіча тэма Беларусі займае цэнтральнае месца. У сваіх творах і буйнейшых паэмах «Дзяды», «Пан Тадэвуш», «Гражына» і інш. Міцкевіч выкарыстаў тэмы і вобразы, звязаныя з беларускім фальклорам, з беларускай гісторыяй і звычаямі беларускага народа. Творчасць Адама Міцкевіча зрабіла вялікі ўплыў на развіцце літаратуры Беларусі. Пад яго непасрэдным уплывам пачыналі літаратурную дзейнасць Я. Баршчэўскі, А. Рыпінскі, У. Сыракомля і інш. пісьменнікі і паэты. У 20 — 30-я гады расквітнеў паэтычны талент «Паўлюка Багрыма. Да нас дайшоў толькі адзін верш «Зайграй, зайграй, хлопча малы». На 40 — 50-я гады ў літаратуру прыходзяць у. Сыракомля, В. Дунін-Марцінкевіч, А. Вярыга-Дарэўскі, Р. Падбярэскі і інш. Характэрным з'явай літаратурнай жыцця 40 — 50-х гадоў было стварэнне цэлага шэрагу ананімных твораў, якія маюць сацыяльную і палітычную накіраванасць. Гэта «Гуторка Данілы са Сцяпанам», «Вось цяпер які люд стаў», «Вясна гола ўдалася» і інш. Але самым вялікім літаратурным падзеяй гэтага часу былі ананімныя паэмы «Энеіда навыварат» і «Тарас на Парнасе».

2. У 1802 годзе пачалося правядзенне школьнай рэформы. У 1803 г. Галоўная літоўская школа была ператворана ў Віленскі ўніверсітэт. У адпаведнасці з рэформай у кожным навучальным акрузе стваралася некалькі тыпаў навучальных устаноў. Самай ніжэйшай прыступкай у гэтай сістэме былі аднакласныя прыхадскія вучылішчы, прызначаныя для дзяцей ніжэйшых саслоўяў. Вучняў навучалі ў іх толькі асновам земляробства і царкоўнага песнопенню. Прыступкай вышэй былі павятовыя 4-класныя вучылішчы, дзе вывучаліся польская, лацінская, французская і нямецкая мовы, фізіка-матэматычныя і прыродазнаўчыя прадметы, асновы гісторыі, права, логікі. Сярэдняю адукацыю давалі гімназіі. Навучальны план іх быў разлічаны на 7 гадоў і ўяўляў пашыраны навучальны план павятовых вучылішчаў.

Акрамя вышэйназваных навучальных устаноў, у Беларусі ў першыя дзесяцігоддзі XIX ст. існавалі школы і вучылішча пры каталіцкіх і ўніяцкіх манастырах, духоўныя семінары. У 1812 г. Полацкаму езуіцкаму калегіўму было прадастаўлена права акадэміі. Але ў 1820 годзе акадэмія была зачынена. У сувязі з гэтым і некалькі вучылішчаў пры каталіцкіх манастырах былі ператвораныя ў гімназіі або павятовыя вучылішча. Пасля падаўлення паўстання 1830 -1831 гг. у школах выкладанне ўсіх прадметаў было пераведзена на рускую мову. 1 мая 1832 года быў зачынены Віленскі ўніверсітэт.

3. Значных поспехаў у Віленскім ўніверсітэце дасягнулі дакладныя навукі. Вялікі ўклад у развіцце матэматыкі і астраноміі ўнес Ян Снядецкий. Дзякуючы яму ў Вільні была адкрыта астранамічная абсерваторыя, яго падручнік па сферычнай трыганаметры лічыўся

наилепшым у Еўропе. Брат Яна Снядэцкага — Андрэй унес велізарны ўклад у развіцце хіміі і біялогіі. Істотны ўклад у развіцце гісторыі медыцыны і біялогіі ўнеслі таксама прафесара універсітэта С. Юндзіл, А. Бекю, Ф. Рымкевіч, М. Гамаліцкі, І. Франк і інш. У галіне гуманітарных навук значны ўклад у развіцце гісторыі і правазнаўства ўнеслі І. Лялевель, І. Анацэвіч, Ю. Ярашэвіч, І. Даніловіч і іншыя навукоўцы. Горы-Горацкі земляробчы інстытут вылучаўся даволі высокім узроўнем хімічных і біялагічных даследаванняў. У 1843 г. — 1863 гт. тут працаваў К. Д. Шміт — адзін з родапачынальнікаў хімічнай навукі ў Беларусі, арганізатар першай хімічнай лабараторыі. У Горы-Горках працаваў таксама выдатны хімік і педагог І. Цютчаў. Рост цікавасці да культурнай спадчыны беларускага народа выклікаў развіцце этнаграфіі, фалькларыстыкі, краязнаўства, археалогіі. Выдатны ўклад у іх развіцце ўнеслі А. Плятэр, Ю. Нямцэвіч, С. Даленга-Хадакоўскі, Т. Нарбут, А. Кіркор, П. Шпілеўскі, К. Калайдовіч, браты Я. і К. Тышкевічы. Браты Я. і К. Тышкевічы таксама ўнеслі вялікі ўклад у развіцце беларускага музеязнаўства. Е. Тышкевіч заснаваў у 1855 г. у Вільні першы ў Літве і Беларусі гісторыка-археалагічны музей, якому падарыў асабіста сабраныя калекцыі дакументаў і археалагічных матэрыялаў.

Пытанні па матэрыялу лекцыі:

1. Якія тыпы навучальных устаноў дзейнічалі на Беларусі ў першай палове XIX ст.?

2. Назавіце прозвішчы беларускіх навукоўцаў, якія працавалі ў першай палове XIX ст. у галіне прыродазнаўчых і гуманітарных навук.

3. Якія жанры атрымалі пераважнае распаўсюджанне ў беларускай літаратуры першай паловы XIX ст.?

Літаратура:

1. Беларусы : у 13 т. / рэдкал.: В.К. Бандарчык (гал рэд.) [і інш.]. – Мінск : Беларуская навука, 1995–2010. – Т. 3 : Гісторыя этналагічнага вывучэння / В.К. Бандарчык [і інш.]. – 1999. – 365 с.

2. Гісторыя беларускай літаратуры XIX – пачатку XX ст. : вучэб. дапаможнік / рэдкал.: М.А. Лазарука (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск : Вышэйшая школа, 1998. – 559 с.

Тэма 20 Культура Беларусі ў канцы 18 – першай палове 19 стст.: літаратура, музычна-тэатральнае мастацтва, асвета і адукацыя

План:

1. Тэатральнае мастацтва

2. Музычнае мастацтва

Ключавыя паняцці: аматарскі тэатр, М.К. Агінскі, паланэз, паланэз «Развітанне з Радзімай» аматарская труппа В. Дуніна-Марцінкевіча, Ф. Міладоўскі, С. Манюшка, опера «Сялянка», опера «Чароўная вада» С. Манюшкі, опера «Галька» А. Абрамовіч.

Канспект лекцыі:

1. У першай палове 19 ст. на Беларусі з'явіліся парасткі прафесійнага тэатра і драматургіі. Развівалася як аматарскае, так і прафесійнае тэатральнае мастацтва, у гарадах і мястэчках актыўную дзейнасць разгарнулі прыватныя трупы. Часта прыязджалі з гастролі тэатральныя калектывы з Расіі, Украіны, Польшчы або асобныя аркестры-гастралеры, каб выступіць з мясцовымі трупамі. У шэрагу гарадоў Беларусі пастаянна працавалі тэатры, якія далучалі глядачоў да здабыткаў сусветнай драматургіі. Так, у Мінску з канца 30-х гг. XIX ст. тэатр знаходзіўся на ўтрыманні акцёра і рэжысёра Я. Хэлмікоўскага. Тут ставілі творы М. Гоголя, А. Грыбаедава, А. Астроўскага, В. Гюго і іншых аўтараў. У 1846 г. аднавіў сваю працу гарадскі тэатр у Гродне). Пастаянныя тэатральныя трупы дзейнічалі ў Віцебску (Я. Чаховіча), Магілёве (С. Богуша-Сестранцэвіча) і інш.

Асабліва важная роля ў развіцці нацыянальнага тэатра належала В.І. Дуніну-Марцінкевічу. Ён быў не толькі выдатным драматургам, але і акцёрам, музыкантам, кампазітарам, арганізатарам і кіраўніком музыка-драматычных гурткоў. 23 верасня 1841 г. адбылася прэм'ера аматарскага спектакля – камічнай оперы «Рэкруцкі набор», лібрэта якой належала В.І. Дуніну-Марцінкевічу. У 50-я гг. XIX ст. драматург стварыў беларускі тэатр прафесійнага тыпу, які пераважна выступаў у фальварку Люцынка (каля Івянца), дзе у той час жыў В. Дунін-Марцінкевіч. У трупе выступалі больш за 20 чалавек, у тым ліку сам драматург, яго дзеці: вучні яго школы, знаёмыя, суседзі, сяляне. 9 лютага 1852 г. тэатрам В.І. Дуніна-Марцінкевіча ў Мінску была пастаўлена опера «Сялянка» («Ідылія») на музыку С. Манюшкі і К. Кжыжаноўскага. Затым яна была пастаўлена ў Бабруйску і Слуцку.

2. З тэатрам было цесна звязана музыкальнае мастацтва. Музыка гучала ў салонах мясцовай шляхты, яе выкладалі ў навучальных установах, адбываліся сольныя і аркестравыя канцэрты, музычныя спектаклі. У Беларусі добра ведалі творы заходнееўрапейскіх кампазітараў, карысталіся папулярнасцю і кампазіцыі мясцовых музыкаў. Сярод кампазітараў, якія жылі і працавалі ў Беларусі ў першай палове XIX стагоддзя, найбольш вядомымі былі Міхаіл Клеафас Агінскі, Станіслаў Манюшка, Д. Стэфановіч, Ф. Міладоўскі і інш. Міхаіл Клеафас Агінскі быў выхадцам з сям'і буйных магнатаў і вядомы не толькі як выдатны кампазітар і выканаўца, але і як буйны палітычны і грамадскі дзеяч.

Міхаіл Клеафас Агінскі рана пачаў сваю кампазітарскую дзейнасць. Сення нам вядомыя 60 яго музычных кампазіцый: 4 вальса, 4 маршы, 3 мазуркі, некалькі менуэт, рамансаў, песень і больш за 20 паланэзаў. Найбольш папулярным творам кампазітара, жамчужынай яго творчасці з'яўляецца паланэз «Развітанне з Радзімай», напісаны ў Залессі.

Станіслаў Манюшка нарадзіўся у фальварку Убель, недалёка ад Мінска. Манюшка вучыўся ў Вільні, адкуль часта прыязджаў у Мінск, да шматлікім сяброў. Адным з іх быў В. Дунін-Марцінкевіч. У садружнасці з

ім у гэты час С. Манюшка стварыў свае першыя невялікія оперы і музыку для тэатральных прадстаўленняў. Гэта былі музыка да п'ес «Рэкруцкі яўрэйскі набор» і «Сялянка» В. Дуніна-Марцінкевіча, «Каспер Хаўзер» Анісе Буржуа, камедыя-опера «Апошняя латарэя варшаўская» і інш.

Некаторы час С. Манюшка працаваў дырыжорам тэатральнага аркестра ў Вільні. Тут упершыню было пастаўлена найбуйнейшае твор кампазітара — опера «Галька», напісаная ім на аснове народнага меласу. У 1858 годзе С. Манюшка пераехаў у Варшаву, дзе працаваў дырыжорам і дырэктарам опернага тэатра, а з 1864 года — прафесарам музычнага інстытута.

Вядомымі музыкамі і кампазітарамі былі Фларыян Міладоўскі і Дамінік Стэфановіч. Дамінік Стэфановіч вядомы як тэатральны дырыжор і настаўнік С. Манюшкі. З Мінскам звязана таксама жыццё і творчасць Міхаіла Ельскага — кампазітара і музыканта, аўтара многіх папулярных танцаў і інструментальных мініяцюр. У Беларусі ў гэты час жыў і працаваў Антон Абрамовіч — аўтар музычнай паэмы «Беларускае вяселле» і ўкладальнік дапамогі гульні на фартэпіяна.

Пытанні па матэрыялу лекцыі:

1. Ахарактэрызуйце адметнасці развіцця беларускага музычнага мастацтва ў першай палове XIX ст.
2. Якія жанры мелі пераважнае распаўсюджванне ў першай палове XIX ст. у беларускім музычным мастацтве? Якія кампазітары працавалі ў іх?
3. Якія змены адбываліся ў развіцці тэатральнага мастацтва на працягу першай паловы XIX ст.?

Літаратура

1. Беларусы : у 13 т. / рэдкал.: Р.Б. Смольскі (гал рэд.) [і інш.]. – Мінск : Беларуская навука, 1995–2012. – Т. 13 : Тэатральнае мастацтва / В.М. Ярмалінская [і інш.]. – 2012. – 758 с.
2. Беларусы : у 13 т. / рэдкал.: Т.Б. Варфаламеева (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск : Беларуская навука, 1995–2012. – Т. 11 : Музыка / М.Ф. Піліпенка [і інш.]. – 2008. – 700 с.
3. Гісторыя беларускага тэатра: у 3 т. / рэдкал.: У.І. Няфёд [і інш.]; Акадэмія навук Беларускай ССР, Інстытут мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору. – Мінск : Навука і тэхніка. – 1983–1987. – Т. 1 : Беларускі тэатр ад вытокаў да кастрычніка 1917 г. / Г.І. Барышаў [і інш.]. – 1983. – 496 с.

Тэма 21 Развіццё культуры Беларусі ў другой палове 19 – пачатку 20 стст.: архітэктура, выяўленчае мастацтва

План:

- 1 Горадабудаўніцтва. Заніраванне гарадской тэрыторыі.
- 2 Мастацкія стылі.

Ключавыя паняцці: эклектыка, «гістарычныя» стылі, рэтраспектыўна-гатычны стыль, псеўдарускі стыль, неарускі стыль, неараманскі стыль, неаготыка, неарэнесанс, неабарока, неакласіцызм, царква Александра Неўскага ў Мінску, касцёл святых Сымона і Алены, мадэрн, гасцініца Еўропа ў Мінску, даходныя дамы, банкаўскія будынкі

Канспект лекцыі:

1. Зрух у эканамічнай жыцці грамадства прывялі да хуткага росту гарадоў (асабліва тых, якія знаходзіліся на чыгуначных шляхах), іх добраўпарадкаванне, будаўніцтва вадаправодаў, правядзенне электрычнага асвятлення. Адбываліся змены ў планіроўцы гарадоў. У выніку будаўніцтва ў цэнтральных частках гарадоў з'яўляліся новыя плошчы і бульвары, будаваліся мураваныя шматпавярховыя горада. Аднак трэба адзначыць, што гарадское масавае будаўніцтва характарызувалася ў першую чаргу дрэвянным аднапавярховым жыллем. У разглядаемы перыяд змены у архітэктурным абліччы гарадоў былі звязаны з будаўніцтвам заводаў, фабрык, рабочых пасяленняў, чыгуначных дэпо і вакзалаў (Мінскага ў 1874 г., Брэсцкага ў 1896 г., Магілёўскага ў 1902 г.). У буйных гарадах з'явіліся вадаправод, каналізацыя, электрычнасць, тэлефонная сувязь. У Мінску з'явілася конка (1892), а ў Віцебску – трамвай (1898). Высаджваліся паркі і сады. Больш буйнымі становіліся прыватныя дамы, гасцініцы, магазіны. У Мінску ў пачатку ХХ ст. дзейнічалі гасцініцы «Еўропа», «Еўрапейская», «Гарні», «Парыж», «Швейцарыя». Тэхнічны прагрэс у будаўніцтве быў звязаны з выкарыстаннем новых для таго часу матэрыялаў (бетон, жалеза, пракат, чыгун), а таксама шматпралетных канструкцый.

2. У другой палове 19 стагоддзя ў беларускім дойлідстве панавала эклектыка, якая вылучылася некрытычным выкарыстаннем рознастылявых форм: неаготыкі, неабарока, неаракако, неакласіцызму, неараманскага і псеўдавізантыйскага стыляў. Неастылі атрымалі назву «гістарычнай архітэктурны». Звычайна банкі і навучальныя ўстановы афармляліся пад рэнесанс, тэатры – пад барока, касцелы – пад готыку, праваслаўныя цэрквы будаваліся ў псеўдавізантыйскім ці псеўдарускім стылі. У культавым будаўніцтве шмат будынкаў у гэты час было ўзведзена ў традыцыях рускага класіцызму. Сведчаннем таму з'яўляюцца сабор Пятра і Паўла ў Мінску, Крыжаўзвіжанская царква Спаса-Ефрасіннеўскага манастыра (1893-1897 гг.) у Полацку і Мікалаеўская царква (2-я палова ХІХ ст.) у Петрыкаве Гомельскай вобласці і інш храмы. Пры праектаванні касцелаў у асноўным аддавалася перавагу неаготыке, як, напрыклад, пры ўзвядзенні касцела ў весцы Старыя Васілішкі Шчучынскага раёна Гродзенскай вобласці. Неагатычная пабудовы ўзводзіліся з чырвонай добра апаленай цэглы. Найбольш багатыя храмы мелі вітражы, падлогу з адлітых керамічных плітак, фрэскавы роспісаў.

У культавым дойлідстве Беларусі склаўся таксама неараманскі стыль. Найбольш вядомы помнік, у якім спалучаюцца матывы раманскай і гатычнай архітэктурны, - Чырвоны касцел (кацел Сымона і Алены) у Мінску, пабудаваны ў 1908 г. Храм мае асіметрычную кампазіцыю з трыма вежамі: дзвюма маленькімі і адной высокай, у яго дэкаратыўным афармленні выкарыстоўваліся элементы готыкі (вялікае акно – ружа, орнаментныя паясы і інш.). Разам з неастылем ў канцы 19 стагоддзя

адбывалася станаўленне новага стылю – мадэрна. Для архітэктуры мадэрна характэрны пераплеценныя лініі, багатыя ляпны дэкор. Мадэрн выкарыстоўваўся для новых тыпаў пабудовы (чыгуначныя вакзалы, масты, прамысловыя збудаванні), выкарыстоўваў новыя будаўнічыя матэрыялы і канструкцыі (цэмент, металічная арматура, фабрычная дах). Прыкладам архітэктуры мадэрна з'яўляецца храм у Міры, некаторыя жыллыя дамы ў Мінску, Гомелі, Гродна, Магілёве. Мадэрн праіснаваў на тэрыторыі Беларусі да першай сусветнай вайны, аднак шырокага прымянення не атрымаў. Да яго адносяцца тэатры ў Мінску і Магілёве, жылы дом купца Мураўева ў Гродна, комплекс архірэйскага падвор'я ў Менску, прыбытковыя дома ў Гомелі, Віцебску, Мінску і іншыя. Але асноўная маса грамадскіх і жылых будынкаў у гарадах і весках будавалася яшчэ ў традыцыйным духу беларускай драўлянай архітэктуры.

Пытанні па матэрыялу лекцыі:

1. Якія мастацкія стылі атрымалі пераважнае распаўсюджанне ў беларускай архітэктуры ў другой палове XIX – пачатку XX ст.? Пералічыце асноўныя рысы, характэрныя для іх.
2. Ахарактэрызуйце асаблівасці забудовы беларускіх гарадоў у канцы XIX – першай палове XX ст.
3. Прыгадайце, у якіх стылях афармляліся будынкi навучальных і культурных устаноў, банкаў, вакзалаў у другой палове XIX – пачатку XX ст.? Назавіце прыклады такіх архітэктурных помнікаў.
4. Пералічыце прыклады помнікаў кultaвага дойлідства, пабудаваных на Беларусі ў другой палове XIX – пачатку XX ст. У якіх стылях яны пабудаваны?

Літаратура

1. Архітэктура Беларусі : нарысы эвалюцыі ва ўсходнеславянскім і еўрапейскім кантэксце : у 4 т. / рэдкал.: А.І. Лакотка (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск : Беларуская навука, 2005–2009. – Т. 3. Кн. 2 : Другая палова XIX – першая палова XX ст. / А.І. Лакотка [і інш.]. – 2007. – 549 с.
2. Кулагін, А.М. Эклектыка. Архітэктура Беларусі другой паловы XIX – пачатку XX ст. / А.М. Кулагін. – Мінск : Ураджай, 2000. – 304 с.
3. Чантурыя, В.А. Памятнікі архітэктуры і градостроительства Белоруссии / В.А. Чантурыя. – Минск : Полымя, 1986. – 236 с.

Тэма 22 Развіццё культуры Беларусі ў другой палове 19 – пачатку 20 стст.: архітэктура, выяўленчае мастацтва

План:

1. Жанры жывапісу.
2. Скульптура. Графіка.

Ключавыя паняцці: віленская рысавальная школа, гістарычны жанр, К. Альхімовіч, бытавы жанр, Н. Сілівановіч, пейзаж, А. Гараўскі, В.К. Бялыніцкі-Біруля, пейзаж, Ф. Рушчыц, графіка, Н. Орда

Канспект лекцыі:

1. На тэрыторыі Беларусі пасля закрыцця Віленскага універсітэта не

быловысшего навучальнай установы. Першым крокам на шляху арганізацыі прафесійнай падрыхтоўкі мастакоў з'явілася адукацыю ў 1866 г. Віленскай мастацкай школы пад кіраўніцтвам І. Трутнева. У 90-е гады 19 стагоддзя былі адчынены мастацкія школы В. Моаса ў Мінску і Ю. Пэна ў Віцебску. Значны ўплыў на развіццё беларускага жывапісу аказала рускае мастацтва. У Беларусі жылі і працавалі рускія жывапісцы К. Савіцкі, І. Шышкін. Цэлы перыяд творчай дзейнасці І. Рэпіна звязаны з беларускай зямлей, калі ён жыў у сваім маентку Здраўнева на Віцебшчыне. Сярод жанраў, прадстаўленых у беларускім жывапісе другой паловы 19 – пачатку 20 стст., можна вылучыць бытавой, пейзажны, партрэтны, гістарычны жанр, нацюрморт. Вядомы прадстаўнік пейзажнага жанру – А. Гораўскі. Ён шмат падарожнічаў па Расійскай імперыі, у тым ліку і па Беларусі. Падчас паездак ён стварыў шэраг пейзажаў. Гэта «Выгляд ракі Бярэзіны перад бурай», «Выгляд ваколіц Бабруйска», «Вечар у Мінскай губерні», «Пінскія балоты», «Ліпа», «На радзіме», «Берага ракі Свіслач». Вядомым мастаком бытавога жанру быў Н. Сілівановіч. Які атрымаў адукацыю ў Пецяярбургскай акадэміі мастацтваў, ён стварыў шэраг кампазіцый: «Дзеці ў двары», «У школу», «Салдат з хлопчыкам», «Дзяўчынка». Рэальныя рэалізм вылучаецца карціна «Пастух». Н. Сілівановіча запрасілі для ўдзелу ў афармленні Ісакіеўскага сабора ў Пецяярбургу. За мазаічнае палатно «Тайная вячэра» мастаку было прысвоена ганаровае званне акадэміка.

На рубяжы 19-20 стагоддзяў у беларускай жывапісу таксама з'явіўся шэраг таленавітых мастакоў. Ю. Пэн працаваў у бытавым і партрэтным жанры, Я. Кругер – пераважна ў партрэтным жанры. Беларускі жывапісец, графік, тэатральны дэкаратар і педагог Ф. Рушчыц у ранні перыяд творчасці напісаў пейзажы, якія вылучаюцца рэалістычнымі паказамі роднай прыроды («Каля касцела», «Зямля», «Мінск зімою», «Млын»). У канцы 19 ст. пачалася творчая дзейнасць беларускага мастака В. Бялыніцкага-Бірулі «Вясна ідзе», што прынесла аўтару першую прэмію Маскоўскага таварыства мастакоў. К. Альхімовіч стварыў палотны «Пасля бітвы», «Смерць Глінскага ў няволі», «Смерць у выгнанні» і інш., якія сведчаць аб выдатным веданні мастацкай гісторыі свайго роднага краю. Вядомымі пейзажыстамі з'яўляліся таксама Г. Вайсенгоф («Снег», «Беларускія могілкі»), С. Жукоўскі («Неман», «Восеньскі вечар»,). Сваю лепту ў развіццё жывапісу Беларусі другой паловы XIX стагоддзя ўнеслі таксама В. Гразноў, В.С. Дабравольскі, В.М. Струкаў. Падарожнічаючы па Беларусі, В. Гразноў і Д.Н.Струкаў замалёвалі шмат помнікаў беларускай архітэктуры, народнай творчасці, мастацкага ткацтва, вышыўкі і гэтак далей, тым самым захавалі і данеслі да нас найвялікшыя тварэння.

2. На тэрыторыі Беларусі паспяхова развівалася і графіка, дзе панавалі рэалізм. У гэтым стылі пладавіта працавалі М. Падалінскі, Ю. Главацкі і інш. Самым вядомым графікам стаў М. Андрыёллі, аўтар ілюстрацый да твораў А. Міцкевіча. Графічныя работы стварылі таксама

А. Кашэнскі, К. Каганец, С. Богуш-Сестрынцэвіч. Свой уклад у адлюстраванне гісторыі Беларусі і сумежных тэрыторый забраў Н. Орда – мастак, музыка, літаратар. У спадчыну нашчадкам ён пакінуў каля 1 тыс. малюнкаў замкаў, культавых пабудоў, палацаў і іншых памятных мясцін Беларусі. У скульптуры пленна працягвалі працаваць Ян і Казімір Ельскія, Я. Астроўскі, Р. Слізень, якія стваралі розныя віды скульптуры, у тым ліку і сакральнай. У далейшым іх творчасць, як і іншых майстроў культавага мастацтва, знайшла адлюстраванне ў экспанатах царкоўна-археалагічнага музея, які ў 1908 г. быў адкрыты ў Мінску.

Пытанні па матэрыялу лекцыі:

1. Якія змены адбыліся ў жанравым развіцці беларускай графікі ў другой палове XIX – пачатку XX ст.?
2. Назавіце беларускіх скульптараў другой паловы XIX – пачатку XX ст. Прыгадайце іх творы.
3. Якія сюжэты атрымалі адлюстраванне на карцінах беларускіх мастакоў, якія працавалі ў бытавым жанры? Прывядзіце прыклады.
4. Якое гістарычнае значэнне маюць карціны і замалеўкі знакамітага беларускага графіка і мастака Н. Орды? Пералічыце яго творы.

Літаратура:

1. Гісторыя беларускага мастацтва : у 6 т. / редкал.: С.В. Марцэлеў [і інш.] ; Акадэмія навук Беларускай ССР, Інстытут мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору. – Мінск : Навука і тэхніка. – 1987–1994. – Т. 3 : Канец XVIII – пачатак XX ст. / Л.М. Дробаў [і інш.]. – 1989. – 448 с.
2. Дзяржаўны мастацкі музей БССР. XV – пачатак XX ст. Альбом / пад рэд. Ю.П. Карачуна [і інш.] ; Дзяржаўны мастацкі музей Беларускай ССР. – Мінск : Беларусь, 1979. – 255 с.
3. Дробов, Л.Н. Живопись Белоруссии XIX – начала XX в. / Л.Н. Дробов. – Минск : Вышэйшая школа, 1974. – 336 с.
4. Лазука, Б.А. Гісторыя беларускага мастацтва : у 2 т. / Б.А. Лазука. – Минск : Беларусь, 2007. – Т. 2 : XVIII – пачатак XXI ст. – 351 с.
5. Лакотка, А.І. Нацыянальныя рысы беларускай архітэктуры / А.І. Лакотка. – Мінск : Ураджай, 1999. – 336 с.
6. Помнікі мастацкай культуры Беларусі / рэд.-склад. Б.А. Лазука [і інш.] ; Нацыянальны мастацкі музей Рэспублікі Беларусь. – Мінск : Беларусь, 2012. – 413 с.

Тэма 23 Развіццё культуры Беларусі ў другой палове 19 – пачатку 20 стст.: літаратура, музыка і тэатр, навука і адукацыя

План:

1. Літаратура.
2. Адукацыя.
3. Навука.

Ключавыя паняцці: агітацыйныя творы, Ф. Багушэвіч, Я. Лучына, «Паўночна-заходні адзел Рускага географічнага таварыства», Е.Р. Раманаў, М.Я. Нікіфароўскі, мовазнаўства, Бенякоўская

сельскагаспадарчая станцыя, Мінская балотная станцыя

Канспект лекцыі:

1. У другой палове 19 стагоддзя пачаўся новы этап у развіцці беларускай літаратуры, Беларуская літаратура дэмакратычнага напрамку ў гэты час узбагацілася шэрагам новых ананісных твораў-вершаў, «гутарак», Прыкладам з'яўляецца «Дзядзька Антон, або Гутарка аб усім, што баліць, а чаму баліць – не ведаем». Традыцыі пачатку 60-х гг. прадоўжылі Ф. Багушэвіч, А. Гурыновіч, Я. Лучына, якія прыйшлі ў літаратуру ў канцы 80-х – пачатку 90-х гг. Пікам развіцця беларускай літаратуры другой паловы 19 стагоддзя стала творчасць Ф. Багушэвіча. У 1891 г. выдадзены яго першы зборнік «Дудка беларуская». У 1896 г. за мяжой з'явіўся зборнік «Смык беларускі», У творчасці Я. Лучыны лірычны верш з'яўляецца асноўным жанрам яго творчасці на беларускай мове. Вершы беларускай літаратуры пачатку 20 стагоддзя ўзбагачаецца новымі жанровымі і стылістычнымі напрамкамі. Новыя тэмы, матывы і вобразы прынесла ў беларускую літаратуру Цетка. («Скрыпка беларуская» і «Хрэст на свабоду»). Як народны паэт ўвайшоў у гісторыю Я. Купала. Першы зборнік вершаў Я. Купалы дарэвалюцыйнай пары – «Шляхам жыцця» – быў выпушчаны ў 1913 г. Разам з Я. Купалам заснавальнікам новай беларускай літаратуры і літаратурнай мовы стаў Я. Колас. Першы верш «Песні-скаргі» было апублікавана ў 1910 г. Адзіны паэтычны зборнік «Вянок» належым. М. Багдановічу, аднак ен даў паэту заняць значнае месца ў беларускай літаратуры. М. Гарэцкага, З. Бядулі, Т. Гартнага, К. Каганца і інш.

2. У пачатку 1860-х гг. была праведзена школьная рэформа. Палажэннем 1864 г. было дазволена дзяржаўным установам і прыватным асобам адкрываць пачатковыя школы. Статут гімназій і прагімназій (няпоўная гімназія ў складзе 4,5,6-х класаў) 1864 г. уводзіцца ўсесаслоўны прынцып, аднак высокая плата за вучэнне фактычна закрывала доступ да сярэдняй адукацыі прадстаўнікоў шырокіх пластоў насельніцтва. Мужчынскія гімназіі дзяліліся на класічныя і рэальныя. Выпускнікі класічных гімназій маглі паступаць ва універсітэт без экзаменаў, а выпускнікі рэальных гімназій – па конкурсе ў тэхнічныя навучальныя ўстановы. У 1871 г. г. быў пацверджаны новы статут гімназій, які прадугледжваў адкрыцце толькі класічных гімназій. Пачатковымі школамі ў вёсках сталі народныя вучылішчы. Пасля падаўлення паўстання 1863-1864 г. былі закрыты Горы-Горацкі земляробчы інстытут. Былі ліквідаваны польскія школы. Летам 1887 г. выпушчаны цыркуляр "аб кухаркіных дзецях". У пачатку 20 в. у сістэме школьнай адукацыі Беларусі зменшылася колькасць школ царкоўнага ведамства і замест царкоўна-прыходскіх школ адкрываліся народныя вучылішчы. Гарадскія вучылішчы былі пераробленыя ў 4-х класныя адукацыйныя школы. Павялічылася колькасць сярэдніх навучальных устаноў.

3. У другой палове 19 – пачатку 20 стст. узрасла цікавасць да

гісторыі, побыту і культуры насельніцтва Беларусі. У 60-70 г. г. 19 ст. вывучэнне Беларусі паступова стала справай мясцовай інтэлігенцыі, пачалі фарміравацца рэгіянальныя этнаграфічныя цэнтры. Адным з такіх цэнтраў – Паўночна-Заходняе аддзяленне Рускага геаграфічнага таварыства – знаходзіўся ў Вільне. У 1902 г. па ініцыятыве Е. Р. Раманава ў Магілёве было створана таварыства па вывучэнні беларускага краю і гісторыка-этнаграфічны музей. Заснаванае ў Мінску ў 1919 г. Таварыства аматараў прыродазнаўства, этнаграфіі і археалогіі вывучала Мінскую вобл. Адным з першых буйных даследчыкаў Беларусі быў настаўнік І.І. Насовіч. Асноўная работа І.І. Насовіча, «Слоўнік беларускай мовы». Выдатным даследчыкам бел. этнаграфіі і фальклору з'яўляецца настаўнік народных школ Віцебска М.Я. Нікіфароўскі. Першая яго праца была «Нарысы Віцебскай Беларусі», якія давалі характарыстыку грамадскага побыту беларусаў. М.Я. Нікіфароўскі з'яўляецца аўтарам самай вялікай працы па матэрыяльнай культуры беларусаў 19 ст. – «Нарысы прастанароднага жыцця-быцця ў Віцебскай Беларусі і апісанне прадметаў ужытку» (этнаграфічныя весці). Пленнай была дзейнасць этнографа, фалькларыста і археолага Е.Р. Раманава. Ён апублікаваў каля 200 навуковых прац. Пад яго кіраўніцтвам было ажыццёўлена некалькі этнаграфічных экспедыцый па Беларусі, падчас якіх збіраліся матэрыялы для «Беларускага зборніка». Значны ўклад у вывучэнне бел. этнаграфіі і фальклору ўнеслі М. А. Дзмітрыеў, Ю. Ф. Крачкоўскі, А.М. Семянтоўскі, П.Ф. Шэйн, М. Федароўскі, А. Я. Багдановіч і інш. Для вывучэння прыродных багаццяў Беларусі ў 1910 г. была адкрыта Бенякоўская сельскагаспадарчая станцыя, у 1913 г. – Мінская балотная станцыя.

Пытанні па матэрыялу лекцыі:

1. Якія змены адбыліся ў сістэме адукацыі на Беларусі ў другой палове XIX – пачатку XX ст.?
2. Ахарактэрызуйце асноўныя дасягненні ў гуманітарных і прыродазнаўчых навуках на Беларусі ў другой палове XIX – пачатку XX ст. Назавіце прозвішчы знакамітых беларускіх навукоўцаў гэтага перыяду.
3. Пералічыце прозвішчы знакамітых беларускіх пісьменнікаў другой паловы XIX – пачатку XX ст.? Назавіце іх творы.

Літаратура

1. Беларусы : у 13 т. / рэдкал.: В.К. Бандарчык (гал рэд.) [і інш.]. – Мінск : Беларуская навука, 1995–2012. – Т. 3 : Гісторыя этналагічнага вывучэння / В.К. Бандарчык [і інш.]. – 1999. – 365 с.
2. Лойка, А. А. Гісторыя беларускай літаратуры. Дакастрычніцкі перыяд : вучэб. дапаможнік для філал. фак. вду : у 2 ч. – Ч. 1. – 2-е выд. дапрац. і дап. / А.А. Лойка. – Мінск : Вышэйшая школа, 1989. – 319 с.

Тэма 24 Развіццё культуры Беларусі ў другой палове 19 – пачатку 20 стст.: літаратура, музыка і тэатр, навука і адукацыя

План:

1. Тэатральнае мастацтва.

2. Музыканае мастацтва.

Ключавыя паняцці: І. Буйніцкі, «Першая беларуская труппа», камедыя, камедыя «Модны шляхцюк» К. Каганца, «Беларускі музычна-драматычны гурток», Л. Рагоўскі, «Беларускі песеннік з нотамі для народных і школьных хароў», А. Грыневіч, «Беларускія песні з нотамі», хор У. Тэраўскага, аперэта

Канспект лекцыі:

1. У беларускіх гарадах дзейнічалі мясцовыя рускія драматычныя трупы, а таксама гастралювалі акцеры сталічных тэатраў. Беларускія глядачы мелі магчымасць пазнаеміцца з гульняй вядомых рускіх артыстаў М. Савінай, П. Арленева, М. Ходатава, В. Камісаржэўскай. Разнастайны рэпертуар рускіх драматычных калектываў складалі не толькі п'есы забавляльнага характару, але і лепшыя творы сусветнай і айчынай драматургічнай класікі. Нязменным поспехам карысталіся творы М. Гоголя, А. Грыбаедава, А. Астроўскага, А. Чэхава і інш. рускіх драматургаў. Паспяхова гастралювалі па Беларусі ўкраінскія тэатры М. Старыцкага, М. Крапівніцкага. Прыязджалі таксама польскія тэатральныя калектывы. Пад удзеяннем выступленняў прафесійных тэатраў у беларускіх гарадах і мястэчках ствараліся аматарскія тэатральныя калектывы. У Мінску на сцэне Дваранскага сходу прафесіяналы і аматары ставілі творы рускай, украінскай і замежнай драматургіі. 5 чэрвеня 1890 г. у горадзе быў адкрыты пастаянны тэатр (цяпер памяшканне тэатра імя Янкі Купалы). У гэтым жа годзе ў Мінску было створана Таварыства аматараў мастацтва. У асяроддзі беларускай інтэлігенцыі паступова фармавалася ідэя аб неабходнасці адукацыі беларускага нацыянальнага тэатра прафесійнага тыпу. На пачатак 20 стагоддзя прыходзіцца адукацыя шматлікіх музычна-драматычных гурткоў і арганізацый, так званых беларускіх вечарынак. На вечарынах звычайна выступалі хоры, танцоры, чыталіся беларускія літаратурныя творы, ставіліся п'есы. Рэпертуар вечарынак ўключаў таксама п'есы «Паўлінка» і «Прымакі» Я. Купалы, «Модны шляхцюк» К. Каганца.

На традыцыях беларускіх вечарынак узнікла «Першая беларуская труппа» Ігната Буйніцкага – сапраўдны тэатр прафесійнага тыпу. Значнае месца сярод дзеячаў беларускай культуры заняла асоба яе стваральніка. І. Буйніцкага. У 1907 г. замацаваўся пастаянны склад удзельнікаў гэтага калектыву, а ў 1910 г. пасля ўдзелу ў Першай беларускай вечарынке ў Вільні тэатр І. Буйніцкага стаў прафесійным. У рэпертуары Першай беларускай трупы былі песні, танцы, пастаноўкі п'ес «Па рэвізіі», «Памыліся ў дурні» М. Крапіўніцкага, «У зімовы вечар» Э. Ажэшкі, «Міхалка» Далецкага, там дэкламаваліся творы беларускіх паэтаў і пісьменнікаў. Аднак матэрыяльныя цяжкасці прымусілі І. Буйніцкага ў 1913 г. закрыць тэатр. Пераемнікам «Першай беларускай трупы» у працэсе фарміравання нацыянальнага тэатра стала Першае таварыства беларускай драмы і камедыі. Яно ўзнікла ў Мінску пасля Лютаўскай рэвалюцыі.

Арганізаваў таварыства вядомы беларускі акцёр і рэжысер Ф. Ждановіч. У калектыў праз некаторы час уступіў У. Галубок, якому належыць выдатная роля ў развіцці беларускага тэатра ў наступны перыяд.

2. Дастаткова разнастайнай і багатай была музычнае жыццё беларускіх гарадоў. З вялікім поспехам гастралювалі рускія і ўкраінскія музычна-драматычныя і харавыя калектывы, якія знаемлі беларускую публіку з лепшымі творамі айчынных і замежных кампазітараў. Беларусь наведвалі такія зоркі рускай музычнай культуры, як кампазітары і піяністы С. Рахманінаў, А. Скрябін, знакамітыя спевакі Л. Сабінаў, Ф. Шаляпін. Нязменным поспехам карысталася харавая капэла збіральніка народных песень Д. Агрэнева-Славянскага, якая ўключала ў сваю праграму і беларускія песні. У адзначаны перыяд узрасла цікавасць музыкантаў да беларускай народнай песеннай творчасці. Рускія кампазітары М. Рымскі-Корсакаў, С. Танееў і некаторыя іншыя апрацоўвалі беларускія песні і выкарыстоўвалі беларускую тэматыку ў сваіх творах. Выступленні хору У. Тэраўскага ў Мінску садзейнічалі папулярнасці беларускіх народных песень. Патрэба ў нацыянальнай музычнай літаратуры часткова была задаволена выпускам «Беларускіх песень з найгрышамі» А. Грыневіча, «Беларускага песенніка з найгрышамі для народных і школьных хораў» А. Рагоўскага, публікацыяй апрацоўкі беларускіх песень для фартэпіяна М. Чуркіна. Вялікую ролю ў развіцці беларускай прафесійнай музыкі адыграў А. Рагоўскі – аўтар сюіты для сімфанічнага аркестра. Гэта было адно з першых твораў беларускай музыкі, выкананне якога карысталася значным поспехам у Вільні і Варшаве.

Пытанні па матэрыялу лекцыі:

1. Ахарактэрызуйце асноўныя накірункі развіцця беларускага музычнага мастацтва другой паловы XIX – пачатку XX ст. Назавіце прозвішчы вядомых беларускіх кампазітараў.
2. Якія жанры былі характэрны для развіцця беларускага музычнага мастацтва другой паловы XIX – пачатку XX ст.?
3. Назавіце прозвішчы вядомых беларускіх тэатральных дзеячаў другой паловы XIX – пачатку XX ст.
4. Якія музычныя і тэатральныя калектывы былі створаны ў другой палове XIX – пачатку XX ст.?

Літаратура

1. Беларусы : у 13 т. / рэдкал.: Т.Б. Варфаламеева (гал рэд.) [і інш.]. – Мінск : Беларуская навука, 1995–2012. – Т. 11 : Музыка / М.Ф. Піліпенка [і інш.]. – 2008. – 700 с.
2. Беларусы : у 13 т. / рэдкал.: Р.Б. Смольскі (гал рэд.) [і інш.]. – Мінск : Беларуская навука, 1995–2012. – Т. 13 : Тэатральнае мастацтва / В.М. Ярмалінская [і інш.]. – 2012. – 758 с.
3. Гісторыя беларускага тэатра : у 3-х т. / рэдкал.: У.І. Няфёд [і інш.] ; Акадэмія навук Беларускай ССР, Інстытут мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору. – Мінск : Навука і тэхніка. – 1983–1987. – Т. 1 : Беларускі тэатр

ад вытокаў да Кастрычніка 1917 г. / Г.І. Барышаў [і інш]. – 1983. – 496 с.

Тэма 25 Культура Беларусі ў 20 – 30-ыя гг. 20 ст.: архітэктура і выяўленчае мастацтва

План:

1. Горадабудаўніцтва і архітэктура.
2. Выяўленчае мастацтва: жывапіс і графіка .

Ключавыя паняцці: канструктывізм, функцыяналізм, дамы-камуны, Дом урада БССР, Дом Чырвонай Арміі, «УНОВИС», віцебская народная мастацкая школа, гістарычны жанр, пейзаж, плакат і карыкатура, партрэт

Канспект лекцыі:

1. Пасля заканчэння Грамадзянскай вайны перад архітэктарамі рэспублікі паўсталі задачы па праектаванні і будаўніцтву новых прадпрыемстваў і ўстаноў рознага прызначэння. У будаўніцтве ў гэты час больш выкарыстоўваюцца жалеза-бетонныя і металічныя канструкцыі. Пабудовы становяцца простымі. Развівалася тыпавое праектаванне, набірала сілу планамерная рэканструкцыя гарадоў і вёсак. Архітэктары стварылі праекты рэканструкцыі і далейшага развіцця Мінска, Оршы, Гомеля, Віцебска, Магілёва, Мазыра, Полацка і іншых гарадоў (архітэктары А. Касьянаў, М. Андросаў, Н. Трахтэнберг, П. Кірыенка і інш.). Праекты прадугледжвалі будаўніцтва паркаў, сквераў, бульвараў, плошчаў. Значныя работы былі праведзены па рэканструкцыі цэнтральнай часткі Мінска. У гады першай пяцігодкі пачалося будаўніцтва шматкватэрных мураваных будынкаў. Для іх характэрна лаканічнасць вырашэння аб'ёмна-прасторавай кампазіцыі. Атрымалі распаўсюджванне і дамы-камуны. Першыя такія дамы былі пабудаваны ў Віцебску і у Гомелі.

У 30-я гг. XX ст. быў пабудаваны шэраг будынкаў рэспубліканскага значэння. Сярод іх мінская гасцініца «Беларусь» (архітэктар А. Воінаў), магілёўская гасцініца «Днепр» (архітэктар А. Брэгман), Рэспубліканскі палац піянераў (А. Воінаў і У. Вараксін), Дом урада БССР (1929–1933), галоўны корпус АН БССР (1934–1939), Дом Чырвонай Арміі (1934–1939) – усе па праекту заслужанага дзеяча мастацтваў БССР (1934) архітэктара І.Р. Лангбарда.

Такім чынам, у 20–30-я гг. XX ст. было значна зменена аблічча многіх гарадоў рэспублікі, вызначаны шляхі фарміравання архітэктурных ансамбляў гарадскіх цэнтраў. У будаўніцтве панавалі канструктывізм і функцыяналізм.

2. Цэнтрам тэарэтычных пошукаў, распрацоўкі педагагічных эксперыментаў у галіне выяўленчага мастацтва ў гэты перыяд стаў горад Віцебск. Па ініцыятыве М.З. Шагала тут у снежні 1918 г. на базе майстэрні Ю.М. Пэна пачала дзейнічаць віцебская народная мастацкая школа. Прыехаў у Віцебск заснавальнік супрэматызму К.С. Малевіч. Ён стварыў аб'яднанне мастакоў пад назвай «сцвярдзальнікі новага мастацтва» («УНОВИС» – «Утвердители нового искусства»). У жанры партрэта, пейзажу, тэматычнай карціны ў Віцебску плённа працаваў Ю.

Пэн, («Шавец-камсамалец», «Сват», «Швачка», «Партрэт стогадовага селяніна», «Пекар», «Дудар»).

У акадэмічным стылі працаваў сталы мастак, заснавальнік беларускага савецкага гістарычнага жывапісу В.В. Волкаў. У сваіх карцінах ён паказаў найбольш важныя жыццёвыя падзеі і з'явы («Барыкада», «Партызаны», «Плытагоны»), вядомых гістарычных асоб (партрэты К. Каліноўскага, М. Багдановіча, У. Леніна) і інш.

Галоўнымі ў творчасці самабытнага мастака новага часу М.М. Філіповіча сталі падзеі айчыннай гісторыі, фальклорныя тэмы і сюжэты. Яму належаць карціны «Народнае гуляне», «На Купалле», «Ноч на Івана Купалу», «Бітва на Нямізе», «Паўстанне К. Каліноўскага», «Расстрэл у Мінску», «1905 год у Мінску», «Ад веку мы спалі» і інш. Мастак таксама працаваў ў другіх жанрах.

Многія беларускія мастакі прысвяцілі свае творы адлюстраванню новых з'яў у грамадстве, праблемам сацыялістычнага будаўніцтва. Сярод іх М.П. Станюта (карціны «Шклозавод», «Бетоншчыкі», «Будаўніцтва ўніверсітэцкага гарадка», «На будоўлі»; М.Л. Тарасікаў («Камсамолка», «Партрэт акадэміка М.М. Нікольскага»); А.М. Шаўчэнка («Уборка сена», «Партрэт піянера Сямёнава»); Г.С. Віер («Малады мастак», «Жыццё ў бараках», «Суботнік», «За лозунгам», «Партызаны»). Вядомым людзям прысвяціў свае палотны вопытны мастак Я.М. Кругер. Ён аўтар партрэтаў А. Чарвякова, М. Галадзеда, Г. Гая, Янкі Купалы, Якуба Коласа, Ф. Ждановіча, У. Ігнатоўскага. На гэты час прыпадае росквіт таленту вядомага мастака-пейзажыста, В.К. Бялыніцкага-Бірулі. Сярод шматлікіх яго твораў выдзяляюцца карціны «Аголеныя бярозкі», «Лёд прайшоў», «Пачатак восені», «Ранняя вясна», «Бэз цвіце», «Набегла хмара», «Лотаць зацвіла» і інш. Прыгажосць беларускай зямлі, характэрнае пейзажаў адлюстроўвалі У.М. Кудрэвіч (карціны «Стары Мінск», «Беларуская вёска», «На Сожы», «Над Свіслаччу», «Млын»), В.В. Волкаў («Від Віцебска», «Дзвіна») і іншыя майстры пэндзля. Плённа працавалі таксама мастакі І.В. Ахрэмчык, Я.Я. Я.А. Зайцаў і інш. У графіцы найбольшае распаўсюджванне атрымалі ў гэтым накірунку добрымі майстрамі паказалі сябе Я. Мінін, С. Юдовіч, У. Басаў, А. Волкаў, Л. Ран і інш.

Пытанні па матэрыялу лекцыі:

1. Якія тэндэнцыі былі ўласцівы для развіцця беларускай архітэктуры 1920-1930-х гг.?
2. Якія стылі былі распаўсюджаны ў дойлідстве Беларусі на працягу 1920-1930-х гг.?
3. Якія жанры былі ўласцівы для развіцця беларускага жывапісу 1920-1930-х гг.?
4. Якія сюжэты атрымалі адлюстраванне на карцінах беларускіх мастакоў, якія працавалі ў 1920-1930-я гг.? Прывядзіце прыклады.

Літаратура

1. Лазука, Б.А. Гісторыя беларускага мастацтва : у 2 т. / Б.А. Лазука. – Мінск : Беларусь, 2007. – Т. 2 : XVIII – пачатак XXI стагоддзя. – 350 с.
2. Гісторыя беларускага мастацтва : у 6 т. / редкал.: С.В. Марцэлеў [і інш.] ; Акадэмія навук Беларускай ССР, Інстытут мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору. – Мінск : Навука і тэхніка. – 1987– 1994. – Т. 4 : 1917–1941 гг. / Л.М. Дробаў [і інш.]. – 1990. – 350 с.

Тэма 26 Культура Беларусі ў 20 – 30-ыя гг. 20 ст.: літаратура, музыка, тэатр, адукацыя і навука, культура Заходняй Беларусі

План:

1. Літаратура.
2. Тэатр, музыка, кіно.
3. Адукацыя і навука.
4. Культура Заходняй Беларусі.

Ключавыя паняцці: літаратурныя аб'яднанні, «Маладняк», «Узвышша», «Польмя», Я. Купала, Я. Колас, «Савецкая Беларусь», БДТ-1, БДТ-2.

Канспект лекцыі:

1. Вельмі бурна развіваецца ў 1920-я гады літаратурнае жыццё. Актыўна працуюць у гэты час паэты Янка Купала, Якуб Колас, Змітрок Бядуля. Але ў літаратуру прыходзіць шмат маладых аўтараў. Міхась Чарот, Алесь Дудар, Андрэй Александровіч закладаюць новую плынь. Твор М. Чарота «Босыя на вогнішчы» (1921 г.) прызналі першым па-сапраўднаму пралетарскім творам у беларускай літаратуры. У 1923 г. пачаў выходзіць часопіс «Маладняк», вакол якога паўстала арганізацыя маладых пісьменнікаў пад такой жа назвай. У 1926 г. адбыўся раскол «Маладняка». Частка выступіўшых з яго літаратараў утварыла арганізацыю «Узвышша». «Узвышша» згрупавала такіх маладых аўтараў як Кузьма Чорны, Кандрат Крапіва, Язэп Пушча, Уладзімір Дубоўка і інш. У 1927 г. старэйшыя пісьменнікі і частка былых «маладнякоўцаў» утварылі літаратурнае аб'яднанне «Польмя». У гэтае аб'яднанне ўвайшлі Янка Купала, Якуб Колас, Міхась Чарот і інш.

2. Актыўна развіваецца ў БССР у 1920-я гады тэатральнае жыццё. У 1920 г. у Мінску быў адчынены Беларускі дзяржаўны тэатр (БДТ-I). Труппа ставіла «Паўлінку» і «Раскіданае гняздо» Я.Купалы, «Машэку», «Кастуся Каліноўскага», «Каваля-ваяводу» Я.Міровіча. У 1920 г. у Мінску таксама быў заснаваны тэатр пад кіраўніцтвам У.Галубка, які ў 1926 г. быў перайменаваны ў Беларускі дзяржаўны вандроўны тэатр. У 1926 г. у Віцебску быў утвораны Другі Беларускі Дзяржаўны Тэатр (БДТ-II).

Важнай з'явай разгляданага перыяду стала нараджэнне беларускага кіно. У 1924 г. паўстала новая арганізацыя – Белдзяржкіно. Была таксама створана кінастудыя «Савецкая Беларусь». Першы беларускі мастацкі фільм «Лясная быль» стварыў у 1926 г. рэжысёр Юрый Тарыч па сцэнары Міхася Чарота. Другі фільм Ю.Тарыча – «Да заўтра» (1929 г.). У 1929 г. рэжысёр У. Гордзін стварыў фільм «Кастусь Каліноўскі».

3. На працягу 1920-х гг. ў БССР стваралася новая сістэма адукацыі і выхавання. Яе рэформа пачалася ў 1922 г. Новая сістэма складалася з дашкольных устаноў, масавых чатырох-гадовых працоўных школ, семігадовых працоўных школ, школ сялянскай моладзі, школ фабрычна-заводскага навучання, прафесійных і агульнаадукацыйных курсаў, рабфакаў, тэхнікумаў, вышэйшых навучальных устаноў.

У кастрычніку 1923 г. на тэрыторыі Беларусі пачаўся пераход да ўвядзення абавязковага навучання. З другой паловы 1932 г. рэспубліка пачала вырашаць новую задачу ў галіне адукацыі: пераходу да ўсеагульнага абавязковага навучання ў аб'ёме семігадовай школы. На розных этапах кадры кваліфікаваных рабочых рыхтавалі прафесійныя школы, а затым школы фабрычна-заводскага навучання, прафесійныя курсы, выкарыстоўвалася брыгаднае і індывідуальнае навучанне.

У 1920-я гады назіраецца бурнае развіццё навукі ў БССР. У 1922 г. быў створаны Інстытут Беларускай Культуры. У 1929 г. на яго аснове паўстала Акадэмія Навук БССР. Асабліва актыўна развівалася беларусазнаўства. Спецыяльна створаная тэрміналагічная камісія (1921) падрыхтавала 24 тамы беларускай тэрміналогіі. У 1926 г. у Мінску прайшлі з'езды археолагаў і краязнаўцаў. Можна адзначыць высокі ўзровень гістарычнай навукі. Першым рэктарам БДУ быў гісторык Уладзімір Пічэта. Вывучэннем гісторыі Беларусі ў тыя гады займаліся М. Доўнар-Запольскі, У. Ігнатоўскі, Дз. Даўгяла.

4. Умовы для развіцця беларускай нацыянальнай культуры ў Заходняй Беларусі былі вельмі неспрыяльнымі. Напрыклад, у 1928 г. налічвалася ўсяго 21 дзяржаўная школа, у якой выкладанне вялося па-беларуску. Вельмі важнымі асяродкамі нацыянальнай культуры з'яўляліся беларускія гімназіі ў Вільні, Наваградку, Клецку і Радашковічах. Але у 1929 г. была зачынена Радашковіцкая гімназія, потым зачынілі і Клецкую гімназію.

У гэты час прыйшлі ў беларускую літаратуру Максім Танк, Піліп Пястрак, Алесь Салагуб, Міхась Васілёк, Міхась Машара, Ніна Тарас, Валянцін Таўлай, Пятрусь Граніт, Пётра Сяўрук і інш.

Вельмі вялікай папулярнасцю цешыўся Беларускі народны хор пад кіраўніцтвам Рыгора Шырмы. На опернай сцэне блістаў спявак Міхась Забэйда. У Вільні сфарміравалася выдатных беларускіх мастакоў – Язэп Драздовіч, Пётра Сергіевіч, Язэп Горыд, Міхал Сеўрук, Павел Южык і інш. Асабліва цікавай асобай быў Язэп Драздовіч. Яго творчасць вылучаецца арыгінальнасцю, сваёй касмічнай тэматыкай.

Пытанні па матэрыялу лекцыі:

1. Назавіце беларускіх пісьменнікаў, якія прыйшлі ў літаратуру ў 20–30-х гг. XX ст.
2. Калі была створана кінастудыя “Савецкая Беларусь”? Якія мастацкія фільмы выйшлі на працягу 1920-х гг.
3. Дайце характарыстыку развіцця культуры Заходняй Беларусі на працягу

1920 – 1930-х гг.

Літаратура

1. Гісторыя беларускага тэатра: у 3 т. / редкал.: У.І. Няфёд [і інш.] ; Акадэмія навук Беларускай ССР, Інстытут мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору. – Мінск : Навука і тэхніка. – 1983–1987. – Т. 2 : Тэатр савецкай эпохі, 1917–1945 гг. / Т.Я. Гаробчанка [і інш.]. – 1985. – 607 с.
2. Гісторыя беларускай літаратуры ХХ стагоддзя: у 4 т. / редкал.: У.В. Гніламёдаў [і інш.] ; Нацыянальная акадэмія навук Беларусі, Аддзяленне гуманітарных навук і мастацтваў, Інстытут літаратуры імя Я. Купалы. – Мінск : Беларуская навука. – 1999–2003. – Т. 2 : 1921–1941 гг. / І.Э. Багдановіч [і інш.]. – 1999. – 902 с.

Тэма 27 Культура Беларусі ў першае пасляваеннае дзесяцігоддзе

План:

1. Архітэктура і горадабудаўніцтва.
2. Літаратура.
3. Тэатр і музыка.
4. Адукацыя і навука.

Ключавыя паняцці: генеральны план забудовы, манумент Перамогі, вясковая тэматыка ў літаратуры, Я. Брыль, пастаноўкі Рускага драматычнага тэатра, музыка, опера, Дз. Лукас, У. Алоўнікаў

Канспект лекцыі:

1. У дойдстве атрымлівае развіццё манументальнае мастацтва. Ствараюцца генпланы рэканструкцыі гарадоў. Значная ўвага надаецца аднаўленню прамысловых прадпрыемстваў і жыллага фонду. Значным дасягненнем беларускіх архітэктараў і скульптараў гэтага перыяду стаў велічны ансамбль плошчы Перамогі ў Мінску з абеліскам-помнікам воінам Савецкай Арміі, якія загінулі ў баях з фашызмам.

2. У пасляваенныя гады працягвалася творчая дзейнасць многіх беларускіх пісьменнікаў — Я. Брыля, І. Мележа, Р. Няхая, М. Ткачова, І. Шамякіна і многіх іншых. У літаратуру прыйшлі маладыя таленавітыя пісьменнікі і паэты: Н.Гілевіч, Е. Лось, Ф. Жычка, В. Хомчанка, А. Карпюк і іншыя. У літаратуры тых гадоў вядучае месца займала тэма Вялікай Айчыннай вайны. У ліку такіх твораў — раманы І. Шамякіна «Глыбокая плынь», І. Мележа «Мінскі напрамак», М. Лынькова «Векапомныя дні», апавесці Я. Брыля «У Забалотці світае», драматычныя творы А. Маўзона «Канстанцін Заслонаў», К. Губарэвіча «Брэсцкая крэпасць» і іншыя.

3. Пасля вызвалення Беларусі ад акупантаў на радзіму вярнуліся тэатры, якія былі ў эвакуацыі. На сцэнах беларускіх тэатраў з поспехам ішлі п'есы аб Вялікай Айчыннай вайне. Сярод лепшых спектакляў на гэтую тэму — «Маладая гвардыя», «Канстанцін Заслонаў», «Цытадэль славы», «Гэта было ў Мінску», «Брэсцкая крэпасць» і іншыя. Працягвала распрацоўвацца тэма гістарычнага мінулага і фальклору беларускага народа. На сцэне былі паказаны п'есы «Несцерка» В. Вольскага, «Паўлінка», «Раскіданае гняздо» Я. Купалы, «Пінская шляхта» В. Дуніна-

Марцінкевіча і іншыя.

Музычная культура рэспублікі была прадстаўлена творчасцю кампазітараў М. Аладава, П. Падкавырава, А. Багатырова, Д. Лукаса, Ю. Семянякі, У. Алоўнікава, Я. Глебава і іншых. Былі створаны значныя музычныя творы, у іх ліку — оперы «Надзея Дурава» А. Багатырова, «Кастусь Каліноўскі» Д. Лукаса, музыка да балета «Князь-возера» В. Залатарова, сімфанічныя, песенныя і іншыя творы.

4. Пасля завяршэння Вялікай Айчыннай вайны неабходна было аднаўляць і развіваць народнае адукацыю. Школы дрэнна былі ўкамплектаваны кадрамі настаўнікаў, не хапала падручнікаў, наглядных дапаможнікаў. Дзяржава прымала меры, накіраваныя на савярэнішэнства сістэмы народнай адукацыі, паляпшэнне матэрыяльнай базы. Пры актыўным удзеле насельніцтва будаваліся школьныя памяшканні, выраблялася мэбля, праводзілася нарыхтоўка паліва. У 1949 - 1950 навучальным годзе пачаўся пераход да ўсеагульнага абавязковага сямігадоваму адукацыі, які ў асноўным быў завершаны да сярэдзіны 50-х гадоў. У асноўным да канца 40-х гадоў там была ліквідаваная непісьменнасць сярод дарослага насельніцтва. Аднаўлялася вышэйшая школа рэспублікі. Адкрываліся новыя вышэйшыя навучальныя ўстановы, у іх ліку — Мінскі інстытут замежных моў, Брэсцкі, Полацкі педагагічныя і Гродзенскі сельскагаспадарчы інстытуты, адкрываліся новыя факультэты ў існуючых вун. Пасля вызвалення Мінска аднаўлялася работа Акадэміі навук БССР. Ішло поўнае аднаўленне існавалі да вайны навукова-даследчых устаноў. Беларускія навукоўцы вывучалі праблемы развіцця энергетыкі, стварэння тэхнічных сродкаў для прадпрыемстваў машынабудаўнічай прамысловасці, радовішчы карысных выкапняў. За межамі Беларусі былі вядомыя іменны навукоўцаў А. Р. Жэбрака (генэтык), Н.І.Грышчанкова (фізіялаг), С. І. Губкіна (фізік), Г. Ф. Аляксандрава (філосаф), у. М.Перцава (гісторык) і многіх іншых. Разам з тым, што датычыцца мастацкай культуры, у канцы 40-х — 50-я гады ў многіх творах літаратуры знайшла адлюстраванне тэорыя, якая атрымала назву бесканфліктнасці, і патрабавала пазбягаць адлюстравання недахопаў і адмоўных з'яў савецкага абраза жыцця.

Пытанні па матэрыялу лекцыі:

1. Пералічыце вядомых пісьменнікаў, працаваўшых у гэты перыяд.
2. Раскажыце аб Дзяржаўным народным хоры Г. Цітовіча.
3. Дайце характарыстыку генеральным планам забудовы Мінска і абласных гарадоў інстытута «Белдзяржпраект».
4. Назавіце скульптараў, якія працавалі ў першыя пасляваенныя гады ў БССР.
5. Пералічыце вядомыя помнікі архітэктуры горада Мінска першага пасляваеннага дзесяцігодзя.

Літаратура

1. Воинов, А.А. История архитектуры Белоруссии: в 2 т. / А.А. Воинов. —

- Мінск : Вышэйшая школа, 1975. – Т. 2 : Советский период. – 214 с.
2. Лазука, Б.А. Гісторыя беларускага мастацтва : у 2 т. / Б.А. Лазука. – Мінск : Беларусь, 2007. – Т. 2 : XVIII – пачатак XXI стагоддзя. – 350 с.
3. Гісторыя беларускай літаратуры XX стагоддзя : у 4 т. / редкал.: У.В. Гніламёдаў [і інш.] ; Нацыянальная акадэмія навук Беларусі, АДДЗЯЛЕННЕ ГУМАНАТАРНЫХ НАВУК І МАСТАЦТВАЎ, Інстытут літаратуры імя Я. Купалы. – Мінск : Беларуская навука. – 1999–2003. – Т. 3 : 1941–1965 гг. / Г.П. Тварановіч [і інш.]. – 2001. – 950 с.
4. Кісялёў, Р.Я. Школа Савецкай Беларусі / Р.Я. Кісялёў. – Мінск : Народная асвета, 1968. – 188 с.
5. Красовский, Н.И. Высшая школа Советской Белоруссии : История, события, факты / Н.И. Красовский. – Минск : Вышэйшая школа, 1972. – 328 с.

Тэма 28 Айчынная культура ў другой палове 50-х — першай палове 80-х гг. 20 ст.: архітэктура і выяўленчае мастацтва

План:

1. Горадабудаўніцтва і архітэктура.
2. Жывапіс. Мазаіка. Графіка.
3. Скульптура.

Ключавыя паняцці: мемарыяльныя комплексы, скульптура, мікрараён, суровы стыль, «Лічбы на сэрцы», «Брэсцкая крэпасць-герой», «Курган Славы» пад Мінскам, «Мінск – горад-герой», «Хатынь».

Канспект лекцыі:

1. 3 сярэдзіны 1950-х гг. вылучаецца этап развіцця архітэктуры Беларусі, які характарызаваўся масавым укараненнем індустрыяльных метадаў будаўніцтва. 3 канца 1950-х гг. пачалася рэалізацыя шырокай праграмы паляпшэння жыллёвых умоў. Укараняліся новыя прынцыпы планіроўкі і забудовы – жылыя раёны і мікрараёны, якія сталі асноўнымі структурнымі элементамі жылых зон гарадоў. У пачатку 1960-х гг. і пазней забудаваны мікрараёны Зялёны Луг-1 і 2, створаны буйныя жылыя раёны Чыжоўка, Серабранка, Курасоўшчына, Захад, Паўднёвы Захад у Мінску. У канцы 1950-х – пачатку 1960-х гг. у сувязі з развіццём прамысловасці з’явіліся новыя гарады – Салігорск, Наваполацк і Светлагорск. У 1970–1980-я гг. на аснове індустрыяльнай базы буйнапанельнага домабудавання створаны новыя жылыя раёны з высокімі архітэктурна-планіровачнымі якасцямі, у тым ліку Усход, Зялёны Луг-5, праспект Машэрава у Мінску. Вялікі ўплыў на мастацкае аблічча гарадоў робяць буйныя грамадскія будынкi, сярод якіх у сталіцы вылучаюцца кінатэатры «Кастрычнік» і «Масква», Палац мастацтваў, Дом літаратара, будынак Дзяржаўнага тэатра музычнай камедыі БССР, комплексы ВНУ, корпусы медыцынскага інстытута, 15-ты корпус БПІ (БНТУ), гасцініцы «Планета», «Кастрычніцкая», «Беларусь» і інш. Новай цікавай працай для беларускіх дойлідаў стаў праект Мінскага метрапалітэна.

2. У пачатку 1960-х гг. якасна новы этап пачаўся ў развіцці беларускага мастацтва. Яшчэ у канцы 1950-х–пачатку 1960-х гг. у беларускім жывапісе атрымала распаўсюджанне новая плынь – так званы суровы стыль. Такім карцінам былі ўласцівы новыя тэмы і вобразы, імкненне асэнсаваць складаныя і супярэчлівыя праблемы сучаснасці, а таксама пашырэнне і аднаўленне мастацкіх сродкаў. На рэспубліканскіх і ўсесаюзных выстаўках з’явіліся творы маладога пакалення беларускіх мастакоў Л. Шчамялёва, У. Стэльмашонка, М. Данцыга, Г. Вашчанкі, М. Савіцкага, І. Стасевіча і інш. Першыя карціны, якія прынеслі поспех Леаніду Шчамялёву, былі прысвечаны вайне. Сярод яго прац – «Цяжкія гады», «Маё нараджэнне».

Надзвычай разнастайнай тэматыкай вызначаюцца палотны Мая Данцыга. У 1960–1966 гг. ён стварыў шэраг карцін, прысвечаных будаўніцтву г. Салігорска. Шмат месца ў сваёй творчасці мастак аддаў Мінску, дзе ён нарадзіўся. Гэтай тэме прысвечаны палотны «Раніца новага Мінска», «Руіны Мінска», «Стары і новы Мінск». Цікавы таксама палотны Р. Куд рэвіч («Беларускія прыпеўкі», «Маладыя едуць») і К. Касмачва (трыпціх «Рэчыцкая лірычная»). У другой палове 1960-х гг. значнай з’явай у беларускім нацыянальным жывапісе сталі карціны Міхаіла Савіцкага, прысвечаныя партызанам Беларусі «Партызанская мадонна», «Партызанская мадонна (Мінская)», «Партызаны. Блакада», «Аршанскія партызаны», «Клятва» і інш. М. Савіцкі быў франтавіком, які сам прайшоў праз нацысцкія канцлагеры. Ён стварыў карціны антываеннага гучання: цыкл з 13 палотнаў «Лічбы на сэрцы» і трыпціх «Агрэсія». Ваенная тэматыка ў пасляваенны час увасоблена таксама ў такіх творах беларускіх мастакоў, як «Май. 1945 год» І. Стасевіча; «1941 год. Над Прыпяццю» В. Грамыкі; «Беларусь – маці партызанская» і «Партызанскае вяселле» М. Данцыга.

У 1960-я–пачатку 1970-х гг. значныя змены назіраюцца і ў іншых жанрах жывапісу. У партрэце адраджаецца цікавасць мастака да непаўторнага складу характара чалавека («Партрэт Р. Шырмы», «Партрэта Якуба Коласа» У. Стэльмашонка,). Змяніўся і характар пейзажу. У гэтым плане паказальныя палотны В. Цвірко, М. Данцыга, В. Грамыкі. У 1970-х–пачатку 1980-х гг. для беларускага жывапісу уласціва звяртанне да ўжывання камерных форм, (В. Сумараў Л. Шчамялёва, «М. Селяшчука»).

3. Сярэдзіна 1950-х–сярэдзіна 1980-х гг. характарызуюцца плённай дзейнасцю многіх скульптараў. Адна з галоўных тэм творчасці майстраў – тэма Вялікай Айчыннай вайны. У гэты перыяд яскрава праявіўся талент Анатоля Анікейчыка. Неўміручаму подзвігу беларускіх партызан прысвечаны мемарыяльныя комплексы «Прарыў» «Праклён фашызму», Тэма гераізму ў час вайны займае важнае месца ў творчасці скульптара Андрэя Заспіцкага. Сусветна вядомымі сталі мемарыяльна-архітэктурныя комплексы «Хатынь», «Брэсцкая крэпасць-герой», «Курган Славы» пад

Мінскам, «Мінск – горад- герой» (1985).

Пытанні па матэрыялу лекцыі:

1. Назавіце асноўныя праблемы і накірункі развіцця выяўленчага мастацтва БССР ў 50–80-я гг. XX ст.

2. Ахарактэрызуйце цыкл карцін М. Савіцкага «Лічбы на сэрцы».

Літаратура:

1. Гісторыя беларускага мастацтва: у 6 т. / редкал.: С.В. Марцэлеў [і інш.] ; Акадэмія навук Беларускай ССР, Інстытут мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору. – Мінск : Навука і тэхніка. – 1987–1994. – Т.6 : Пачатак 1960-х – сярэдзіна 1980-х гг. / В.І. Жук [і інш.]. – 1994. – 373 с.

2. Гісторыя беларускай літаратуры XX стагоддзя : у 4 т. / редкал.: У.В. Гніламёдаў [і інш.] ; Нацыянальная акадэмія навук Беларусі, Аддзяленне гуманітарных навук і мастацтваў, Інстытут літаратуры імя Я. Купалы. – Мінск : Беларуская навука. – 1999–2003. – Т. 4, кн. 1 : 1966 – 1986 гг. / С.А. Андраюк [і інш.]. – 2002. – 926 с.

3. Кісялёў, Р.Я. Школа Савецкай Беларусі / Р.Я. Кісялеў. – Мінск : Народная асвета, 1968. – 188 с.

Тэма 29 Айчынная культура ў другой палове 50-х — першай палове 80-х гг. 20 ст.: літаратура, музыка, тэатр і кіно

План:

1. Літаратура.

2. Тэатр.

3 Музыка.

4 Кінамастацтва.

Ключавыя паняцці: раман, драматургія, тэатр, рэжысёр, акцёр, опера, аперэта, сімфонія, араторыя, кінастудыя «Беларусьфільм»

Канспект лекцыі:

1. З другой паловы 50-х гадоў адбываецца інтэнсіўнае развіццё беларускай літаратуры. Пленна працавалі пісьменнікі і паэты А. Адамовіч, В. Быкаў, у. Караткевіч, М. Лынькоў, І. Мележ, І. Пташнікаў, М. Танк, А. Ку-лешов, П. Броўка, І. Навуменка, І. Шамякін, К. Крапіва, І. Чыгрынаў, Д. Бічэль-Загнетава і іншыя. Пачалі друкавацца творы рэабілітаваных. П. Галавача, Ц. Гартнага, М. Гарэцкага, М. Чарота. Справядлівай крытыцы падвяргалася «тэорыя» бесканфліктнасці. Паэты і пісьменнікі імкнуліся адлюстроўваць і асэнсоўваць праблемы і з'явы грамадства, стварыць вобраз сучасніка, паказаць яго ўнутраны свет, стаўленне да жыцця. Застаецца актуальнай тэма Вялікай Айчыннай вайны, пасляваеннага адраджэння. Пісьменнікаў прыцягвае праблема гістарычнага мінулага народа. Вядомыя творы гэтага перыяду — праца А. Адамовіча «Партызаны» (1960 — 1963), раманы І. Шамякіна «Трывожнае шчасце» (1957 -1965), І. Навуменкі «Сасна ля дарогі» (1962), І. Мележа «Людзі на балоце» і «Подых навальніцы» (1964 -1965), І. Пташнікава «Мсціжы» (1970), апавесці А. Карпюка «Данута» (1959), В. Караткевіча «Цыганскі кароль», «Дзікае паляванне караля Стаха» (1964), В. Быкава «Жураўліны

крык» (1959), «Трэцяя ракета» (1962) і многія іншыя. З сярэдзіны 50-х гадоў у беларускай драматургіі востра паўстаюць праблемы духоўнасці. У п'есе К. Губарэвіча «На крутым павароце» (1956) паказаны складаныя працэсы ў тагачаснай весцы. Заганы грамадства, высмейваліся ў камедыях А. Макаенка «Лявоніха на арбіце» (1961) і «Зацюканы апостал» (1969). П'есы І. Шамякіна «Экзамен на восень» (1974) і «Змоўклі птушкі» (1977) накіраваныя супраць карысці. Гістарычнай тэматыцы прысвечаны п'есы У. Караткевіча «Званы Віцебска» (1974) і «Калыска чатырох чараўніц» (1982). Новым з'явай стала п'еса А. Дударова «Парог» (1983). У ей аўтар ставіць праблемы маральнай адказнасці чалавека.

2. У тэатральным мастацтве Беларусі з'явіліся творы, якія ўздымалі важныя пытанні сучаснасці, праўдзіва адлюстроўвалі жыццё, складаныя праблемы грамадства. На сцэнах тэатраў ішлі пастаноўкі па матывах твораў беларускіх, савецкіх і замежных аўтараў. У 50-я — 60-я гады на сцэнах беларускіх тэатраў з поспехам праходзілі п'есы А. Макаенка «Лявоніха на арбіце», «Выбачайце, калі ласка», В. Розава «У пошуках радасці», Л. Лявонава «У завіруху», Н. Думбадзэ «Я, бабуля, Іліко і Іларыен», І. Мележа «Людзі на балоце», у 70-е -80-я гады - А. Адамовіча «Вайна пад стрэхамі», І. Чыгрынава «Плач перапелкі», А. Дударова «Парог» і «Вечар». У 1987 годзе ў БССР працавала 19 тэатраў, у тым ліку 2 музычных, 11 драматычных, 6 лялечных.

3. Новы этап з сярэдзіны 50-х гадоў пачаўся ў музычным мастацтве. Ва ўсіх жанрах знайшла адлюстраванне тэма сучаснасці. Пленна працавалі на ніве музычнай культуры А. Багатыроў, Я. Глебаў, Ю. Семяняка, Д. Смольскі, У. Алоўнікаў і іншыя. Былі створаны сімфоніі, творы канцэртнага і харавога жанру, араторыі і іншыя. Вялікіх поспехаў у песенным жанры дасягнулі В. Буднік, В. Алоўнікаў, І. Лучанок, Э. Ханок і іншыя. Тэмы сучаснасці прысвечаны оперы «Калючая ружа» і «Калі ападае лісце» Ю. Семянякі, «Сцежкаю жыцця» Г. Вагнера, балет «Мара» Я. Глебава і іншыя. Характэрны паварот кампазітараў да народнай песні, народнага песеннага фальклору, а таксама да літаратурных твораў Я. Купалы, Я. Коласа, В. Быкава, у. Караткевіча, Л. Талстога, А. дэ Сэнт-Экзюперы, Б. Брэхта. Так з'явіліся балеты «Курган», «Альпійская балада», «Маленькі прынец» Я. Глебава, опера «Зорка Венеры» Ю. Семянякі. У жанры аперэты актыўна працавалі Ю. Семянякі, Г. Мдзівані.

4. Пospехаў дасягнулі кінематаграфісты Беларусі. Кінастудыя «Беларусьфільм» штогод выпускала каля 70 фільмаў (мастацкіх, навукова-папулярных, дакументальных). У скарбніцу беларускага кінамастацтва ўвайшлі фільмы «Дзяўчынка шукае бацьку», «Альпійская балада», «Гадзіннік спыніўся апоўначы», «Масква — Генуя», «Людзі на балоце», «Дзікае паляванне караля Стаха», «Белыя росы», «Я, Францыск Скарына» і многія іншыя.

Пытанні па матэрыялу лекцыі:

1. Пeralічыце беларускіх літаратараў, якія працавалі ў 50–80-я гг. XX ст. ў

жанры рамана.

2. Прыгадайце драматургаў, якія пачалі працаваць у ў 50–80-я гг. XX ст.

3. Раскажыце пра развіцце музычнага мастацтва Беларусі ў 50–80-я гг. XX ст.

4. Якія беларускія мастацкія кінастужкі выходзілі ў 50–80-я гг. XX ст.?

Літаратура:

1. Гісторыя беларускага мастацтва: у 6 т. / редкал.: С.В. Марцэлеў [і інш.] ; Акадэмія навук Беларускай ССР, Інстытут мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору. – Мінск : Навука і тэхніка. – 1987–1994. – Т.6 : Пачатак 1960-х – сярэдзіна 1980-х гг. / В.І. Жук [і інш.]. – 1994. – 373 с.

2. Гісторыя беларускай літаратуры XX стагоддзя : у 4 т. / редкал.: У.В. Гніламёдаў [і інш.] ; Нацыянальная акадэмія навук Беларусі, Аддзяленне гуманітарных навук і мастацтваў, Інстытут літаратуры імя Я. Купалы. – Мінск : Беларуская навука. – 1999–2003. – Т. 4, кн. 1 : 1966 – 1986 гг. / С.А. Андраюк [і інш.]. – 2002. – 926 с.

3.Музычны тэатр Беларусі : 1960–1990 : Балет ; Музыка ў пастаноўках 4. Музычны тэатр Беларусі : 1960–1990 гг. : Опернае мастацтва ; Музыкальная камедыя і аперэта / Акадэмія навук Беларусі, Інстытут мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору, Міністэрства культуры Рэспублікі Беларусь ; редкал.: Г.Р. Куляшова [і інш.]. – Мінск : Беларуская навука, 1996. – 470 с.

Тэма 30 Айчынная культура ў другой палове 50-х — першай палове 80-х гг. 20 ст.: адукацыя і навука

План:

1. Школьная адукацыя.

2. Новыя ВНУ.

3. Фундаментальная навука.

Ключавыя паняцці: адукацыя, навука, школьныя рэформы, вучэбна-вытворчыя камбінаты, прафесійна-тэхнічныя вучылішчы, фундаментальная навука, вышэйшыя навучальныя установы, навукова-даследчыя інстытуты, галіновыя лабараторыі, вылічальныя цэнтры

Канспект лекцыі:

1. У гады пятай пяцігодкі (1951 -1955 гады) завяршыўся пераход да ўсеагульнай 7-гадовай і пашырэнню сярэдняй адукацыі. Па меры росту колькасці маладых людзей, якія сканчаюцца сярэдняю школу, да сярэдзіны 50-х гадоў востра ўстала праблема падрыхтоўкі моладзі не толькі да навучання ў вышэйшай школе, але і да грамадска-карыснай працы ў народным гаспадарцы. Гэта патрабавало рэформы агульнаадукацыйнай школы, якая стала праводзіцца з канца 50-х гадоў. Рэформа прадугледжвала ўвядзенне ўсеагульнага 8-гадовага навучання, пераўтварэнне сярэдніх школ з 10-гадовым навучаннем у сярэднія 11-гадовыя (з 1964 года зноў перайшлі на 10-гадовы тэрмін навучання). Пашыралася сетка вячэрніх і завочных школ. Змяняліся навучальныя планы, праграмы, падручнікі. Больш увагі стала надавацца працоўнаму выхаванню, падрыхтоўцы школьнікаў да жыцця і працы на вытворчасці.

Атрымалі развіцце спецыяльныя школы і пазашкольныя ўстановы (музычныя, спартыўныя, Палацы і Дома піянераў, станцыі юных тэхнікаў, натуралістаў і іншыя). У 70-я гады, у сувязі з патрабаваннямі навукова-тэхнічнай рэвалюцыі, ўстала неабходнасць перайсці да ўсеагульнай сярэдняй адукацыі, удасканалваць ўсю выхаваўчую працу ў школах. Гэтая праца вялася ў цэлым паспяхова. Вялікая ўвага надавалася школьным будаўніцтве. Ўводзілася шмат новых школ, майстэрняў, сталовых, школьных інтэрнатаў і іншых аб'ектаў. У сярэдзіне 70-х гадоў у школах ажыццёўлены пераход на кабіненую сістэму навучання Атрымалі распаўсюджванне вучэбна-вытворчыя камбінаты. Яны арыентавалі вучняў на выбар прафесіі.

2. Па меры развіцця эканомікі павялічвалася патрэба ў прафесійных кадрах. Іх падрыхтоўку ажыццяўлялі прафесійна-тэхнічныя вучылішчы, сярэднія спецыяльныя навучальныя ўстановы, ВНУ. ПТВ і тэхнікумы рыхтавалі спецыялістаў для прамысловасці, будаўніцтва, транспарту, сувязі, гандлю, грамадскага харчавання, бытавога абслугоўвання і іншых галін народнай гаспадаркі. Удасканалвалася сістэма вышэйшай адукацыі. Калі ў 1960 годзе налічвалася 24, то ў 1985 — 33 вышэйшых навучальных ўстановы, у тым ліку 3 універсітэта — у Мінску, Гродне і Гомелі. У 70-я гады пашыралася падрыхтоўка інжынерна-тэхнічных кадраў, у тым ліку спецыялістаў па аўтаматыцы, вылічальнай прыбораў і машын, аўтаматызаваных сістэм кіравання і іншым. У вну вялася вялікая навукова-даследчая праца. Пры многіх з іх былі адкрыты навукова-даследчыя інстытуты, сектары, галіновыя лабараторыі, вылічальныя цэнтры. Шматлікія даследаванні навукоўцаў вну атрымалі прызнанне і былі выкарыстаны ў вытворчасці. Значныя поспехі мела беларуская навука.

3. Вядучым навуковым цэнтрам заставалася Акадэмія навук БССР і яе галіновыя інстытуты. Іх дзейнасць была накіравана на ўмацаванне сувязі навукі з вытворчасцю, на вырашэнне буйнамаштабных эканамічных і сацыяльных задач, якія стаяць перад рэспублікай. У БССР прыехалі многія вядомыя навукоўцы — А. Красін — спецыяліст у галіне атамнай энергетыкі, А.В. Лыкаў — цеплатэхніка, М.А. Ельяшэвіч, А. М.Сеўчанкі — фізікі, Н.У.Турбін — генетык і іншыя. У шэрагу актуальных напрамкаў навуковых даследаванняў займала энергетыка. У 1962 годзе быў створаны атамны рэактар, у 1965 годзе — Інстытут ядзернай энергетыкі АН БССР.

Важныя даследаванні праводзіліся ў галіне фізікі, фізіка-матэматычных і тэхнічных навук, кібернетыкі. Буйныя зрухі адбыліся ў развіцці айчыннай біялогіі, генетыкі, аховы прыроды, медыцыны. Пэўныя поспехі мелі грамадскія навукі. Навукоўцы праводзілі фундаментальныя даследаванні ў галіне гісторыі, культуры, эканомікі. Многія дасягненні беларускіх вучоных мелі не толькі рэспубліканскае і саюзная, але і міжнароднае значэнне. У іх ліку — акадэмікі Н.Ф.Ярмоленка, Б. В. Ерафееў, В. С. Камароў (у галіне хіміі), акадэмікі Г. І. Гарэцкі, К. І. Лукашоў (у вобласці геалогіі), І. А. Булыгін, Д. М. Голуб (у вобласці

фізіялогіі) і іншыя.

Пытанні па матэрыялу лекцыі:

1. Якія новыя ВНУ былі заснаваны ў БССР у другой палове 50–80-х гг. XX ст.?
2. Якія змены ў школьнай адукацыя неслі рэформы ў вывучаемы перыяд?
3. Ахарэктарэзуйце развіцце беларускай навукі у 1950-1980-е гг.

Літаратура:

1. Академия наук Белорусской ССР : Краткий очерк / В.П. Платонов [и др.] ; под общ. ред. В.П. Платонова. – Минск : Наука и техника, 1989. – 158 с.
2. Кісялёў, Р.Я. Школа Савецкай Беларусі / Р.Я. Кісялеў. – Мінск : Народная асвета, 1968. – 188 с.
3. Красовский, Н.И. Высшая школа Советской Белоруссии : История, события, факты / Н.И. Красовский. – Минск : Вышэйшая школа, 1972. – 328 с.

Тэма 31 Беларуская культура на сучасным этапе: нацыянальна-культурнае адраджэнне і архітэктура

План:

1. Нацыянальна-культурнае адраджэнне.
2. Новыя рысы ў горадабудаўніцтве, архітэктуры, выяўленчым мастацтве.

Ключавыя паняцці: нацыянальна-культурнае адраджэнне, дзяржаўная палітыка ў галіне культуры, рэалізм, трансавангард, постмадэрнізм, «псіхалагічны» жывапіс

Канспект лекцыі:

1. Новы перыяд развіцця беларускай культуры звязаны са стварэннем сувярэннай Рэспублікі Беларусь. 27 ліпеня 1990 г. Вярхоўны Савет БССР прыняў Дэкларацыю аб дзяржаўным суверэнітэце, а 25 жніўня 1991 г. пятая пазачарговая сесія Вярхоўнага Савета БССР прыняла закон «Аб наданні статусу канстытуцыйнага закона Дэкларацыі Вярхоўнага Савета Беларускай ССР аб дзяржаўным суверэнітэце Беларускай Савецкай Сацыялістычнай Рэспублікі». Гэтыя рашэнні, а таксама прынятыя ў верасні 1991 г. дакументы аб новай дзяржаўнай сімволіцы і назве нашай дзяржавы, значна паскорылі нацыянальна-культурнае развіцце Беларусі. Умацаванню нацыянальна-культурных тэндэнцый спрыяла і прыняцце 26 студзеня 1990 г. Закона «Аб мовах у Беларускай ССР», які абвясціў беларускую мову дзяржаўнай мовай БССР, а таксама прыняцце дзяржаўнай праграмы развіцця беларускай мовы і іншых нацыянальных моў у Беларускай ССР (20 верасня 1990 г.)). Былі прыняты і іншыя законы, накіраваныя на развіцце розных бакоў культуры, у тым ліку, Закон «Аб культуры ў Беларускай ССР», (4 верасня 1991 г.), «Аб ахове і зберажэнні гісторыка-культурнай спадчыны». У далейшым гэтыя законы ўдасканаліваліся. Былі створаны спрыяльныя ўмовы для развіцця розных літаратурных і мастацкіх кірункаў і школ. У змяніўшыхся ўмовах таксама тэндэнцый

стала паступовае пераадоленне ідэалагічнага і дзяржаўнага кантролю ў культуры, ажыццяўленне пэўных крокаў на шляху да нацыянальна-культурнага адраджэння Беларусі, вяртанне айчыннай гістарычнай спадчыны і інш.

2. У канцы 90-х гг. 20 і пачатку 21 ст. у рэспубліцы сур'езная ўвага надавалася рэканструкцыі, абнаўленню і добраўпарадкаванню гарадоў і пасёлкаў. За апошнія гады змянілі сваё аблічча Полацк, Заслаўль, Барысаў, Мазыр, Пінск, Шклоў, г. п. Мір, Пружаны, Кобрын, Ліда, Маладзечна, Глыбокае, Орша, Бабруйск, Жлобін, Быхаў і іншыя населеныя пункты. Рэстаўрацыі і рэканструкцыі падвергліся таксама старадаўнія сядзібы, мемарыялы, замкі, царкоўныя будынкi, шматлікія вуліцы і плошчы, паркі і скверы, медыцынскія і спартыўныя аб'екты. Сярод іх Нясвіжскі, Мірскі і Лідскі замкі, мемарыяльны комплекс «Брэсцкая крэпасць-герой», курган Славы, Мінская, Нясвіжская, Шклоўская, Магілёўская ратушы і іншыя аб'екты гісторыка-культурнага значэння. Пачалася рэстаўрацыя Косаўскага, Ружанскага і іншых палацаў, былі распрацаваны і на бліжэйшыя гады зацверджаны дзяржаўныя праграмы аднаўлення замкаў і вытворчасці сліцкіх паясоў. Сярод буйных і цікавых новых архітэктурных аб'ектаў, збудаваных у гэтыя гады, вылучаюцца чыгуначны вакзал, Палац Рэспублікі, Нацыянальная бібліятэка Беларусі, Мінск-арэна, Чыжоўка-арэна, веладром, крыты футбольны манеж (усе ў Мінску), лядовыя спартыўныя палацы ва ўсіх абласных цэнтрах і іншых гарадах, другая лінія Мінскага метрапалітэна.

Паступова аднаўляюцца тэмпы жыллёвага будаўніцтва. Пры пабудове сучасных будынкаў шырока ўжываюцца спецыяльнае шкло, новыя фарбы і іншыя эфектыўныя матэрыялы і прагрэсіўныя тэхналогіі (маналіт, энер- газберагальныя дамы).

Для жывапісу на сучасным этапе характэрна рэалістычная тэндэнцыя (М. Данцыг, Л. Шчэмелеў, М. Савіцкі, У. Грамыка) і, з другога боку, адлюстраванне рэчаіснасці праз сама-паглыбленне ў асабісты мір сваіх перажыванняў і пачуццяў (М. Селяшчук, У. Тоўсцік, Г. Скрыпнічэнка, В. Альшэўскі, Л. Хобатаў, С. Малішэўскі, Н. Залозная, Б. Іваноў, С. Балянок, М. Барздыка, Ю. Макараў і інш.). У сучасным выяўленчым мастацтве Беларусі таксама праяўляюцца творчыя шуканні і ў новых кірунках: трансавангарда, постмадэрнізму, «метафізічнага», «псіхалагічнага» жывапісу і інш. Выклікае цікавасць няпростае для ўспрымання эпатажнаеасмтацтва групы мастакоў-сімвалістаў, якія назвалі свой нефармальны саюз «Магія круга» (У. Герасімаў, А. Савіч, У. Савіч, Ю. Хілько). З пералічанымі сучаснымі мастацкімі кірункамі ўжываюцца ўстойлівыя плыні неатрадыцыяналізму і творчага традыцыяналізму.

У розных жанрах жывапісу новыя цікавыя працы напісалі А. Кузьміч, А. Марачкін, Ф. Янушкевіч, Г. Вашчанка, А. Кішчанка, Г. Паплаўскі, З. Літвінава, В. Шкаруба, В. Захарынскі і іншыя вядомыя мастакі. Так, любімым вобразам карцін А. Кузьміча сталі мадонны.

Чарнобыльскай катастрофе, людскому гору прысвяціў сваю новую серыю карцін (усяго іх 10) пад агульнай назвай «Чорны боль» (1986–1993) акадэмік жывапісу М. А. Савіцкі. Новай з’явай для рэспублікі стала адкрыццё недзяржаўных мастацкіх галерэй сучаснага мастацтва: «Віта-Нова», «Жыльбел», «Верхні горад», «Арт-творчасць» і інш. Адначасова з’явіліся і нефармальныя творчыя аб’яднанні: «Няміга-17», «Галіна», «Пагоня», «Форма», «Плюраліс» у Мінску, «Квадрат» у Віцебску, «4-63» у Полацку і інш.

Значнай падзеяй у мастацкім жыцці Беларусі сталі пленэры. У 1994 г. у Віцебску ўпершыню адбыўся міжнародны пленэр, прысвечаны М. Шагалу.

Пытанні па матэрыялу лекцыі:

1. Назавіце знакамітыя помнікі архітэктуры Беларусі на сучасным этапе.
2. Якіх Вы ведаеце сучасных беларускіх мастакоў?

Літаратура:

1. Беларусы : Сучасныя этнакультурныя працэсы / Нацыянальная акадэмія навук Беларусі, Інстытут мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору імя Кандрата Крапівы ; рэдкал.: Г.І. Каспяровіч [і інш]. – Мінск : Беларуская навука, 2009. – 607 с.

2. Лазука, Б.А. Гісторыя беларускага мастацтва : у 2 т. / Б.А. Лазука. – Мінск : Беларусь, 2007. – Т. 2 : XVIII – пачатак XXI стагоддзя. – 350 с.

3. Сучасны беларускі жывапіс XXI стагоддзя : Альбом / аўт. тэксту К.С. Аксёнава. – Мінск : Беларуская Энцыклапедыя, 2010. – 432 с.

Тэма 32 Беларуская культура на сучасным этапе: літаратура

План:

1. Публіцыстыка.
2. Гістарычная тэматыка.
3. Паэзія.
4. Драматургія.

Ключавыя паняцці: публіцыстыка, гістарычны жанр, паэзія, драматургія, п’еса

Канспект лекцыі:

1. Працэс нацыянальна-культурнага адраджэння асабліва адчувальна адбіўся на літаратуры. З’явіліся публіцыстычныя творы М. Ермаловіча "Старажытная Беларусь", В. Чаропкі "Імя ў летапісе", К. Тарасава "Еўфрасіння Полацкая". Пладавітым аўтарам з’яўляецца Анатоль Андрэеў (літаратуразнаўца, культуролог). Большасць пісьменнікаў накіравалі свае творчыя пошукі на асэнсаванне складанага сацыяльна-эканамічнага і духоўнага развіцця Беларусі.

2. Пісьменнікі, паэты, драматургі сталі адлюстроўваць гісторыю Беларусі, паказваць ролю ў гэтай гісторыі выдатных дзяржаўна-палітычных і культурных дзеячаў, аналі заваць важнейшыя падзеі мінулага і сучаснасці. Прабемам далёкай і блізкай гісторыі Беларусі

прысвяцілі свае новыя гісторыка-мастацкія працы У. Арлоў, Э. Скобелеў, А. Сульянаў, М. Чаргінец, В. Чаропка, А. Глобус, В. Іпатава, К. Тарасаў і шматлікія іншыя вядомыя айчынныя аўтары. Папулярныя раманы аб нашай старажытнай гісторыі, станаўленні беларускай дзяржаўнасці напісаў Л. Дайнэка («Меч князя Вячкі»; «След ваўкалака»; «Жалезныя жалуды»).

Значнае месца ў творчасці беларускіх аўтараў заняла тэма Чарнобыльскай катастрофы і яе страшных наступстваў. З ўсіх бакоў, але па-рознаму раскрываюць гэту праблему С. Алексіевіч («Чарнобыльская малітва»), І. Шамякін («Злая зорка»), У. Казько («Выратуй і памілуй нас, чорны бусел»), А. Адамовіч («Апакаліпсіс па графіку»), М. Мятліцкі («Бабчын», «Палескі смутак», «Хойніцкі сшытак»).

Папулярнымі сярод чытачоў сталі новыя творы В. Быкава («Сцюжа», «Жоўты пясочак», «Катастрофа»), А. Адамовіча («Апошняя пастараль»), І. Чыгрынава («Вяртанне да вайны»).

У 1997 г. упершыню на беларускай мове была выдадзена «Боская камедыя» Дантэ (пераклад У. Скарынкіна), а ў 2002 г. выдадзены першы пераклад кананічнага тэксту Бібліі на беларускай мове. 14 га- доў працаваў над гэтым выданнем вядомы беларускі перакладчык У. Сёмуха.

Важную ролю ў прапагандзе кнігі, пашырэнні ведаў чытачоў адыграла правядзенне шэрагу мерапрыемстваў, звязаных з вызначэннем у адпаведнасці з Указам Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь А.Р. Лукашэнкі 2012 г. як Года кнігі. У краіне былі праведзены шматлікія канферэнцыі чытачоў, дыспуты, выстаўкі кніг, сустрэчы з пісьменнікамі. Друкарні выдалі альбо перавыдалі дзесяткі арыгінальных кніг, альбомаў, старадрукаў. Так, да Дня беларускай пісьменнасці быў выдадзены «Букварь языка славенскаго чтения и писания оучитися хотящим, в полезное руководство» 1767 г. (такіх рарытэтных кніг засталася толькі дзве ў свеце, у тым ліку адна з іх зберагаецца ў Нацыянальнай бібліятэцы). Акрамя таго, у апошнія гады былі перавыдадзены факсімільным спосабам такія рарытэты, як Слуцкае (2009) і Полацкае евангеллі (2012–2013), а таксама Жыціе Ефрасінні Полацкай (2012). У кастрычніку 2012 г. у Нацыянальнай бібліятэцы Беларусі адбылася выстаўка знакамітай Бібліі Францыска Скарыны з фондаў Верхнелужыцкай навуковай бібліятэкі горада Гёрліца (Германія).

3. Папулярнымі сярод чытачоў на сучасным этапе сталі новыя зборнікі Н. Гілевіча, Р. Барадудзіна, а таксама Р. Баравіковай, Г. Бураўкіна, А. Вялюгіна, П. Панчанкі, Я. Сіпакова, М. Танка, С. Законнікава. Цікавыя кнігі, зборнікі выпусцілі Л. Пранчак, А. Сыс, А. Разанаў, Л. Дранько-Майсюк, Л. Рублеўская, І. Багдановіч і інш.

У Беларусі назіраецца творчы ўздым рускамоўнай паэзіі (А. Аўруцін, В. Паліканіна, А. Скарынкін, Г. Сакалоўскі, М. Шэлехаў, Ю. Фатнеў). У 1998 г. да 200-годдзя з дня нараджэння беларуска-польскага паэта А. Міцкевіча яго паэма «Пан Тадэвуш» выйшла на беларускай, польскай і

рускай мовах. Былі надрукаваны творы А. Гаруна, Л. Геніюш, К. Буйло.

4. Новае слова сказалі сваімі творамі і драматургі. А. Дудараў напісаў п'есы «Злом» (1987), «Вежа», «Песня аб зубру» (1993), «Князь Вітаўт» (1993); Н. Арахоўскі – «Напярэдадні» (1986), «Машэка», «Ку-ку» (1992); У. Бутрамееў – «Чужыя грошы» (1993 г.), «Страсці па Аўдзею» (1988). У драматургію таксама прышлі і маладыя літаратары – У. Саулч, С. Кавалёў, І. Сідарук і інш. П'еса маладога драматурга А. Курэйчыка «П'емонцкі звер» стала лаўрэатам першага драматычнага конкурсу, які праводзілі Міністэрства культуры Расіі сумесна з МХАТ імя А.П. Чэхава.

Пытанні па матэрыялу лекцыі:

1. Хто з беларускіх пісьменнікаў сучаснасці працуе ў гістарычным жанры?
2. Якіх вы ведаеце сучасных беларускіх паэтаў?
3. Назавіце вядомыя Вам сучасныя драматургічныя творы.

Літаратура

1. Беларусы : Сучасныя этнакультурныя працэсы / Нацыянальная акадэмія навук Беларусі, Інстытут мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору імя Кандрата Крапівы ; рэдкал.: Г.І. Каспяровіч [і інш]. – Мінск : Беларуская навука, 2009. – 607 с.
2. Гісторыя беларускай літаратуры ХХ стагоддзя: у 4 т. / рэдкал.: У.В. Гніламёдаў [і інш.] ; Нацыянальная акадэмія навук Беларусі, АДДЗЯЛЕННЕ ГУМАНІТАРНЫХ НАВУК І МАСТАЦТВАЎ, Інстытут літаратуры імя Я. Купалы. – Мінск : Беларуская навука. – 1999 – 2003. – Т. 4, кн. 2 : 1986–2000 гг. / С.А. Андраюк [і інш.]. – 2003. – 974 с.
3. Энцыклапедыя гісторыі Беларусі : у 6 т. / рэдкал.: М.В. Біч [і інш.]. – Мінск : Беларуская Энцыклапедыя. – 1993-2003.

Тэма 33 Беларуская культура на сучасным этапе: тэатр, музыка, кінамастацтва

План:

1. Тэатральнае і музычнае жыццё.
2. Тэатральныя, музычныя і кінафестывалі.
3. Навука. Перспектывы развіцця.

Ключавыя паняцці: фестываль, кінафестываль «Лістапад», «Славянскі базар», Дзяржаўны акадэмічны вялікі тэатр оперы і балета Рэспублікі Беларусь, сімфонія, Прэзідэнцкі аркестр Рэспублікі Беларусь

Канспект лекцыі:

1. Адметнай з'явай тэатральнага жыцця Беларусі на сучасным этапе стала стварэнне новых тэатральных калектываў. Так, у 1993 г. адкрыў свой першы сезон Дзяржаўны тэатр лабараторыя «Вольная сцэна» (пазней Рэспубліканскі тэатр беларускай драматургіі). У 1990 г. рэжысёр Мікалай Пінігін паставіў у Купалаўскім тэатры славетную п'есу Я.Купалы «Тутэйшыя». У 1991 г. ён ставіць спектакль «Ідылія» паводле лібрэта В.Дуніна-Марцінкевіча. Да беларускамоўнай драматычнай спадчыны пачалі звяртацца таксама Альтэрнатыўны тэатр, тэатр драмы «Дзе-Я?» і інш. калектывы.

У гады 1990-2000-я гг. вырасла слава Дзяржаўнага акадэмічнага вялікага тэатра оперы і балета Рэспублікі Беларусь. Асабліва стала вядома балетная труппа тэатра на чале з галоўным балетмайстрам В. Елізар'евым. Тэатр паставіў такія цікавыя спектаклі, як «Дзікае паляванне караля Стаха» У. Солтана (па У. Караткевічу), «Страсці» («Рагнеда») А. Мдзівані, «Князь Наваградскі» А. Бандарэнкі, «Спартак» А. Хачатурана, «Балеро» М. Равэля, «Вайна і мір» С. Пракоф'ева, «Майстар і Маргарыта» Я. Глебава і інш.

У галіне музыкі галоўным жанрам застаецца сімфонія. Да ліку лепшых сімфанічных твораў адносяцца 8-яосніміяф Д. Смольскага, 2-я сімфонія У. Дамарацкага, камерная сімфонія У. Войціка, «Апошняя восень паэта», 4-я сімфонія «Курапаты» К. Цесакова, опера «Птах» А. Залетнева і інш.

З вялікім майстэрствам выконвае оперныя арыі, эстрадныя песні, рамансы, творы другіх музычных жанраў Прэзідэнцкі аркестр Рэспублікі Беларусь пад кіраўніцтвам Віктара Бабарыкіна. Вялікую працу па прапагандзе нацыянальнай эстраднай музыкі праводзіць Дзяржаўны канцэртны аркестр Беларусі пад кіраўніцтвам М. Фінберга, створаны ў 1987 г. Плённа працуюць кампазітары І. Палівода, І. Лучанок, Э. Зарыцкі, Л. Захлеўны, А. Елісеенкаў. Паспяхова працягваюць свае выступленні вядомыя ансамблі «Песняры», «Сябры».

2. Новай з'явай, важнай часткай культурнага жыцця рэспублікі сталі розныя музычныя фестывалі, што ўзмацніла цікавасць да музыкі, роднай мовы, фальклору. Сталі традыцыйнымі міжнародныя фестывалі духоўнай (хрысціянскай) музыкі «Магутны Божа» ў Магілёве, «Славянскі базар» (з 1992 г.) у Віцебску, Фестываль беларускай песні і паэзіі ў Маладзечна, фестываль «Залаты шлягер» у Магілёве, фестываль, прысвечаны памяці выдатнага мастацтвазнаўцы першай паловы ХХ ст., ураджэнца Віцебска І.І. Сялярцінскага (Віцебск, з 1988 г.), а таксама фестывалі «Адраджэнне беларускай капэлы», «Беларуская музычная восень», «Мінская вясна» (усе ў Мінску), «Музычнае Палессе», «Музы Нясвіжа» і інш. Па выніках 2000 г. Міжнародная федэрацыя арганізатараў фестываляў прызнала Міжнародны фестываль мастацтваў «Славянскі базар у Віцебску» лепшым. З 1993 г. у Мінску праводзіцца міжнародны кінафестываль «Лістапад». З 1997 г. кінематаграфісты Беларусі праводзяць нацыянальны кінафэстываль у Брэсце.

3. У 1998 г. у Беларусі быў прыняты Закон «Аб навуковай дзейнасці». У складзе НАН Беларусі, міністэрстваў і ведамстваў з'явіліся новыя навуковыя інстытуты: малекулярнай і атамнай фізікі (1992), прыкладнай опыці і тэхналогіі металаў (1992), хіміі і новых матэрыялаў (1998), тэхнічнай акустыкі (1998), Інстытут радыяцыйнай бяспекі (1991), Беларускі НДІ дакументазнаўства і архіўнай справы (1996), НДІ пажарнай бяспекі і надзвычайных сітуацый (1999) і інш., што дазволіла развіваць новыя галіны навукі. Адзначым, што сёння ў свеце налічваецца каля 2 тыс.

розных навук.

Пашырыліся і міжнародныя сувязі навукоўцаў Беларусі. У 1993 г. Акадэмія навук Беларусі ў якасці нацыянальнага члена прынята ў Міжнародны савет навуковых саюзаў.

Пад кіраўніцтвам акадэміка А. Мартыненкі ў рэспубліцы наладжана вытворчасць нанаматэрыялаў, а гэта значыць, што Беларусь практычна ўвайшла ў клуб нанатэхналагічных дзяржаў. 22 ліпеня 2012 г., з дапамогай расійскіх вучоных быў запушчаны ў космас Беларускі касмічны апарат (БКА). Тры ўраджэнца беларускай зямлі сталі лётчыкамі-касманautaмі (П.І. Клімук, У.В. Кавалёнак, А.В. Навіцкі), а інжынеры, канс-труктары – нашы землякі І.С. Пруднікаў, М.І. Барысенка, С.А. Косберг і многія іншыя даследчыкі другой паловы XX–пачатку XXI ст. унеслі значны ўклад у развіццё ракетна-касмічнай тэхнікі і засваенне касмічнай прасторы. Вялікіх поспехаў за кароткі час дабіліся і супрацоўнікі Парка высокіх тэхналогій, створанага ў 2005 г.

Пытанні па матэрыялу лекцыі:

1. Назавіце вядомыя Вам фестывалі на Беларусі.
2. Ахарактэрызуйце фестываль «Славянскі базар» у Віцебску.
3. Ахарактэрызуйце разіцце беларускай навукі на сучасным этапе.

Літаратура

1. Беларусы : Сучасныя этнакультурныя працэсы / Нацыянальная акадэмія навук Беларусі, Інстытут мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору імя Кандрата Крапівы ; рэдкал.: Г.І. Каспяровіч [і інш.]. – Мінск : Беларуская навука, 2009. – 607 с.
2. Беларусы : у 13 т. / рэдкал.: Т.Б. Варфаламеева (гал рэд.) [і інш.]. – Мінск : Беларуская навука, 1995–2012. – Т. 11 : Музыка / М.Ф. Піліпенка [і інш.]. – 2008. – 700 с.
3. Беларусы : у 13 т. / рэдкал.: Р.Б. Смольскі (гал рэд.) [і інш.]. – Мінск : Беларуская навука, 1995–2012. – Т. 13 : Тэатральнае мастацтва / В.М. Ярмалінская [і інш.]. – 2012. – 758 с.

ПРАКТЫЧНЫ РАЗДЗЕЛ

Планы практычных заняткаў

Тэма 1. Архітэктура беларускіх зямель ў X - XIII стст.

- 1 Асаблівасці полацкай архітэктурнай школы.
- 2 Полацкі Сафійскі сабор.
- 3 Спаса-Прэабражэнскі сабор ў Полацку.
- 4 Пятніцкая царква Барысаглебскага манастыра.
- 5 Асаблівасці гродзенскай архітэктурнай школы.

- 6 Царква Барыса і Глеба ў Гродна.
- 7 Ніжняя царква ў Гродна.

Літаратура

- 1 Архітэктура Беларусі: нарысы эвалюцыі ва ўсходнеславянскім і еўрапейскім кантэксце. У 4 т. Т.1. IX-XVI стст./ А.І.Лакотка [і інш.] Навук.рэд. А.І.Лакотка – Мінск: Беларуская навука, 2005. – 392 с.
- 2 Архітэктура Беларусі: Энцыкл.даведнік/ Бел.Энцыкл.; Рэд.кал.: А.А.Воінаў і інш. – Мінск: БелЭн, 1993 – 616 с.
- 3 Гісторыя беларускага мастацтва: У 6 т. Т.1: Ад старажытных часоў да другой паловы XVI ст./ Рэд.кал.: С.В.Марцэлеў (гал.рэд.) і інш. – Мінск: Навука і тэхніка, 1987 – 304 с.
- 4 Кулагін, А.М. Праваслаўныя храмы на Беларусі / А.М. Кулагін - Энцыкл.даведнік/ Рэд.савет: Пашкоў Г.П. (гал.рэд.) і інш.; Навук.рэд. Мартыненка Т.Р., Пешын С.У.; Маст.Бокі С.У –Мінск: Бел.Энцыкл, 2001 – 327 с.
- 5 Культура Беларусі: энцыклапедыя. Т. 1. А - Б / рэд.кал.: Т.У. Бялова (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск: БелЭн, 2010. – 704 с.
- 6 Культура Беларусі: энцыклапедыя. Т. 2. Б - Г / рэд.кал.: Т.У. Бялова (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск: БелЭн, 2010. – 544 с.
- 7 Культура Беларусі: энцыклапедыя. Т. 3. Г - З / рэд.кал.: Т.У. Бялова (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск: БелЭн, 2012. – 688 с.
- 8 Лазука, Б.А. Гісторыя беларускага мастацтва: у 2 т. Т. 1. Першабытны лад – XVII ст./ Б.А.Лазука. – Мінск: Беларусь, 2007. – с.252.

ТЭМА 2. Письменнасць усходніх славян X - XIII ст.

- 1 Помнікі эпіграфікі на беларусі X - XIII ст.
- 2 Письменнасці ўсходніх славян. Алфавіт.
- 3 Перакладная літаратура X - XIII ст.
- 4 Кананічныя творы, патрыстыка, агіяграфія, пацерык.
- 5 Тураўскае і Аршанскае евангеліе.

Літаратура

- 1 Архітэктура Беларусі: нарысы эвалюцыі ва ўсходнеславянскім і еўрапейскім кантэксце. У 4 т. Т.1. IX-XVI стст./ А.І.Лакотка [і інш.] Навук.рэд. А.І.Лакотка – Мінск: Беларуская навука, 2005. – 392 с.

- 2 Архітэктура Беларусі: Энцыкл.даведнік/ Бел.Энцыкл.; Рэд.кал.: А.А.Воінаў і інш. – Мінск: БелЭн, 1993 – 616 с.
- 3 Гісторыя беларускага мастацтва: У 6 т. Т.1: Ад старажытных часоў да другой паловы XVI ст./ Рэд.кал.: С.В.Марцэлеў (гал.рэд.) і інш. – Мінск: Навука і тэхніка, 1987 – 304 с.
- 4 Кулагін, А.М. Праваслаўныя храмы на Беларусі / А.М. Кулагін - Энцыкл.даведнік/ Рэд.савет: Пашкоў Г.П. (гал.рэд.) і інш.; Навук.рэд. Мартыненка Т.Р., Пешын С.У.; Маст.Бокі С.У –Мінск: Бел.Энцыкл, 2001 – 327 с.
- 5 Культура Беларусі: энцыклапедыя. Т. 1. А - Б / рэд.кал.: Т.У. Бялова (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск: БелЭн, 2010. – 704 с.
- 6 Культура Беларусі: энцыклапедыя. Т. 2. Б - Г / рэд.кал.: Т.У. Бялова (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск: БелЭн, 2010. – 544 с.
- 7 Культура Беларусі: энцыклапедыя. Т. 3. Г - З / рэд.кал.: Т.У. Бялова (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск: БелЭн, 2012. – 688 с.
- 8 Лазука, Б.А. Гісторыя беларускага мастацтва: у 2 т. Т. 1. Першабытны лад – XVII ст./ Б.А.Лазука. – Мінск: Беларусь, 2007. – с.252.

Тэма 3. Культура Беларусі ў XIV- першай палове XVII стст: архітэктура і горадабудаўніцтва

1. Архітэктурныя помнікі эпохі ранняга барока на Беларусі.
2. Храмы абарончага тыпу: касцёлы ў Ішкаладзі, Камаях і Вселюбах.
3. Цэрквы-крэпасці ў Сынковічах, Мураванцы і Супраслі.
4. Замкі-кастэлі: Ліда, Крэва, Меднікі, Геранёны і Ляхавічы..
5. Замак ў Міры – унікальны помнік айчыннага дойлідства.

Літаратура

- 1 Архітэктура Беларусі: нарысы эвалюцыі ва ўсходнеславянскім і еўрапейскім кантэксце: у 4 т. / Нацыянальная акадэмія навук Беларусі, Інстытут мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору імя К. Крапівы; [наук. рэд. А. І. Лакотка]. – Мінск: Беларуская навука, 2005. – 500 с.
- 2 Барока ў беларускай культуры і мастацтве / Інстытут мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору НАН Беларусі; навук. Рэд. В.Ф. Шматаў. – 2-е выд. – Мінск: Беларуская навука, 2001. – 304 с.
- 3 Дэкаратыўна-прыкладное мастацтва Беларусі XII–XVIII ст.: [альбом]/ аўт.-склад. Н. Ф. Высоцкая. – Мінск: Беларусь, 1984. – 236 с.
- 4 Лялевіч, Я. Ад Каложы да фартоў: гістарычная спадчына Гродна: гісторыка-архітэктурны энцыклапедычны даведнік/ Я. Лялевіч, І.Г. Трусаў, А.М. Чарнякевіч - Мінск: Лімарыус, 2008 - 91 с.
- 5 Метельский, А. А. Владельцы старого Несвижа/ А.А. Метельский - Минск: БелЭн., 2011 - 159 с.

- 6 Пластика Беларусі XII – XVIII ст.: [альбом] / аўт.-склад. Н. Ф. Высоцкая. – Мінск: Беларусь, 1983. – 232 с.
- 7 Слюнькова, И.Н. Монастыри восточной и западной традиций : Наследие архитектуры Беларуси/ И.Н. Слюнькова - Москва: Прогресс-Традиция, 2002 - 598 с.
- 8 Шышыгіна-Патоцкая, К. Я. Нясвіж і Радзівілы/ К.Я. Шышыгіна-Патоцкая - Мінск: Беларусь, 2007 - 238 с.

Тэма 4. Культура Беларусі ў XIV – першай палове XVII стст.: мастацтва, літаратура, адукацыя.

Занятак 1. Развіццё кніжнага мастацтва на Беларусі ў XVI – першай палове XVII стст.

- 1 Кнігадрукаванне як рамяство.
- 2 Пражскія і віленскія выданні Скарыны.
- 3 Гравюры выданняў Скарыны.
- 4 Пратэстанскія кнігадрукары.
- 5 Прыватныя і брацкія друкарні.

Занятак 2. Літаратура на Беларусі ў XIV – першай палавіне XVII стст.

- 1 Барочная літаратурная традыцыя на Беларусі ў канцы XVI – першай палове XVII ст.
- 2 Семяон Полацкі.
- 3 Гералідычная і панегерычная літаратура на Беларусі ў XVI – першай палове XVII ст.

Літаратура

- 1 Барока ў беларускай культуры і мастацтве/ Інстытут мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору НАН Беларусі; навук. рэд. В.Ф. Шматаў. – 2-е выд. – Мінск: Беларуская навука, 2001. – 304 с.
- 2 Борсук, Л. І. Музычная эстэтыка Беларусі XI-XVII стагоддзяў/ Л.І. Борсук - Брэст : Альтернатива, 2012. - 197 с.
- 3 Бохан, Ю. Побит феадалаў Вялікага княства Літоўскага ў XV – сярэдзіне XVII стагоддзя/ Ю. Бохан, А. Скеп'ян. – Мінск: Беларусь, 2011. – 271 с.

- 4 Жывапіс барока на Беларусі: [альбом]/ аўт.-склад. Н.Ф. Высоцкая. – Мінск: БелЭн, 2003. – 304 с.
- 5 Іканапіс Беларусі XV – XVIII ст.: [альбом]/ аўт.-склад. Н. Ф. Высоцкая. – Мінск: Беларусь, 1994. – 232 с.
- 6 Кавалёў, С. В. Літаратура Вялікага Княства Літоўскага XVI - пачатку XVII ст. : феномен культурнага памежжа/ С.В. Кавалёў - Мінск : Кнігазбор, 2011. - 343 с.
- 7 Клімуць, Л. Я. Сармацкая культура беларускай шляхты ў XVI—XVIII стагоддзях/ Л.Я. Клімуць - Мінск : Беларусь, 2013. - 127 с.
- 8 Нацыянальны мастацкі музей Рэспублікі Беларусь [Выяўленчы матэрыял] = Национальный художественный музей Республики Беларусь = The National Art Museum of the Republic of Belarus : мастацтва XV - пач. XX ст. : [альбом]/ аўт.-склад. Ю.А. Піскун [і інш.] ; уступ. арт., агул. рэд. У.І. Пракапцова ; пер. на англ. мову Т.А. Сурскай ; маст. Г.І. Мацур ; фота: А.Л. Ліхтаровіч [і інш.] – Мінск: Беларусь, 2004 – 335 с.
- 9 Некрашэвіч-Кароткая, Ж. В. Беларуская лацінамоўная паэзія : ранні Рэнесанс/ Ж.В. Некрашэвіч-Кароткая - Мінск : Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, 2009. - 269 с.
- 10 Саверчанка, І. В. *Aurea mediocritas*. Кніжна-пісьмовая культура Беларусі: [Адраджэнне і ранняе барока]/ І. В. Саверчанка - Мінск: Тэхналогія, 1998 - 319 с.

Тэма 5. Культура Беларусі ў другой палове XVII – XVIII стст.: архітэктура і мастацтва

Занятак 1. Развіццё архітэктуры на Беларусі ў XVII – XVIII стст.

- 1 Позняе (віленскае) барока і яго адметнасць.
- 2 Фарны касцёл ў Гродна.
- 3 Магілёўская школа дойлідства.
- 4 Драўлянае дойлідства ў другой палове XVII – XVIII ст.

Занятак 2. Развіццё станкавага і манументальнага жывапісу на Беларусі ў XVII – XVIII стст.

- 1 Роспісы праваслаўных і уніяцкіх цэркваў ў Магілёве, Мсціславе і Віцебску.
- 2 Фрэскі касцёлаў св. Станіслава ў Магілёве, Божага цела ў Нясвіжы.
- 3 Уздым беларускай школы жывапісу ў XVII - XVIII ст.
- 4 Магілёўская гравёрная школа: Максім і Васіль Вошчанкі.
- 5 Кніжная гравюра XVII - XVIII ст.

Літаратура

- 1 Архітэктура Беларусі: нарысы эвалюцыі ва ўсходнеславянскім і еўрапейскім кантэксце: у 4 т. / Нацыянальная акадэмія навук Беларусі, Інстытут мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору імя К. Крапівы; [наву. рэд. А. І. Лакотка]. - Мінск : Беларускае навука, 2005. –501 с.
- 2 Барока ў беларускай культуры і мастацтве/ Інстытут мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору НАН Беларусі; навук. рэд. В.Ф.Шматаў. – 2-е выд. – Мн.: Беларускае навука, 2001. – 304 с.
- 3 Белявіна, В.М. Жаночы касюм на Беларусі/ В.М. Белявіна, Л.В. Ракава. – Мінск: Беларусь, 2007. – 351 с.
- 4 Белявіна, В.М. Мужчынскі касюм на Беларусі/ В.М. Белявіна, Л.В. Ракава. – Мінск: Беларусь, 2007. – 303 с.
- 5 Жывапіс Беларусі XII – XVIII ст.: [альбом] / аўт.-склад. Н. Ф. Высоцкая. – Мінск: Беларусь, 1980. – 316 с.
- 6 Пікулік, А. М. Мастацтва магілёўскіх старадрукаў/ А.М. Пікулік - Мінск: УП "Тэхнапрынт", 2002 - 199 с.
- 7 Сакральная жывапіс Беларусі XV-XVIII веков [Изоматериал] = Сакральны жывапіс Беларусі XV-XVIII стагоддзяў = The Painting Sacred of Belarus XV-XVIII Centuries / авт. текста и сост. Н. Ф. Высоцкая ; редкол.: Т. В. Габрусь [и др.] ; фото: В. И. Гребенщиков [и др.] - Мінск: Беларусь, 2007.- 219 с.
- 8 Федорук, А. Т. Старинные усадьбы Беларусі. Кореличский район/ А.Т. Федорук - Мінск : Беларусь, 2013 - 173 с.
- 9 Федорук, А.Т. Старинные усадьбы Берестейщины/ А.Т. Федорук - Мінск.: БелЭн, 2006. – 572 с.

Тэма 6. Культура Беларусі ў другой палове XVII – XVIII стст.: літаратура, тэатр, музыка і адукацыя

1 Ідэі Асветніцтва ў літаратуры і мастацтве Беларусі другой паловы XVII - XVIII ст.

2 Творы Андрэя Белабоцкага, К. Марашэўскага.

3 Развіццё навуковых ведаў на Беларусі: батаніка, медыцына, астраномія, матэматыка, філасофія, геаграфія.

4 Марцін Пачобут-Адлянцікі і віленская абсерваторыя.

Літаратура

- 1 Дадзіёмава, В. У. Музыкальная культура Беларусі XVIII стагоддзя: Гіст.-тэарэт. даслед./ В.У. Дадзіёмава - Мінск : Бел. дзярж. акад. музыкі, 2002 - 383 с.
- 10 Снапкоўская, С. В. Гісторыя адукацыі і педагагічнай думкі: вучэб. - метаад. дапам./ С.В. Снапкоўская - Мінск: БДПУ, 2006 – 307 с.
- 3 Цеханавецкі, А. С. Міхаіл Казімір Агінскі і "яго сядзіба музаў" у Слоніме/ А.С. Цеханавецкі - Мінск: Про Хрысто, 2006 – 269 с.
- 4 Некрашэвіч-Кароткая, Ж. В. Нясвіжская мельпамена: драматургія Францішкі Уршулі Радзівіл/ Ж.В. Некрашэвіч-Кароткая - Мінск : ЕГУ-Прапілеі, 2002 - 210 с.
- 5 Барышев, Г. И. Театральная культура Белоруссии XVIII века/ Г.И. Барышев - Минск: Навука і тэхніка, 1992 - 290 с.
- 6 Барышаў, Г. І. Батлейка/ Г.І. Барышаў - Мінск: Бел. ун-т культуры, 2000 - 267 с.
- 7 Этнокультурные процессы Восточного Полесья в прошлом и настоящем / А. Вл. Гурко [и др.]; ред. кол.: А. Вл. Гурко. - Минск: Беларуская навука, 2010. – 465 с.
- 8 Космач, П. Г. М. Почобут-Одлянцкі: очерк истории жизни и деятельности/ П.Г. Космач - Минск: РИВШ, 2012 - 86 с.
- 9 Клімуць, Л. Я. Сармацкая культура беларускай шляхты ў XVI—XVIII стагоддзях/ Л.Я. Клімуць - Мінск : Беларусь, 2013 - 127 с.

Тэма 7 Культура Беларусі ў канцы XVIII – першай палове XIX стст.: архітэктура

- 1 Горадабудаўніцтва.
- 2 Грамадзянская архітэктура.
- 3 Культавае дойлідства.
- 4 Ваеннае будаўніцтва.
- 5 Палацава-парковыя комплексы. Класіцызм.

Літаратура

- 1 Качаноўскі У.У. Гісторыя культуры Беларусі: Вучэбны дапаможнік для студэнтаў ВНУ. - Мн.: НКФ "Экаперспектыва", 1994.
- 2 Лыч Л., Навіцкі У. Гісторыя культуры Беларусь 2-е выд., дап. - Мн.: ВП "Экаперспектыва", 1997.
- 3 Парашкоў С.А. Гісторыя культуры Беларусь 2-е выд. - Мн.: Беларуская навука, 2004.

- 4 Чантурия В.А. История архитектуры Белоруссии: В 2-х т. Т. 1: Дооктябрьский период. 3-е изд. - Мн.: Вышэйшая школа, 1985.
- 5 Гісторыя беларускага мастацтва: У 6 т. Т. 1-6. - Мн.: Навука і тэхніка, 1987-1994.
- 6 Кулагин А.Н. Архитектура дворцово-усадебных ансамблей Белоруссии: Вторая половина XVIII - начало XIX в. - Мн.: Наука и техника, 1981.
- 7 Лакотка А.1. Нацыянальныя рысы беларускай архітэктуры. - Мн.: Ураджай, 1999.
- 8 Чантурия В.А. Памятники архитектуры и градостроительства Белоруссии. - Мн.: Польша, 1986.
- 9 Энцыклапедыя гісторыі Беларусі: У 6-ці т. - Мн.: Беларуская Энцыклапедыя, 1993-2003.
- 10 Энцыклапедыя літаратуры і мастацтва Беларусі: У 5-ці т. - Мн.: Беларуская Савецкая Энцыклапедыя імя П.Броўкі, 1984-1987.

Тэма 8 Культура Беларусі ў канцы XVIII – першай палове XIX стст.: мастацтва

- 1 Выяўленчае мастацтва: жывапіс і графіка. Жанры. Мастацкія стылі.
- 2 Скульптура.

Літаратура

- 1 Дробов Л.Н. Живопись Белоруссии XIX - начала XX в. - Мн.: Вышэйшая школа, 1974.
- 2 Качаноўскі У.У. Гісторыя культуры Беларусі: Вучэбны дапаможнік для студэнтаў ВНУ. - Мн.: НКФ "Экаперспектыва", 1994.
- 4 Лыч Л., Навіцкі У. Гісторыя культуры Беларусі 2-е выд., дап. - Мн.: ВП "Экаперспектыва", 1997.
- 5 Парашкоў С.А. Гісторыя культуры Беларусі 2-е выд. - Мн.: Беларуская навука, 2004.
- 6 Гісторыя беларускага мастацтва: У 6 т. Т. 1-6. - Мн.: Навука і тэхніка, 1987-1994.
- 7 Энцыклапедыя гісторыі Беларусі: У 6-ці т. - Мн.: Беларуская Энцыклапедыя, 1993-2003.
- 8 Энцыклапедыя літаратуры і мастацтва Беларусі: У 5-ці т. - Мн.: Беларуская Савецкая Энцыклапедыя імя П.Броўкі, 1984-1987.

Тэма 9 Культура Беларусі ў канцы XVIII – першай палове XIX стст.: музычна-тэатральнае мастацтва

- 1 Музычнае мастацтва.
- 2 Тэатральнае мастацтва.

Літататура

- 1 Качаноўскі У.У. Гісторыя культуры Беларусі: Вучэбны дапаможнік для студэнтаў ВНУ. - Мн.: НКФ "Экаперспектыва", 1994.
- 2 Лыч Л., Навіцкі У. Гісторыя культуры Беларусі 2-е выд., дап. - Мн.: ВП "Экаперспектыва", 1997.
- 3 Парашкоў С.А. Гісторыя культуры Беларусі 2-е выд. - Мн.: Беларуская навука, 2004.
- 4 Гісторыя беларускага тэатра: У 3-х т. - Мн.: Навука і тэхніка, 1983-1987.
- 5 Музыкальный театр Белоруссии: Дооктябрьский период. - Мн.: Навука і тэхніка, 1990.
- 17 Энцыклапедыя гісторыі Беларусі: У 6-ці т. - Мн.: Беларуская Энцыклапедыя, 1993-2003.

Тэма 10 Развіццё культуры Беларусі ў другой палове XIX – пачатку XX стст.: выяўленчае мастацтва

- 1 Развіццё жывапісу (жанры, стылі, творчасць мастакоў).
- 2 Графіка.
3. Скульптура

Літататура

- 1 Дробов Л.Н. Живопись Белоруссии XIX - начала XX в. - Мн.: Вышэйшая школа, 1974.
- 2 Качаноўскі У.У. Гісторыя культуры Беларусі: Вучэбны дапаможнік для студэнтаў ВНУ. - Мн.: НКФ "Экаперспектыва", 1994.
- 4 Лыч Л., Навіцкі У. Гісторыя культуры Беларусі 2-е выд., дап. - Мн.: ВП "Экаперспектыва", 1997.
- 5 Парашкоў С.А. Гісторыя культуры Беларусі 2-е выд. - Мн.: Беларуская навука, 2004.
- 6 Гісторыя беларускага мастацтва: У 6 т. Т. 1-6. - Мн.: Навука і тэхніка, 1987-1994.
- 17 Энцыклапедыя гісторыі Беларусі: У 6-ці т. - Мн.: Беларуская Энцыклапедыя, 1993-2003.
- 18 Энцыклапедыя літаратуры і мастацтва Беларусі: У 5-ці т. - Мн.: Беларуская Савецкая Энцыклапедыя імя П.Броўкі, 1984-1987.

Тэма 11 Культура Беларусі ў першае пасляваеннае дзесяцігоддзе

- 1 Архітэктура і горадабудаўніцтва.
- 2 Жывапіс.

- 3 Літаратура.
- 4 Тэатр і музыка.
- 5 Адукацыя і навука.

Літаратура

- 1 Воинов А.А. История архитектуры Белоруссии: В 2-х т. Т. 2: Советский период. 2-е изд. - Мн.: Вышэйшая школа, 1987.
- 2 Качаноўскі У.У. Гісторыя культуры Беларусі: Вучэбны дапаможнік для студэнтаў ВНУ. - Мн.: НКФ "Экаперспектыва", 1994.
- 3 Ковшаров Н.Д. История культуры Беларуси. 1917 - 90-е гг.: Учебное пособие. - Мн.: БГПУ им. М. Танка, 1999.
- 4 Лойка А.А. Гісторыя беларускай літаратуры: Дакастрычніцкі перыяд: У 2-х т. 2-е выд. - Мн.: Вышэйшая школа, 1989.
- 5 Академия наук Белорусской ССР: Краткий очерк. - Мн.: Наука и техника, 1989.
- 6 Архитектура Советской Белоруссии / Под общ. ред. В.И.Аникина. - М.: Стройиздат, 1986.
- 7 Гісторыя беларускага мастацтва: У 6 т. Т. 1-6. - Мн.: Навука і тэхніка, 1987-1994.
- 8 Гісторыя беларускага тэатра: У 3-х т. - Мн.: Навука і тэхніка, 1983-1987.
- 9 Гісторыя беларускай літаратуры XX стагоддзя: У 4-х т. Т. 1-3. - Мн.: Беларуская навука, 1999-2001.
- 10 Гісторыя кінамастацтва Беларусі: У 4-х т. Т. 1: 1924 - 1959 гг. - Мн.: Беларуская навука, 2001.
- 11 История белорусского кино: В 2-х ч. - Мн.: Наука и техника, 1969-1970.
- 12 Кісялёў Р.Я. Школа Савецкай Беларусі - Мн.: Народная асвета, 1968.
- 13 Красовский Н.И. Высшая школа Советской Белоруссии. 2-е изд. - Мн.: Вышэйшая школа, 1972.
- 14 Чантурия В.А. Памятники архитектуры и градостроительства Белоруссии. - Мн.: Полымя, 1986.
- 15 Энцыклапедыя гісторыі Беларусі: У 6-ці т. - Мн.: Беларуская Энцыклапедыя, 1993-2003.
- 16 Энцыклапедыя літаратуры і мастацтва Беларусі: У 5-ці т. - Мн.: Беларуская Савецкая Энцыклапедыя імя П.Броўкі, 1984-1987.
- 17 Марченко, Н.П. Лица и судьбы. Портрет XVIII – начала XX века в собраниях Национального художественного музея Республики Беларусь / Н.П. Марченко, К.В. Зеленой. – Минск : Издательство четыре четверти, 2002. – 152 с.
- 18 Нацыянальны мастацкі музей Рэспублікі Беларусь. Мастацтва XV - пачатку XX ст. Альбом / аўт.-склад. Ю.А. Піскун [і інш.] ; Нацыянальны мастацкі музей Рэспублікі Беларусь. – Мінск : Беларусь, 2006. – 335 с.

Тэма 12 Айчынная культура ў другой палове 50-х — першай палове 80-х гг. XX ст.: архітэктура і выяўленчае мастацтва

- 1 Горадабудаўніцтва і архітэктура.
- 2 Жывапіс. Мазаіка. Графіка.
- 3 Скульптура.

Літататура

- 1 Воинов А.А. История архитектуры Белоруссии: В 2-х т. Т. 2: Советский период. 2-е изд. - Мн.: Вышэйшая школа, 1987.
- 2 Дробов Л.Н. Живопись Советской Белоруссии (1917-1975). - Мн.: Вышэйшая школа, 1979.
- 3 Архитектура Советской Белоруссии / Под общ. ред. В.И.Аникина.- М.: Стройиздат, 1986.
- 4 Гісторыя беларускага мастацтва: У 6 т. Т. 1-6. - Мн.: Навука і тэхніка, 1987-1994.
- 5 Чантурия В.А. Памятники архитектуры и градостроительства Белоруссии. - Мн.: Полымя, 1986.
- 6 Энцыклапедыя гісторыі Беларусі: У 6-ці т. - Мн.: Беларуская Энцыклапедыя, 1993-2003.
- 7 Энцыклапедыя літаратуры і мастацтва Беларусі: У 5-ці т. - Мн.: Беларуская Савецкая Энцыклапедыя імя П.Броўкі, 1984-1987.

Тэма 13 Айчынная культура ў другой палове 50-х — першай палове 80-х гг. XX ст.: літаратура, музыка, тэатр і кіно

- 1 Літаратура.
- 2 Тэатр.
- 3 Музыка.
- 4 Кінамастацтва і анімацыя.

Літататура

- 1 Гісторыя беларускага мастацтва: У 6 т. Т. 1-6. - Мн.: Навука і тэхніка, 1987-1994.
- 2 Гісторыя беларускага тэатра: У 3-х т. - Мн.: Навука і тэхніка, 1983-1987.
- 3 Гісторыя беларускай літаратуры XX стагоддзя: У 4-х т. Т. 1-3. - Мн.: Беларуская навука, 1999-2001.
- 4 Гісторыя кінамастацтва Беларусі: У 4-х т. Т. 1: 1924 - 1959 гг. - Мн.: Беларуская навука, 2001.

- 5 История белорусского кино: В 2-х ч. - Мн.: Наука и техника, 1969-1970.
- 6 Музыканы тэатр Беларусі: 1960-1990: Балет; Музыка ў пастаноўках драматычных тэатраў. - Мн.: Беларуская навука, 1997.
- 7 Музыканы тэатр Беларусі: 1960-1990: Операе мастацтва; Музыканая камедыя і аперэта. - Мн.: Беларуская навука, 1996.
- 8 Энцыклапедыя гісторыі Беларусі: У 6-ці т. - Мн.: Беларуская Энцыклапедыя, 1993-2003.
- 9 Энцыклапедыя літаратуры і мастацтва Беларусі: У 5-ці т. - Мн.: Беларуская Савецкая Энцыклапедыя імя П.Броўкі, 1984-1987.

Тэма 8 Беларуская культура на сучасным этапе: архітэктура, выяўленчае мастацтва, музыка і тэатр.

- 1 Новыя рысы ў горадабудаўніцтве, архітэктуры, выяўленчым мастацтве.
- 2 Тэатральнае і музычнае жыццё, развіццё кінематографу і анімацыі
- 3 Тэатральныя, музычныя і кінафестывалі.

Літаратура

- 1 Качаноўскі У.У. Гісторыя культуры Беларусі: Вучэбны дапаможнік для студэнтаў ВНУ. - Мн.: НКФ "Экаперспектыва", 1994.
- 2 Ковшаров Н.Д. История культуры Беларуси. 1917 - 90-е гг.: Учебное пособие. - Мн.: БГПУ им. М. Танка, 1999.
- 3 Гісторыя беларускага мастацтва: У 6 т. Т. 1-6. - Мн.: Навука і тэхніка, 1987-1994.
- 4 Лакотка А.І. Нацыянальныя рысы беларускай архітэктуры. - Мн.: Ураджай, 1999.
- 5 Энцыклапедыя гісторыі Беларусі: У 6-ці т. - Мн.: Беларуская Энцыклапедыя, 1993-2003.
- 6 Энцыклапедыя літаратуры і мастацтва Беларусі: У 5-ці т. - Мн.: Беларуская Савецкая Энцыклапедыя імя П.Броўкі, 1984-1987.

Тэма 14 Беларуская культура на сучасным этапе: літаратура

- 1 Публіцыстыка.
- 2 Гістарычная тэматыка.
- 3 Паэзія.
- 4 Драматургія.

Літаратура

- 1 Качаноўскі У.У. Гісторыя культуры Беларусі: Вучэбны дапаможнік для студэнтаў ВНУ. - Мн.: НКФ "Экаперспектыва", 1994.

- 2 Ковшаров Н.Д. История культуры Беларуси. 1917 - 90-е гг.: Учебное пособие. - Мн.: БГПУ им. М. Танка, 1999.
- 3 Лыч Л., Навіцкі У. Гісторыя культуры Беларусь 2-е выд., дап. - Мн.: ВП "Экаперспектыва", 1997.
- 4 Парашкоў С.А. Гісторыя культуры Беларусь 2-е выд. - Мн.: Беларуская навука, 2004.
- 5 Гаробчанка Т.Я. На мяжы стагоддзяў: Сучасны беларускі драматычны тэатр. - Мн.: Беларуская навука, 2002.
- 6 Гісторыя беларускага мастацтва: У 6 т. Т. 1-6. - Мн.: Навука і тэхніка, 1987-1994.
- 7 Гісторыя беларускай літаратуры XX стагоддзя: У 4-х т. Т. 1-3. - Мн.: Беларуская навука, 1999-2001.
- 8 Энцыклапедыя гісторыі Беларусі: У 6-ці т. - Мн.: Беларуская Энцыклапедыя, 1993-2003.
- 9 Энцыклапедыя літаратуры і мастацтва Беларусі: У 5-ці т. - Мн.: Беларуская Савецкая Энцыклапедыя імя П.Броўкі, 1984-1987.

РАЗДЗЕЛ КАНТРОЛЮ ВЕДАЎ

Пытанні да экзамену і заліку

ПЫТАННІ ДА ЭКЗАМЕНА ПА КУРСУ
«ГІСТОРЫЯ КУЛЬТУРЫ БЕЛАРУСІ»
для студэнтаў 2 курса гістарычнага факультэта спецыяльнасці
«Музейная справа і ахова гісторыка-культурнай спадчыны»

1. Заходнееўрапейскія ўплывы ў культуры Беларусі XIV – XVIII стст. Культура эпохі Адраджэння і Беларусь.
2. Станаўленне старажытнабеларускай мовы. Развіццё беларускай мовы ў XIY – XYII стст.
3. Свецкая і царкоўная літаратура на беларускіх землях у XIY – XY стст.
4. Горадабудаўніцтва на беларускіх землях (XIY – першая палова XYII стст.).
5. Горадабудаўніцтва на беларускіх землях (другая палова XYII – XVIII стст.).
6. Мастацкія стылі ў архітэктуры Беларусі: раманскі стыль, беларуская готыка абарончых і культавых збудаванняў.
7. Ваеннае дойлідства на Беларусі (XIY – першая палова XYII стст.).
8. Фартыфікацыйныя збудаванні (другая палова XYII - XYIII стст.).
9. Культавая архітэктура Беларусі (XIY - XYIII стст.).
10. Драўлянае дойлідства на беларускіх землях (XIY - XYIII стст.).
11. Прыватнаўласніцкія замкі на Беларусі (XIY – першая палова XYII стст.).
12. Іканапіс Беларусі (XIY – першая палова XYII стст.).
13. Іканапіс Беларусі (другая палова XYII - XYIII стст.).
14. Скульптура на Беларусі (XIY – XVIII стст.).
15. Францыск Скарына і яго дзейнасць.
16. Рэлігійная і свецкая літаратура на беларускіх землях (XYI ст.).
17. Рукапісная кніга на Беларусі. Кнігазборы (XIY – XYIII стст.).
18. Узнікненне кнігадрукавання ў еўрапейскіх краінах і на Беларусі. Кнігадрукаванне як рамяство.
19. Развіццё кнігадрукавання на Беларусі (XYI – XYIII стст.).
20. Замак у Міры: гісторыя ўзнікнення і пераўтварэння ў княжацкую рэзідэнцыю.
21. Манументальны жывапіс на Беларусі (XIY – XYIII стст.).
22. Узнікненне і развіццё свецкага жывапісу (да канца XVIII ст.). Сармацкі партрэт на Беларусі. Пахавальны і данатарскі партрэт.
23. Развіццё мініяцюры і кніжнай графікі (па XYIII ст.). Гравюры Ф. Скарыны. Магілёўская, Віленская і Куцеінская школы гравюры.
24. Дэкаратыўна-прыкладное мастацтва Беларусі (XIY – XYIII стст.): мастацкае шкло.
25. Дэкаратыўна-прыкладное мастацтва Беларусі (XIY – XYIII стст.): мастацкая апрацоўка металу.

26. Дэкаратыўна-прыкладное мастацтва Беларусі (XIV – XVІІІ стст.): ткацтва, вышыўка, дываны, шпалеры.
27. Слуцкія паясы. Калекцыі слуцкіх паясоў у музеях Еўропы.
28. Дэкаратыўна-прыкладное мастацтва Беларусі (XIV – XVІІІ стст.): выраб дэкаратыўнай кафлі.
29. Развіццё адукацыі на беларускіх землях (XIV – сяр. XVІ ст).
30. Развіццё адукацыі на беларускіх землях у складзе Рэчы Паспалітай. Рэформа сістэмы адукацыі і дзейнасць адукацыйнай камісіі.
31. Літаратура і грамадска-палітычная думка на Беларусі. Палемічная літаратура (канец XVІ – XVІІІ стст.).
32. Развіццё навукі на беларускіх землях (XVІ – XVІІІ стст.).
33. Гісторыка-мемуарная і сатырычная літаратура на Беларусі (канец XVІ – XVІІІ ст.).
34. Геральдычная і панегірычная літаратура на Беларусі (XVІ – першая палова XVІІІ ст.).
35. Творчая спадчына Сімяона Полацкага.
36. Школьны тэатр на Беларусі. Батлейка.
37. Прыгонны тэатр на Беларусі.
38. Барока ў архітэктуры Беларусі. Ракако ў мастацтве Беларусі.
39. Нясвіжскі палацава-замкавы комплекс.
40. Музычнае мастацтва Беларусі (XIV – XVІІІ стст.): музыка ў храмах розных канфесій.
41. Музычнае мастацтва Беларусі (XIV – XVІІІ стст.): свецкая музыка.
42. Выдатныя музыканты на беларускіх землях (XIV – XVІІІ стст.) і іх творчая спадчына.
43. Класіцызм у архітэктуры Беларусі.
44. Культурныя цэнтры на беларускіх землях (XIV – XVІІІ стст.) і іх месца ў гісторыка-культурнай спадчыне Беларусі.
45. Выдатныя асветнікі і мецэнаты на беларускіх землях (XIV – XVІІІ стст.).
46. Прадметы дэкаратыўна-прыкладнога мастацтва XIV – XVІІІ стст. у музеях Беларусі.
47. Іканапісныя творы XIV – XVІІІ стст. у музейных зборах Беларусі.
48. Прадметы ўзбраення XIV – XVІІІ стст. у музейных зборах Беларусі.
49. Айчынныя музеі і музейныя калекцыі, прысвечаныя выдатным дзеячам культуры і культурнай спадчыне Беларусі XIV – XVІІІ стст.
50. Гісторыка-культурная спадчына Беларусі XIV – XVІІІ стст. як аб'ект турызма ў розных рэгіёнах краіны.

для заліка па дысцыпліне «Гісторыя культуры Беларусі» для студэнтаў 3 курса спецыяльнасці «Музычная справа і ахова гісторыка-культурнай спадчыны»

1. Развіцце горадабудаўніцтва на Беларусі ў канцы XVIII – першай палове XIX стст. Новыя планы гарадоў.
2. Грамадзянская і ваенная архітэктура Беларусі ў канцы XVIII – першай палове XIX стст.: адміністрацыйна-грамадскія будынкі і аб'екты гандлёва-гаспадарчага прызначэння.
3. Культывае дойлідства на Беларусі ў канцы XVIII – першай палове XIX стст.
4. Палацава-паркавыя комплексы на Беларусі ў канцы XVIII – першай палове XIX стст.
5. Развіцце жывапісу, графікі і скульптуры на Беларусі канца XVIII – першай палове XIX стст.
6. Развіцце літаратуры на Беларусі ў канцы XVIII – першай палове XIX стст.
7. Сістэма адукацыя, асвета і навука на Беларусі ў канцы XVIII – першай палове XIX стст.
8. Тэатральнае і музычнае мастацтва Беларусі ў канцы XVIII – першай палове XIX стст.
9. Горадабудаўніцтва на Беларусі ў другой палове XIX – пачатку XX стст.: рост гарадоў і новыя рысы ў іх планіроўцы.
10. Культывае будаўніцтва на Беларусі ў другой палове XIX – пачатку XX стст.
11. Эклектыка і мадэрн у архітэктуры Беларусі ў другой палове XIX – пачатку XX стст.
12. Развіцце жывапісу і графікі на Беларусі ў другой палове XIX – пачатку XX стст.
13. Развіцце скульптуры на Беларусі ў другой палове XIX – пачатку XX стст.
14. Літаратура Беларусі ў другой палове XIX – пачатку XX стст.
15. Сістэма адукацыі і навука на Беларусі ў другой палове XIX – пачатку XX стст.
16. Тэатральнае і музычнае мастацтва Беларусі ў другой палове XIX – пачатку XX стст.
17. Развіцце музычнага мастацтва на Беларусі ў другой палове XIX – пачатку XX стст.
18. Палітыка беларусізацыі ў культурным жыцці насельніцтва БССР. Навука і адукацыя ў БССР (1920-ыя – 1930-ыя гг.).
19. Беларуская літаратура ў 1920-ыя – пачатку 1940-х гг.

20. Жывапіс і графіка ў БССР (1920-ыя - пачатак 1940-х гг.).
21. Тэатральнае і музычнае жыццё у БССР (1920-ыя - пачатак 1940-х гг.).
22. Развіццё архітэктуры ў БССР (1920-ыя - пачатак 1940-х гг.). Канструктывізм і функцыяналізм.
23. Культура Заходняй Беларусі (1921 – 1939 гг.).
24. Зараджэнне і развіццё беларускай кінематаграфіі ў даваенны перыяд.
25. Беларуская культура ў гады Вялікай Айчыннай вайны.
26. Адукацыя і навуковае жыццё ў БССР (другая палова XX ст. – 1991 г.).
27. Архітэктура БССР: першае пасляваеннае дзесяцігоддзе.
28. Музычнае і тэатральнае мастацтва БССР: першае пасляваеннае дзесяцігоддзе.
29. Літаратурнае жыццё ў БССР: 1945-1965-гг.
30. Развіццё кінематаграфіі ў БССР: другая палова 1940-х – 1991 г.
31. Жывапіс, графіка і скульптура ў БССР: першае пасляваеннае дзесяцігоддзе.
32. Архітэктура БССР: другая палова 1950-х – 1991 гг.
33. Музычнае мастацтва і эстрада БССР: другая палова 1950-х – 1991 гг.
34. Тэатральнае мастацтва БССР: другая палова 1950-х – 1991 гг.
35. Літаратурнае жыццё ў БССР: другая палова 1960-х – 1991 гг.
36. Жывапіс і графіка БССР: другая палова 1950-х – 1991 гг.
37. Кінематограф Беларусі на сучасным этапе.
38. Архітэктура Беларусі на сучасным этапе.
39. Сучасная беларуская літаратура (канец XX – пачатак XXI ст.).
40. Выяўленчае мастацтва Беларусі на сучасным этапе.
41. Музычнае і тэатральнае жыццё Беларусі на сучасным этапе.
42. Тэатральныя, Музычныя і кінафестывалі фестывалі на Беларусі на сучасным этапе.
43. Адукацыя і навука Беларусі на сучасным этапе.

ДАПАМОЖНЫ РАЗДЗЕЛ

Установа адукацыі
«Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Францыска Скарыны»

ЗАЦВЯРДЖАЮ

Прарэктар па вучэбнай рабоце

ГДУ ім. Ф.Скарыны

_____ І.В.Семчанка

_____ (дата зацвярджэння)

Рэгістрацыйны № УД-_____ /р

ГІСТОРЫЯ КУЛЬТУРЫ БЕЛАРУСІ

Вучэбная праграма для спецыяльнасці
1-23 01-12 Музейная справа і ахова гісторыка-культурнай спадчыны
(па накірунках)

Факультэт	гістарычны		
Кафедра	гісторыі Беларусі		
Курс (курсы)	2-3		
Семестр (семестры)	4-5		
Лекцыі 52 гадзіны		Экзамен	4 семестр
Практычныя заняткі 36 гадзін		Залік	5 семестр
		Курсавы праект (праца)	няма
Усяго аудыторных гадзін па дысцыпліне 88 гадзін			
Усяго гадзін па дысцыпліне 174 гадзіны		Форма атрымання вышэйшай адукацыі	дзённая

Склала Т.А. Шкрабава, ст. выкладчык, В.М.Сідорэнка, ст. выкладчык, Н.В. Корнікава,

РЕПОЗИТОРИЙ ГГУ ИМЕНИ Ф. СКОРИНЫ

Вучэбная праграма складзеная на аснове базавай вучэбнай праграмы,
зацверджанай 28.05. 2012 г.,
рэгістрацыйны нумар УД- 2-2012-149/баз.

Разгледжана і рэкамендавана да зацвярджэння на паседжанні кафедры
гісторыі Беларусі

1.09. 2014 г., пратакол № 1

Загадчык кафедры

дацэнт _____ А.Р.Яшчанка

Адобрена і рэкамендавана да зацвярджэння метадычным саветам
гістарычнага факультэта

4.09. 2014 г., пратакол № 1

Старшыня

дацэнт _____ С.Б. Жыхараў

РЕПОЗИТОРИЙ ГГУ

ТЛУМАЧАЛЬНАЯ ЗАПІСКА

Неабходнасць вывучэння дысцыпліны «Гісторыя культуры Беларусі» абумоўлена павышэннем ролі сферы культуры ў сучасным свеце, значнасцю ведаў аб нацыянальных традыцыях для падрыхтоўкі высокакваліфікаванага спецыяліста ў галіне музейнай справы і аховы гісторыка-культурнай спадчыны.

Дысцыпліна закліканы замацаваць у студэнтаў сістэматычныя веды ў галіне гісторыі айчыннай культуры як на ўзроўні фактаў, так і на ўзроўні іх тэарэтычнага і канцэптуальнага асэнсавання; сфарміраваць уяўленне аб месцы і ролі культуры Беларусі ў гісторыі беларускага народа, у гісторыі еўрапейскай і сусветнай культуры; выходзіць пачуццё патрыятызму і гонару за беларускі народ, яго дасягненні ў гістарычным мінулым і на сучасным этапе. Усё гэта з'яўляецца мэтай дысцыпліны.

Да ліку задач належаць:

азнакамленне студэнтаў з галоўнымі накірункамі вывучэння гісторыі айчыннай культуры ў беларускай і замежнай навуцы;

вывучэнне найважнейшых з'яў, працэсаў, твораў, тэндэнцый і законамернасцей яе развіцця; вызначэнне адметных рысаў культуры беларускага народа на розных этапах яго гістарычнага развіцця;

разгляд гісторыі культуры Беларусі ў кантэксце гісторыі і культуры славянскіх народаў, еўрапейскай і сусветнай культуры;

паказ культур нацыянальных меншасцей, якія пражывалі і пражываюць на тэрыторыі Беларусь.

Па выніках вывучэння дысцыпліны студэнт павінен ведаць:

асноўныя дасягненні ў развіцці матэрыяльнай і духоўнай культуры Беларусі;

культурна-гістарычную спадчыну беларускага грамадства;

асноўныя этапы гісторыка-культурнай эвалюцыі беларускіх зямель;

Студэнт павінен умець:

характарызаваць ролю і месца беларускіх зямель у сусветным культурным супольніцтве;

растлумачыць уплывы розных цывілізацыйных фактараў на развіццё і станаўленне культуры Беларусі; а

ацэньваць асноўныя дасягненні матэрыяльнай і духоўнай культуры Беларусі ў кантэксце гістарычнага развіцця;

аналізаваць культурна-гістарычныя з'явы ва ўмовах інтэграцыі і глабалізацыі.

Выкладанне дысцыпліны засноўваецца на ведах студэнтаў па курсам «Гісторыя Беларусі», «Этналогія і этнаграфія Беларусі».

Дысцыпліна «Гісторыя культуры Беларусі» вывучаецца студэнтамі 2-3 курсаў спецыяльнасці 1-23 01 12-01 «Гісторыя і музеалогія» (па накірунках) у аб'ёме 174 гадзін; колькасць аудыторных гадзін – 88, з іх: лекцыі – 38, практычныя заняткі – 36; кантраліруемая самастойная работа студэнтаў – 14. Форма кантролю – экзамен (4 семестр), залік (5 семестр).

ЗМЕСТ ВУЧЭБНАГА МАТЭРЫЯЛУ

Раздзел 1 Уводзіны

Тэма 1 Уводзіны

Гісторыя культуры Беларусі як навука і навучальная дысцыпліна. Айчынная культура - частка еўрапейскай і сусветнай культуры. Адметныя рысы гістарычнага развіцця культуры Беларусі, яе перыядызацыя. Крыніцы пагісторыі культуры Беларусі Іх публікацыі (навуковыя і вучэбныя). Асноўныя накірункі вывучэння гісторыі культуры Беларусі Сучасны стан навуковых даследаванняў. Значэнне вывучэння гісторыі беларускай культуры ў выхаванні выхаванні патрыёта і грамадзяніна, носьбіта нацыянальных культурных каштоўнасцей.

Раздзел 2 Культура беларускіх зямель у эпоху першабытнага мастацтва

Тэма 2 Культура беларускіх зямель у эпоху першабытнага мастацтва

Матэрыяльная культура. Кераміка. Прылады працы. Рэчы хатняга ўжытку. Упрыгожанні. Асавец. Светапогляд першабытнага чалавека. Дахрысціянскія вераванні. Пакланенне аб'ектам жывой і нежывой прыроды. Анімізм. Татэмізм. Фетышызм. Магія. Язычніцкі пантэон. Дэманалогія.

Раздзел 3 Культура беларускіх зямель у IX — XIII стст.

Тэма 3. Культура беларускіх зямель у IX — XIII стст.: архітэктура, мастацтва, літаратура

Агульныя ўмовы развіцця. Распаўсюджванне хрысціянства. Яго ўплыў на культуру і светаўспрыманне чалавека.

Горадабудаўніцтва і дойлідства. Ваеннае і грамадзянскае дойлідства. Планіроўка і забудова гарадоў. Гарадскія ўмацаванні. Замкі-данжоны. Камянецкая вежа. Кульгавая архітэктура. Полацкая і гродзенская школы дойлідства. Іх адметныя рысы. Сафійскі сабор у Полацку. Спаская царква. Храмы Бельчыцкага Барысаглебскага манастыра. Дойлід Іаан. Гродзенскія цэрквы. Барысаглебская (Каложская) царква. Віцебская Дабравешчанская царква. Мураваныя храмы іншых гарадоў Беларусі Драўлянае дойлідства. Жывапіс. Мастацтва фрэскі. Манументальны роспіс Спаскай царквы. Візантыйска-кіеўскія ўплывы. Фрэскі полацкіх, віцебскага, навагрудскага, гродзенскага храмаў.

Іканапіс. Дэкаратыўна-прыкладное і ювелірнае мастацтва. Дробная пластыка. Упрыгожанні. Прадметы культуры. Майстар-ювелір Лазар Богша. Крыж Ефрасінні Полацкай і яго мастацкія вартасці.

Помнікі эпіграфікі і пісьменства. Пячатка Ізяслава. Графіці. Барысавы камяні. Знаходкі берасцяных грамат. Бібліятэкі і скрыпторыі. Ефрасіння Полацкая. Тураўскае евангелле. Аршанскае евангелле. Літаратура. Перакладная літаратура. Кананічныя творы, патрыстыка, агіяграфія, пацерыкі і інш. Арыгінальная літаратура. Жыцці Ефрасінні Полацкай і Аўрамія Смаленскага. Аратарская проза. Асоба і творчасць Кірылы Тураўскага. Клімент Смаляціч. «Наказаніе» полацкага епіскапа Сімяона. Свецкая літаратура. «Слова пра паход Ігаравы» і беларускія землі. Праблема летапісання ў Полацку і іншых гарадах Беларусі. Іпацьеўскі летапіс.

Раздзел 4 Культура Беларусі ў XIV — першай палове XVII стст.

Тэма 4 Культура Беларусі ў XIV — першай палове XVII стст.:
архітэктура і горадабудаўніцтва

Новы гістарычны кантэкст. Беларусь у Вялікім княстве Літоўскім. Этнічныя працэсы на беларускіх землях. Роля і месца культуры ў фарміраванні беларускай народнасці. Рэнесанс і яго ўплыў на айчынную культуру. Культура народных нізоў. Станаўленне самабытнага беларускага фальклору. Сямейна-бытавыя святы. Цыклы абрадавай паэзіі. Казкі і іх тэматыка. Гістарычныя песні і паданні.

Архітэктура і горадабудаўніцтва. Новы этап развіцця беларускага горада. Заходнееўрапейскія ўплывы. Кампазіцыйны цэнтр горада. Замак і «места». Ваеннае дойлідства. Замкі-кастэлі. Ліда, Крэва, Меднікі. Замкі ў Віцебску, Гродне, Навагрудку. Прыватнаўласніцкія замкі. Замак у Міры — унікальны помнік айчыннага дойлідства. Нясвіж. Замкі ў Геранёнах, Ляхавічах. Фарміраванне палацава-замкавых комплексаў. Архітэктурныя стылі. Беларуская готыка. Рэнесанс. Храмы абарончага тыпу. Касцёлы ў Ішкалдзі, Камаях. Цэрквы-крэпасці ў Сынковічах, Мураванцы, Супраслі. Іх знешні дэкор і інтэр'ер. Пратэстанцкія зборы. Дом-крэпасць у Гайцюнішках. З'яўленне, станаўленне і адметныя рысы стылю барока. Ранняе барока. Я. М. Бернардоні. Касцёл езуітаў у Нясвіжы.

Тэма 5 Культура Беларусі ў XIV — першай палове XVII стст.:
мастацтва, літаратура, адукацыя

Выяўленчае мастацтва. Манументальныя фрэскавыя роспісы. Візантыйска-рускія традыцыі. Рэалістычныя рысы. Люблін. «Еўхарыстыя», «Тайная вячэра», «Грамніцы». Сандамір, Кракаў. Візантыйска-сербскія ўплывы. Супрасль. Роспісы Куцеінскага Баогаяўленскага манастыра,

магілёўскіх храмаў. Станаўленне беларускай школы іканапісу. «Маці Божая Адзігітрыя» са Слуцкага раёна, «Маці Божая Адзігітрыя Смаленская». Пётр Еўсяевіч з Галынца. «Нараджэнне Маці Божай» (1649). Зараджэнне свецкага партрэта. Парсуна. Сармацкі партрэт. Гравюра. Т. Макоўскі. Скульптура і пластыка. Раманскі і гатычны стылі. «Распяцце». «Св. Гжэгаж». Рэнэсанс і барока. Мемарыяльная пластыка. Надмагіллі з віленскай катэдры. Нясвіжскія надмагіллі Радзівілаў. Медальернае мастацтва. Майстар-разбяр Ананія.

Дэкаратыўна-прыкладное мастацтва. Крыжы-энкаліпіёны. Абрэзкі. Ювелірныя вырабы. Мастацкае шкло. Кавальскае майстэрства. Кафля. Рукапісная кніга. Кнігазборы. Кніга на пергамене. Лаўрышаўскае евангелле. Абклад, мініяцюры. Уплыў гатычнага мастацтва. Мсціжскае і Полацкія евангеллі. Кніга на паперы. Жыровіцкае, Шарашоўскае евангеллі. Рэалістычныя рысы ў мастацкім афармленні.

Бібліятэкі Супрасльскага манастыра і Полацкага Сафійскага сабора. Прыватныя зборы. Кнігадрукаванне. Асоба і жыццёвы шлях Фрранцыска Скарыны. Пражскія і віленскія выданні. Гравюры выданняў Скарыны. Месца Францыска Скарыны ў гісторыі беларускай і еўрапейскай культуры. Пратэстанцкія кнігадрукары. Брэсцкая друкарня М. Радзівіла Чорнага. Сымон Будны. «Катэхізіс» і іншыя выданні. В. Цяпінскі. Прыватныя і брацкія друкарні.

Літаратура. Беларуская-літоўскае летапісанне. «Летапісец вялікіх князёў літоўскіх». Беларуская-літоўскі звод 1446 г. «Хроніка Вялікага княства Літоўскага і Жамойцкага». «Хроніка Быхаўца» — вяршыня беларуска-літоўскага летапісання. Змена жанраў і форм гістарычнай літаратуры. Баркулабаўскі летапіс. Дзённік Ф. Еўлашэўскага. Перакладная літаратура. Рыцарскі раман і воінская аповесць. «Троя». «Александрыя». «Аповесць пра Трышчана і Іжоту». Уздым арыгінальнай свецкай літаратуры ў канцы XVI — пачатку XVII ст. «Допісы» Ф. Кміты-Чарнабыльскага. Сатырычныя творы. «Прамова Мялешкі», «Ліст да Абуховіча». Паэзія. Зараджэнне паэзіі на старабеларускай мове. Францыск Скарына. «Епікграмы». А. Рымша. Л. Мамоніч. Паэт-патрыёт Я. К. Пашкевіч. Паэты-лаціністы. Мікола Гусоўскі. «Песня пра зубра». Ян Вісліцкі. «Пруская вайна». Перакладная і арыгінальная царкоўная літаратура. Агіяграфія. Апакрыфічныя творы. Гуманістычныя тэндэнцыі ў творчасці Грыгорыя Цамблака. Рэфармацыя і контррэфармацыя. Пратэстанцкія мысліцелі. С. Будны, В. Цяпінскі. Рэлігійная палеміка канца XVI — 1-й паловы XVII ст. Праваслаўныя публіцысты. М. Смятрыцкі. «Фрынас». Лаўрэнцій і Стэфан Зізаніі. Л. Карповіч. Каталіцкія і уніяцкія палемісты. П. Скарга і І. Пацей.

Тэатр і музыка. Традыцыі народнага мастацтва. Скамарохі, мядзведнікі. Узнікненне ляльнага тэатра «Батлейка». Тэатры пры брацкіх школах і езуіцкіх калегіумах. Асаблівасці іх рэпертуару. Музыкальныя інструменты. Калектывы выканаўцаў. Творы. «Полацкі сшытак».

Адукацыя. Сістэма адукацыі езуітаў. Калегіумы. Віленская акадэмія. Праваслаўныя брацкія школы. Базыльянскія навучальныя установы.

Раздзел 5 Айчынная культура ў другой палове XVII - XVIII стст.

Тэма 6 Айчынная культура ў другой палове XVII - XVIII стст.:
архітэктура і мастацтва

Пагаршэнне ўмоў развіцця Беларусь Наступствы войн. Паланізацыя. Статус старабеларускай мовы. Народная культура. Вусная народная творчасць. Сацыяльныя матывы. Сатырычнасць. Гістарычны эпас. Казацкія песні. Народная культура — галоўны асяродак захавання беларускай нацыянальнай культуры. Горадабудаўніцтва і дойлідства. Росквіт архітэктуры барока. Сталае барока. Магілёўская школа дойлідства. Касцёл і кляштар бернардынак у Мінску. Позняе (віленскае) барока і яго адметнасць. Я. К. Глаўбіц, М. Д. Пёпельман, Дж. Сака. Полацкі Сафійскі сабор. Фарны касцёл у Гродне. Віцебская ратуша. Нясвіжскія помнікі. Ракако. Беразвецкі сабор. Пачатак распаўсюджвання класіцызму. Помнікі, пераходныя ад барока да класіцызму. Палацы ў Свяцку, Шчорсах, Ружанах. Змены ў планіроўцы гарадоў. А. Тызенгаўз. Прадмесце Гарадніца, Паставы. М. Агінскі. Слонім. Драўляная архітэктура. Ільінская царква ў Віцебску. Званіца ў Чэрску. Рысы народнага дойлідства.

Жывапіс і графіка. Узмацненне заходніх уплываў і рэалістычных тэндэнцый. Фрэскавы жывапіс. Роспісы праваслаўных і уніяцкіх цэркваў у Магілёве, Мсціславе, Віцебску. Фрэскі касцёлаў св. Станіслава ў Магілёве, Божага Цела ў Нясвіжы. Уздым беларускай школы іканапісу. Абразы «Маці Божая Адзігітрыя Баркулабаўская», «Сашэсце ў пекла», «Грамніцы». Магілёўскі майстар А. Пігарэвіч. К. Д. Гескі. «Тайная вячэра». Свецкі партрэт. Яго разнавіднасці: парадны, рыцарскі, пахавальны. Уплывы класіцызму. Кніжная гравюра. Аляксандр і Лявонцій Тарасевічы. Магілёўская гравёрная школа. Максім і Васіль Вашчанкі. Фёдар Ангілейка. Герш Ляйбовіч. «Выявы княжацкай Радзівілаўскай сям'і».

Скульптура і дэкаратыўна-прыкладное мастацтва. Разьба па дрэве. Майстар Пётр з Нягневічаў. Іканастасы, царскія брамы, алтары. Іканастас Мікалаеўскай царквы ў Магілёве. Інтэр'еры касцёлаў у Пінску, Гродне, Слоніме. Мастацкае шкло. Вырабы Налібоцкай і Урэцкай мануфактур. Слуцкія паясы. Дзейнасць беларускіх майстроў у Маскве. Перасяленне беларускіх рамеснікаў у Расію. Беларуская разьба. Арцель Кліма Міхайлава. Іканастас Смаленскага сабора Новадзявочага манастыра ў Маскве. Палац у Каломенскім. Творы беларускіх майстроў у Аружэйнай, Залатой, Сярэбранай палатах Крамля. Цаніннае майстэрства. Арцель Ігната Максімава.

Тэма 7 Айчынная культура ў другой палове XVII - XVIII стст.:
літаратура, тэатр і музыка, адукацыя

Літаратура. Паэзія Сімяона Полацкага. «Псалтырь рифмотворная», «Вертоград многоцветный», «Рифмологион». Барочныя рысы. Уклад Сімяона Полацкага ў культуру Беларусі і Расіі. Ян (Андрэй) Белабоцкі. Філасофска-тэалагічныя роздумы. Заняпад старабеларускай літаратуры. Працяг гумарыстычнай традыцыі. «Прамовы русіна». К. Марашэўскі. «Камедыя». М. Цяцёрскі. Інтэрмедый. «Селянін у касцёле», «Чорт Асмалейка» і інш. Грамадска-палітычная думка. Погляды на ўладу і грамадства С. Полацкага. І. Капіевіч. Г. Каніскі і абарона праваслаўя ў Рэчы Паспалітай. Перамога контррэформацыі. К. Лышчынскі. Трактат «Аб неіснаванні Бога».

Распаўсюджанне ідэй Асветніцтва. Навука. М. Пачобут-Адлянцікі. Філасофія. К. Нарбут.

Тэатр і музыка. Школьны тэатр. Пастаноўкі на рэлігійную і гістарычную тэматыку. Батлейка. «Цар Максімільян». Народныя сцэнка. Прыгонны тэатр. Нясвіжскі і слуцкі тэатры Радзівілаў. Тэатры ў Гродне, Слоніме, Шклове. Харавыя шматгалосыя спевы. Канты. Псалмы. Украінскі музычны дзеяч М. Далецкі. Беларускай музыкі Мезенец і Е. Славінецкі.

Адукацыя. Адукацыя ў брацкіх школах. Полацкая і магілёўская брацкія школы. Склад выкладчыкаў і вучняў. Аслабленне пазіцый брацтваў. Заняпад брацкіх школ. Пашырэнне сеткі езуіцкіх калегіумаў. Піярскія школы. С. Канарскі. Утварэнне Эдукацыйнай камісіі. План і вынікі яе дзейнасці.

Раздзел 6 Культура Беларусі ў канцы XVIII – першай палове XIX стст.

Тэма 8 Культура Беларусі ў канцы XVIII – першай палове XIX стст.:
архітэктура, мастацтва

Агульныя умовы развіцця. Уваходжанне Беларусі ў склад Расійскай імперыі. Палітыка царызму ў дачыненні да беларускіх зямель. Утварэнне беларускай нацыі. Змены ў культуры як фактар і паказчык фарміравання нацыі.

Архітэктура. Панаванне класіцызму. Новыя планы гарадоў. Палацава-паркавыя комплексы. Дзейнасць Румянцавых. Гомель. Палацы Агінскіх у Залессі, Тызенгаўза ў Паставах. Сядзібны дом у Відзах-Лаўчынскіх. Уплывы рамантызму. Пейзажныя і пейзажна-рамантычныя паркі. Мураванае культавае дойлідства. Магілёўскі Юсіфаўскі і гомельскі Петрапаўлаўскі саборы. Касцёл Св. Тэрэзы ў Шчучыне. Адміністрацыйна-грамадскія будынкi. Палацы губернатараў. Губернскія праўленні. Грамадзянская архітэктура. Будынак Дваранскага сходу ў Слуцку. Аб'екты гандлёва-гаспадарчага прызначэння. Карпусы навучальных устаноў.

Ваеннае будаўніцтва. Абарончыя збудаванні ў Барысаве. Бабруйская і Брэсцкая крэпасці. Драўлянае дойдства. Палеская школа.

Выяўленчае мастацтва. Жывапіс. Перавага свецкіх твораў. Найбуйнейшыя мастацкія школы. Факультэт жывапісу, скульптуры і графікі Віленскага універсітэта. Імператарская Акадэмія мастацтваў у Санкт-Пецярбургу. Накірункі. Класіцызм. Акадэмізм. Рамантызм. Роля Полацкай езуіцкай акадэміі. Жанры. Партрэтны, бытавы, гістарычны, пейзажны. І. Хруцкі. Нацюрморты, партрэты. Графіка. Літаграфіі і малюнкі К. Бахматовіча. А. Бартэльс. Сатыра, карыкатуры. М. Кулеша. «Царква Барыса і Глеба на Каложы ў Гродне». Скульптура. Барэльефы і медальёны. Манументальна-дэкаратыўная скульптура. Унутраны і знешні дэкор палацаў і сядзіб. Культавыя будынкі.

Тэма 9 Культура Беларусі ў канцы XVIII – першай палове XIX стст.: літаратура, музычна-тэатральнае мастацтва, асвета і адукацыя

Літаратура. Зараджэнне новай беларускай літаратуры. Ян Чачот. А. Рыпінскі. У. Сыракомля. А. Міцкевіч і беларуская літаратура. Ян Баршчэўскі. «Шляхціц Завальня». Паэт-самародак П. Багрым. Ананімныя паэмы «Энеіда навыварат» і «Тарас на Парнасе». Праблема іх аўтарства. Творы В. Дуніна-Марцінкевіча. Іх месца і роля ў станаўленні новай беларускай літаратуры.

Музычнае і тэатральнае мастацтва. Народная музыка і народны тэатр. Творчасць М. К. Агінскага. Выясненне польскага прафесійнага тэатра рускім. Мінскі тэатр. Дзейнасць В. Драздоўскага. Труппа В. Дуніна-Марцінкевіча, рэпертуар і акцёры. С. Манюшка. «Сялянка» і пачатак беларускай оперы.

Адукацыя і асвета. Вышэйшая адукацыя. Полацкая езуіцкая акадэмія. Віленскі універсітэт. Горы-Горацкі земляробчы інстытут. Сярэднія і пачатковыя навучальныя ўстановы. Рэформа сістэмы асветы напачатку XIX ст. Віленская вучэбная акруга. А. Чартарыйскі. Узмацненне паланізацыі навучальных устаноў. Змены ў палітыцы царызму пасля паўстання 1830 — 1831 гг. Скасаванне Віленскага універсітэта. Спробы русіфікацыі сістэмы асветы. Навука. Віленскі універсітэт — буйны навуковы цэнтр Беларусі і Літвы. Прыродазнаўчая плынь. А. і Я. Снядэцкія, Г. Баянус. Гуманітарныя навукі. І. Анацэвіч, М. Баброўскі, І. Даніловіч, І. Лялевель. Гомельскі гурток. І. Грыгаровіч. «Беларускі архіў старажытных грамат». Пачатак этнаграфічнага вывучэння Беларусі. З. Даленга-Хадакоўскі. Даследаванне Беларусі расійскімі вучонымі. Экспедыцыі акадэмікаў І. Ляпёхіна і В. Севергіна. Навуковая дзейнасць выхадцаў з Беларусі па-за яе межамі. І. Дамейка.

Раздзел 7 Развіццё культуры Беларусі ў другой палове XIX – пачатку XX стст.

Тэма 10 Развіццё культуры Беларусі ў другой палове XIX – пачатку XX стст.: архітэктура, выяўленчае мастацтва

Горадабудаўніцтва і архітэктура. Рост гарадоў і новыя рысы ў іх планіроўцы. Прывілеяваны цэнтр і рабочыя ўскраіны. Архітэктурная эклектыка. «Гістарычныя» стылі: рэтраспектыўна-гатычны, рэтраспектыўна-рускі, неарускі, неараманскі, неаготыка, неарэнесанс, неабарока, неакласіцызм і інш. Сядзібныя будынкi. Адыход ад гістарызма. Стыль мадэрн. Новыя формы, прыёмы, дэкор, матэрыялы. Даходныя дамы, банкаўскія будынкi. Сядзібны дом у Галавічполлі. Драўлянае дойлідства.

Выяўленчае мастацтва. Этапы. Віленская рысавальная школа. Гістарычная тэматыка. К. Альхімовіч. Бытавы жанр. І. Трутнеў. Н. Сілівановіч. «Пастух са Свянцяншчыны». Мазікі Ісакіеўскага сабора ў Санкт-Пецярбургу. Пейзажы А. Гараўскага. «Вечар у Мінскай губерні». Партрэт. Б. Русецкі. А. Ромер. «Партрэт паўстанца 1863 г.» Графіка. Архітэктурныя пейзажы Н. Орды. Змены ў тэматыцы і жанрах у канцы XIX ст. Панаванне пейзажу. Уплывы новых накірункаў заходнееўрапейскага мастацтва. Ф. Рушчыц. «Зямля», «Ля касцёла», «Пустка (Восеньскі вецер)». Сацыяльная праблематыка. Г. Вейсенгоф. В. Бялыніцкі-Біруля. Праца расійскіх мастакоў на Беларусь І. Рэпін. «Беларус». І. Шышкін. Бытавы і партрэтны жанры. Віцебская мастацкая школа. Ю. Пэн. Карыкатуры К. Кастравіцкага. Скульптура. Я. Драздовіч, К. Кастравіцкі.

Тэма 11 Развіццё культуры Беларусі ў другой палове XIX – пачатку XX стст.: літаратура, музыка і тэатр, навука і адукацыя

Літаратура. Агітацыйныя творы. «Гутарка старога дзеда», «Гутарка двух суседаў». Публіцыстыка К. Каліноўскага. Творчасць А. Абуховіча і Ф. Тапчэўскага. Літаратурная і грамадская дзейнасць Ф. Багушэвіча. Паэзія. «Дудка беларуская», «Смык беларускі». Проза і публіцыстыка. Я. Лучына. «Вязанка». А. Гурыновіч. Тэматыка сацыяльнага вызвалення. Ліберальная і кансерватыўная плыні. А. Ельскі. А. Пшчолка. «Нашаніўскі» перыяд. Газета «Наша ніва» — галоўны асяродак беларускага руху. Супрацоўнікі і аўтары. Роля «Нашай нівы» ў станаўленні новай беларускай літаратуры і дзітаратурнай мовы. Беларускія выдавецкія суполкі ў Вільні і Санкт-Пецярбургу. Б. Эпімах-Шыпіла. В. Іваноўскі. І. і А. Луцкевічы.

Тэатральнае і музычнае мастацтва. Станаўленне прафесійнага тэатра. Гастролі рускіх, украінскіх і польскіх тэатраў на Беларусь Таварыства аматараў мастацтваў у Мінску. Мінскі гарадскі тэатр. Аматырскія калектывы. Беларускі нацыянальны тэатр. «Беларускія вечарынкi». І. Буйніцкі. «Першая беларуская трупа». Рэпертуар. Гастролі. «Беларускі

музычна-драматычны гурток» у Вільні. Народны тэатральныя прадстаўленні. «Першае таварыства беларускай драмы і камедыі» ў Мінску. Музыка. М. Ельскі і Н. Орда. Народная песня. Апрацоўкі У. Тэраўскага, Л. Рагоўскага, А. Грыневіча. Хор У. Тэраўскага. І. Шадурскі. Беларуская музычная камедыя «Тарас на Парнасе». Гастролі расійскіх кампазітараў і выканаўцаў на Беларусь.

Адукацыя. Палітыка царызму ў галіне адукацыі пасля паўстання 1863 г. Скасаванне Горы-Горыцкага земляробчага інстытута і іншых навучальных устаноў. Асаблівасці правядзення школьнай рэформы на Беларусь Пачатковая школа. Праблемы развіцця. Царкоўна-прыходскія школы. Народныя вучылішчы. Гарадскія вучылішчы. Іх колькасныя суадносіны. Узровень пісьменнасці насельніцтва Беларусі. Прафесійная адукацыя. Настаўніцкія семінары і інстытуты. Духоўныя семінары. Сярэдняя школа. Класічныя і рэальныя гімназіі (вучылішчы). Рост колькасці навучальных устаноў напачатку ХХ ст.

Праблема вышэйшай школы на Беларусь. Навука. Гуманітарныя дысцыпліны. Ідэйныя плыні. «Заходнерусізм». К. Гаворскі, М. Каяловіч. Пачатак нацыянальнай гістарыяграфіі. Працы М. Доўнар-Запольскага. В. Ластоўскі. «Кароткая гісторыя Беларусі». Вучоныя-этнографы. А. Кіркор, П. Шэйц, Е. Раманаў. Мовазнаўства. «Словарь белорусского наречия» І. Насовіча. Я. Карскі. «Беларусы» — фундаментальная праца па беларусазнаўстве. Навуковыя таварыствы. Прыродазнаўчыя і сельскагаспадарчая навукі. Беняконская сельскагаспадарчая і Мінская балотная станцыі. Медыцына. Таварыства мінскіх урачоў. Дзейнасць В. Наркевіча-Ёдкі. Навуковыя даследаванні беларусаў па-за межамі радзімы. І. Чэрскі.

Раздзел 8 Культура Беларусі ў 20 – 30-ыя гг. ХХ ст.

Тэма 12 Культура Беларусі ў 20 – 30-ыя гг. ХХ ст.:
архітэктура і выяўленчае мастацтва

Умовы развіцця. Палітыка Савецкай дзяржавы ў галіне культуры. Рэпрэсіі супраць нацыянальнай інтэлігенцыі Асаблівасці развіцця нацыянальнай культуры ў Заходняй Беларусі. Горадабудаўніцтва і архітэктура. Індустрыяльнае будаўніцтва. Прамысловая архітэктура. Аднаўленне жыллёвага будаўніцтва. Рабочыя пасёлкі. Грамадскія будынкi. Павільённая сістэма. Універсітэцкі гарадок БДУ. Уплывы канструктывізму. Г. Гольц, М. Паруснікаў. Будынак Дзяржбанка ў Мінску. Э. Лосер. Кінатэатр «Чырвоная зорка» ў Магілёве. Белдзяржпраект. Распрацоўка генеральных планаў гарадоў. Г. Лаўроў. Галоўны корпус бібліятэкі імя У. Леніна. Неакласіцызм. Праекты І. Лангбарда. А. Воінаў, У. Варахсін. Будынак ЦК КПБ.

Выяўленчае мастацтва. Агітацыйнае мастацтва. М. Шагал. Экспрэсіянізм. К. Малевіч, Л. Лісіцкі, В. Ермалаева. Супрэматызм. УНОВИС. Віцебск — буйны цэнтр мастацкага жыцця. Віцебскі мастацка-практычны інстытут. Жывапіс. Тэматычная карціна. Пейзажы. В. Бялыніцкі-Біруля. Фальклорная і гістарычная тэматыка. Індустрыяльная праблематыка. Партрэтны жанр. І. Ахрэмчык. В. Волкаў. Ю. Пэн. Новыя рысы творчасці. Графіка. М. Дабужынскі, С. Юдовін. Скульптура. Звужэнне тэматыкі. Жывапіс. Рэвалюцыйная праблематыка. Партрэтны жанр. М. Тарасікаў. Партрэт акадэміка М. Нікольскага. Манументальны жывапіс. Роспісы Дома ўрада БССР. Скульптура. А. Бембель. Гарэльефы. Г. Манізер. Помнік У. Леніну. Партрэтныя працы А. Бразера і З. Азгура.

Тэма 13 Культура Беларусі ў 20 – 30-ыя гг. XX ст.: літаратура, музыка, тэатр, адукацыя і навука, культура Заходняй Беларусі

Літаратура. Літаратурныя аб'яднанні. «Маладняк». «Узвышша». «Полымя». БелАПП. Склад сяброў. Ідэйная накіраванасць. Паэзія. Я. Купала. Я. Колас. «Новая зямля», «Сымон-музыка». Вершы і паэмы У. Дубоўкі. А. Дудар. «Пасеклі край наш папалам». Першыя рэпрэсіі. Станаўленне прозы. Аўтары. Формы. Праблематыка. Я. Колас. Пачатак трылогіі «На ростанях». К. Чорны. Апавяданні. «Маладнякоўская аповесць». Сатыра. А. Мрый. «Запіскі Самсона Самасуя». Драматургія. Я. Купала. «Тутэйшыя». Перабудова літаратурна-мастацкіх арганізацый. Стварэнне Саюза пісьменнікаў (1934). Сацыялістычны рэалізм. Я. Купала. «Над ракою Арэсай». Новае жыццё і новы чалавек у празаічных творах. Апавесці і апавяданні Я. Коласа, М. Лынькова, П. Галавача, С. Баранавых. К. Чорны. «Бацькаўшчына», «Трэцяе пакаленне».

Драматургія. К. Крапіва. «Хто смяецца апошнім». Э. Самуйлёнак. Тэатр, музыка і кінамастацтва. Першы і Другі Беларускія дзяржаўныя тэатры. Рэпертуар. Пастаноўка «Тутэйшых». Беларускі Дзяржаўны вандроўны тэатр Ул. Галубка. Першыя беларускія савецкія оперы. М. Чуркін, М. Аладаў. Нараджэнне беларускага кіно. Кінастудыя «Савецкая Беларусь» у Ленінградзе. Кінахроніка. Ю. Тарыч. «Лясная быль» (1926). Рэарганізацыя тэатральнага жыцця. Трэці Беларускі дзяржаўны тэатр. Рэжысёр У. Галубок. Акцёры Г. Глебаў, І. Ждановіч.

Кампазітары. Оперы Я. Цікоцкага, А. Багатырова, А. Туранкова. Стварэнне новых музычных калектываў і устаноў. Белдзяржфілармонія. Тэатр оперы і балета. Беларуская кансерваторыя. Кінарэжысёры.

Адукацыя і навука. Ліквідацыя непісьменнасці. Школы, лікпункты. Уніфікацыя пачатковай і сярэдняй школы. Увядзенне ўсеагульнага абавязковага навучання (1926). Сярэдняя спецыяльная адукацыя. Вышэйшыя навучальныя установы. Стварэнне Белдзяржуніверсітэта. Праблемы і вынікі станаўлення новай сістэмы адукацыі. Навука. Навукова-тэрміналагічная камісія. Інстытут беларускай культуры. Беларуская

Акадэмія навук. Галоўныя накірункі развіцця навукі. Гісторыя. У. Ігнатоўскі, М. Доўнар-Запольскі. Археаграфічная праца. Літаратуразнаўства. І. Замоцін, М. Гарэцкі, М. Пятуховіч. Фалькларыстыка. А. Сержпутоўскі. Мастацтвазнаўства. М. Шчакаціхін. «Нарысы з гісторыі беларускага мастацтва». Прыродазнаўчыя і дакладныя навукі. Краязнаўчая праца.

Культура Заходняй Беларусі. Беларускі нацыянальны рух у Заходняй Беларусі. Палітыка Польскай дзяржавы ў дачыненні да беларусаў. Адукацыя, прапаганда нацыянальных ідэй і вывучэнне культурнай спадчыны беларускага народа. Рух за беларускую школу. Таварыства беларускай школы. Беларускія гімназіі і школы. Грамадская і навуковая дзейнасць Б. Тарашкевіча. М. Гарэцкі. «Гісторыя беларускае літаратуры». І. І. А. Луцкевічы. Заснаванне і дзейнасць беларускага музея ў Вільні. Далучэнне да СССР і БССР. Змены ў культурным жыцці. Р. Шырма. Беларускі ансамбль песні і танца. Літаратурны працэс. Ідэйныя плыні. Жанры і формы. Публіцыстыка мяжы 1910—1920-х гг. А. Луцкевіч, А. Смоліч, У. Самойла, А. Цвікевіч. І. Абдзіраловіч. «Адвечным шляхам». Рамантычны накірунак. У. Жылка, Л. Родзевіч. Рэлігійны рамантызм К. Сваяка. Лірыка Н. Арсенневай. Зборнік «Пад сінім небам». Драматургія. П'есы Ф. Аляхновіча. Проза. Х. Ільяшэвіч. Рэвалюцыйны накірунак. П. Пестрак, В. Таўлай. Пачатак літаратурнай дзейнасці М. Танка. «На этапах». Выяўленчае мастацтва. Асоба і дзейнасць Я. Драздовіча. Студыя-майстэрня пры Віленскай беларускай гімназіі. Жывапіс. Гістарычная тэматыка. Сімвалічна-алегарычныя працы. Фантастычна-касмічныя цыклы. Графіка. Скульптура. П. Сергіевіч. «Беларусы», «Шляхам жыцця». М. Сеўрук. «Жніво».

Раздзел 9 Культура Беларусі ў першае пасляваеннае дзесяцігоддзе

Тэма 14 Культура Беларусі ў першае пасляваеннае дзесяцігоддзе

Наступствы вайны. Палітычны рэжым. Ваенная тэматыка ў літаратуры і мастацтве.

Архітэктура і выяўленчае мастацтва. Аднаўленне гарадоў і вёсак. Новыя генеральныя планы гарадоў. Генеральны план забудовы г. Мінска (1946). Пераход да радыяльна-кальцавой планіровачнай сістэмы. Прамысловае будаўніцтва. Белпрампраект. Архітэктура. Уплывы класіцызму і эклектыкі.

Жывапіс. Ваенная тэматыка. А. Шыбнёў, Я. Зайцаў. Адлюстраванне культу асобы І. Сталіна ў працах мастакоў. Скульптура. З. Азгур. Партрэты. Манумент Перамогі ў Мінску.

Літаратура. Тэорыя бесканфліктнасці. Новае пакаленне творцаў. І. Шамякін. Раманы. Вясковая тэматыка. Я. Брыль. «У Забалоцці днее».

Першыя спробы крытыкі. «На Быстранцы». Рэвалюцыйная тэматыка. М. Лынькоў, П. Пестрак. Я. Колас. Завяршэнне трылогіі «На ростанях». Паэзія. Грамадзянскі пафас. Публіцыстычнасць. А. Куляшоў, П. Панчанка. Драматургія. Тэма вайны. А. Маўзон. К. Губарэвіч. Камедыйны жанр. К. Крапіва. А. Макаёнак. «Выбачайце, калі ласка!»

Тэатр і музыка. Барацьба з касмапалітызмам. Тэатральны рэпертуар. Спектаклі. «Пяюць жаваранкі». Пастаноўкі Рускага драматычнага тэатра. Акцёры. Музыка. Дз. Лукас. Опера «Кастусь Каліноўскі». Р. Пукст. «Машэка». М. Аладаў, П. Падкавыраў, У. Алоўнікаў. Стварэнне Дзяржаўнага народнага хора БССР. Дзейнасць Г. Цітовіча.

Адукацыя і навука. Аднаўленне дзейнасці навучальных навуковых устаноў. Школьная рэформа. Сямігадовыя і сярэднія школы. Скарачэнне колькасці беларускамоўных школ. Праблемы вышэйшай школы. Адкрыццё новых інстытутаў. Беларускі тэатральны інстытут, Мінскі дзяржаўны інстытут замежных моў, Беларускі інстытут інжынераў чыгуначнага транспарту ў Гомелі і інш. Новыя накірункі развіцця айчыннай навукі. Беларуская школа генетыкі. Прэзідэнт АН БССР А. Жэбрак.

Раздзел 10 Айчынная культура ў другой палове 50-х — першай палове 80-х гг. XX ст.

Тэма 15 Айчынная культура ў другой палове 50-х — першай палове 80-х гг. XX ст.: архітэктура і выяўленчае мастацтва

Развянчанне культу асобы І. Сталіна. «Адліга». Лібералізацыя грамадскага і культурнага жыцця. «Шасцідзсятнікі». Узмацненне кантролю над сферай культуры з сярэдзіны 60-х гг. Русіфікацыя. Горадабудаўніцтва і архітэктура. Пераход да індустрыяльных метадаў будаўніцтва. Уплыў на архітэктурнае аблічча населеных пунктаў. Тыпавыя жылыя і грамадскія будынкі. Змены ў архітэктуры з 70-х гг. Жылы раён і мікрараён — галоўныя структурныя элементы буйнога горада. Будаўніцтва новых гарадоў. Салігорск, Наваполацк, Жодзіна і інш.

Выяўленчае мастацтва. Асноўныя праблемы і накірункі развіцця. Вялікая Айчынная вайна ў творчасці М. Савіцкага. Цыкл «Лічбы на сэрцы». Л. Шчамялёў. Ваенная і сучасная тэматыка. Тэма радзімы. М. Данцыг. «Мой Мінск». У. Стальмашонак. Партрэты Р. Шырмы і Я. Коласа. Пстарычнае мінулае. А. Марачкін. Манументальны жывапіс. І. Кішчанка. Мазаікі. Графіка. В. Шаранговіч, У. Басалыга. Скульптура. А. Анікейчык, Л. Гумілеўскі, А. Бембель. Мемарыяльныя комплексы «Хатынь», «Брэсцкая крэпасць-герой».

Тэма 16 Айчынная культура ў другой палове 50-х — першай палове 80-х гг. XX ст.: літаратура, музыка, тэатр і кіно

Літаратура. Вяртанне рэпрэсаваных літаратараў. У. Дубоўка, Я. Пушча, А. Звонак, Я. Скрыган. С. Грахоўскі. «Дзень нараджэння». Проза. Ваенная тэматыка. Асоба В. Быкава. Аповесці «Жураўліны крык», «Трэцяя ракета», «Сотнікаў» і інш. Росквіт беларускага рамана ў 60-я гг. Эпічная трылогія І. Мележа «Людзі на балоце». Гісторыя ў рамантычным бачанні У. Караткевіча. І. Шамякін. Жыццё беларускага горада. Паэзія. Старэйшае пакаленне. М. Танк, П. Панчанка, П. Броўка, А. Куляшоў. Грамадзянская пазіцыя. Барацьба за мір. Новае пакаленне. А. Вярцінскі, Н. Гілевіч, Р. Барадулін. «Жаночая паэзія».

Драматургія. Класічныя творы А. Макаёнка. «Лявоніха на арбіце», «Трыбунал», «Таблетку пад язык». М. Матукоўскі, А. Дзялендзік. Раннія п'есы А. Дударова.

Тэатр, музыка і кіно. Новыя тэатры. Рэжысёры. Пастаноўкі. Акцёры. С. Станюта, Г. Гарбук, З. Канпелька. Музыка. Опера і аперэта. Балетнае мастацтва. Я. Глебаў, Г. Вагнер, А. Мдзівані. Песенны жанр. І. Лучанок, Э. Ханок, Л. Захлеўны. Эстрадная музыка. ВІА «Песняры», «Сябры». Кіно. Студыя «Беларусьфільм». В. Корш-Саблін. «Масква — Генуя». Дакументальнае кіно.

Тэма 17 Айчынная культура ў другой палове 50-х — першай палове 80-х гг. XX ст.: адукацыя і навука

Адукацыя і навука. Школьныя рэформы. Дасягненні. Супярэчнасці. Пераход да ўсеагульнай сярэдняй адукацыі моладзі. Новыя ВНУ. Адкрыццё Гомельскага і Гродзенскага дзяржаўных універсітэтаў. Паскоранае развіццё фундаментальнай навукі. Фізіка і матэматыка. Б. Сцяпанаў, М. Ельяшэвіч, М. Барысевіч. Біёлаг В. Купрэвіч.

Культура беларускай дыяспары. Беларуская бібліятэка і музей у Лондане. Перыядычны друк. Паэзія Л. Геніюш, Н. Арсенневай. Спявак М. Забэйда-Суміцкі. Навуковыя даследаванні. Ян Станкевіч.

Раздзел 11 Беларуская культура на сучасным этапе

Тэма 18 Беларуская культура на сучасным этапе: нацыянальна-культурнае адраджэнне і архітэктура

Нацыянальна-культурнае адраджэнне. Значэнне беларускай культуры і мовы. Духоўныя арыенціры. Дзяржаўная палітыка ў галіне культуры.

Новыя рысы ў горадабудаўніцтве, архітэктуры і выяўленчым мастацтве. Аднаўленне храмавага дойлідства. Творчасць мастакоў А.Марачкіна, М. Селешчука, М. Купавы, У. Савіча.

Тэма 19 Беларуская культура на сучасным этапе: літаратура

Абнаўленне літаратуры. Грамадскае гучанне. Публіцыстыка А. Адамовіча. С. Алексіевіч. «Цынкавыя хлопчыкі». Гістарычная тэматыка. У. Арлоў, Л. Дайнека, К. Тарасаў і інш. Творчасць А. Глобуса. Паэзія. А. Разанаў, Л. Дранько-Майсюк, У. Някляеў, Г. Булыка.

Драматычныя творы А. Дударова.

Тэма 20 Беларуская культура на сучасным этапе: тэатр, музыка, кінамастацтва

Тэатральнае жыццё. Новыя формы і змест. Тэатр-лабараторыя беларускай драматургіі «Вольная сцэна». В. Мазынскі. Альтэрнатыўны тэатр. Новыя тэатральныя пастаноўкі. М. Пінігін. «Тутэйшыя».

Музыка. У. Солтан. Оперы. Сімфоніі Дз. Смольскага, В. Войціка. Песенны жанр. Рок-музыка. Гурты «Новае неба», «Мроя», «Крама» і інш. Беларускі балет. Пастаноўкі В. Елізар'ева.

Кінарэжысёры М. Пташук, В. Дашук. Тэатральныя, музычныя і кінафестывалі. «Славянскі базар» у Віцебску. Гастролі беларускіх мастацкіх калектываў за мяжой.

Навука. Праблемы. Дасягненні. Перспектывы развіцця.

Культурнае і навуковае жыццё беларусаў замежжа. Літаратура і мастацтва.

ВУЧЭБНА-МЕТАДЫЧНАЯ КАРТА

Нумар раздзела, тэмы, заняткаў	Назва раздзела, тэмы, заняткаў; пералік вывучаемых пытанняў	Усяго гадзін	Колькасць аўдыторных гадзін				Матэрыяльнае забеспячэнне заняткаў (наглядныя, метадычныя дапаможнікі і інш.)	Літаратура	Формы кантролю ведаў
			лекцый	практычныя (семінарскія) заняткі	лабараторныя заняткі	СКРС			
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
	Частка I	42	18	18	-	6			экзамен
1	Раздзел 1 Уводзіны	2	2	-	-	-			
1.1.1	Тэма 1 Уводзіны 1 Гісторыя культуры Беларусі як навука. 2 Гісторыя вывучэння культуры Беларусі 3 Рэчыўныя і пісьмовыя крыніцы па гісторыі культуры Беларусі. 4 Фотадакументы, аўдыё-, відэазапісы, матэрыялы вуснай гісторыі ў вывучэнні гісторыі культуры Беларусі.	2	2	-	-	-		[4] [5] [8] [9]	
2	Раздзел 2 Культура Беларусі ў эпоху першабытнага мастацтва	2	2	-	-	-			
2.1	Тэма 2 Культура беларускіх зямель у эпоху першабытнага мастацтва Занятак 1 1 Матэрыяльная культура. Прылады працы.	2	2	-	-	-	Ілюстрацыі з выявамі мастацкіх твораў у электронным выглядзе	[4] [5] [9] [15]	

	2 Кераміка. Упрыгожанні. 3 Дахрысціянскія вераванні. 4 Язычніцкі пантэон.								
3	Раздзел 3 Культура беларускіх зямель у IX — XIII стст.	8	2	4	-	2			
3.1.1	Тэма 3 Культура беларускіх зямель у IX — XIII стст.: архітэктура, мастацтва, літаратура Занятак 1 1 Культывая архітэктура. 2 Візантыйскія і заходнееўрапейскія ўплывы на архітэктуру Беларусі. 3 Полацкая і гродзенская школы дойлідства	2	2	-	-	-	Ілюстрацыі з выявамі архітэктурных помнікаў у электронным выглядзе	[6] [7] [11] [15] [36]	
3.1.2	Тэма 3 Культура беларускіх зямель у IX — XIII стст.: архітэктура, мастацтва, літаратура Занятак 2 1 Выяўленчае мастацтва. Манументальны жывапіс. 2 Іканавіс. 3 Дэкаратыўна-прыкладное мастацтва. Ювелірнае мастацтва.	2	-	2	-	-	Ілюстрацыі з выявамі мастацкіх твораў у электронным выглядзе	[6] [7] [11] [15] [36]	
3.1.3	Тэма 3 Культура беларускіх зямель у IX — XIII стст.: архітэктура, мастацтва, літаратура Занятак 3 1 Помнікі эпіграфікі і пісьменства. 2 Берасцяныя граматы. 1 Перакладная літаратура. 2 Арыгінальная літаратура. 3 Свецкая літаратура.	4	-	2	-	2		[6] [7] [15] [17]	Пісьмовая праверачная работа

4	Раздел 4 Культура Беларусі ў XIV — першай палове XVII стст.	18	8	8	-	2			
4.1	Тэма 4 Культура Беларусі ў XIV — першай палове XVII стст.: архітэктура і горадабудаўніцтва	8	4	2	-	2			
4.1.1	Тэма 4 Культура Беларусі ў XIV — першай палове XVII стст.: архітэктура і горадабудаўніцтва Занятак 1 1 Заходнееўрапейскія ўплывы. 2 Архітэктурныя стылі.	2	2	-	-	-	Ілюстрацыі з выявамі архітэктурных помнікаў у электронным выглядзе	[11] [15] [25] [31] [34] [36]	
4.1.2	Тэма 4 Культура Беларусі ў XIV — першай палове XVII стст.: архітэктура і горадабудаўніцтва Занятак 2 1 Горадабудаўніцтва. 2 Ваеннае дойлідства. 3 Культывая архітэктура.	4	2	2	-	-	Ілюстрацыі з выявамі архітэктурных помнікаў у электронным выглядзе	[11] [15] [25] [31] [34] [36]	
4.1.3	Тэма 4 Культура Беларусі ў XIV — першай палове XVII стст.: архітэктура і горадабудаўніцтва Занятак 3 1 Прыватнаўласніцкія замкі: агульная характарыстыка. 2 Мірскі і Несвіжскі замкі.	2	-	-		2	Ілюстрацыі з выявамі архітэктурных помнікаў у электронным выглядзе	[11] [15] [25] [31] [34] [36]	Каменціраванне ілюстрацый
4.2	Тэма 5 Культура Беларусі ў XIV — першай палове XVII стст.: мастацтва, літаратура, адукацыя	10	4	6	-	-			

4.2.1	Тэма 5 Культура Беларусі ў XIV — першай палове XVII стст.: мастацтва, літаратура, адукацыя Занятак 1 1 Выяўленчае мастацтва: іканаясі, свецкі жывапіс. 2 Выяўленчае мастацтва: скульптура і графіка.	4	2	2	-	-	Ілюстрацыі з выявамі мастацкіх твораў у электронным выглядзе	[6] [15] [16] [27] [36]	
4.2.2	Тэма 5 Культура Беларусі ў XIV — першай палове XVII стст.: мастацтва, літаратура, адукацыя Занятак 2 1 Рукапісная кніга. Кнігазборы. 2 Кнігадрукаванне.	4	2	2	-	-		[6] [15] [16] [27] [36]	
4.2.3	Тэма 5 Культура Беларусі ў XIV — першай палове XVII стст.: мастацтва, літаратура, адукацыя Занятак 3 1 Літаратура. 2 Адукацыя. 3 Тэатр. 4Музыка.	2	-	2		-		[6] [15] [16] [27] [36]	
5	Раздзел 5 Айчынная культура ў другой палове XVII - XVIII стст.	12	4	6	-	2			
5.1	Тэма 6 Айчынная культура ў другой палове XVII - XVIII стст.: архітэктура і мастацтва	8	2	4	-	2			
5.1.1	Тэма 6 Айчынная культура ў другой палове XVII - XVIII стст.: архітэктура і мастацтва Занятак 1	4	2	2	-	-	Ілюстрацыі з выявамі архітэктурных помнікаў у	[11] [33] [34] [36]	

	1 Гістарычныя ўмовы развіцця культуры на Беларусі ў другой палове XVII – XVIII ст. 2 Змяненні ў горадабудаўніцтве. 3 Мастацкія стылі ў архітэктуры. 4 Драўлянае дойлідства.						электронным выглядзе		
5.1.2	Тэма 6 Айчынная культура ў другой палове XVII - XVIII стст.: архітэктура і мастацтва Занятак 2 1 Жывапіс і графіка. 2 Скульптура.	2	-	2	-		Ілюстрацыі з выявамі мастацкіх твораў у электронным выглядзе	[11] [33] [34] [36]	
5.1.3	Тэма 6 Айчынная культура ў другой палове XVII - XVIII стст.: архітэктура і мастацтва Занятак 3 1 Дэкаратыўна-прыкладное мастацтва: мастацкае шкло. 2 Мастацкая кераміка. 3 Мастацкія тканіны.	2	-	-	-	2	Ілюстрацыі з выявамі мастацкіх твораў у электронным выглядзе	[11] [33] [34] [36]	Напісанне эсэ
5.2	Тэма 7 Айчынная культура ў другой палове XVII - XVIII стст.: літаратура, тэатр і музыка, адукацыя	4	2	2	-	-			
5.2.1	Тэма 7 Айчынная культура ў другой палове XVII - XVIII стст.: літаратура, тэатр і музыка, адукацыя Занятак 1 1 Літаратура і грамадска-палітычная думка. 2 Навука. 3 Адукацыя.	2	2	-	-			[6] [16] [17] [27] [36]	

5.2.2	Тэма 7 Айчынная культура ў другой палове XVII - XVIII стст.: літаратура, тэатр і музыка, адукацыя Занятак 2 1 Тэатр. 2 Музыка.	2	-	2	-	-		[6] [16] [17] [27] [36]	
	Частка II	46	20	18	-	8			Залік
6	Раздзел 6 Культура Беларусі ў канцы XVIII – першай палове XIX стст.	12	6	4	-	2			
6.1	Тэма 8 Культура Беларусі ў канцы XVIII – першай палове XIX стст.: архітэктура, мастацтва	6	4	2	-	-			
6.1.1	Тэма 8 Культура Беларусі ў канцы XVIII – першай палове XIX стст.: архітэктура, мастацтва Занятак 1 1 Горадабудаўніцтва. 2 Грамадзянская архітэктура. 3 Культывае дойлідства. 4 Ваеннае будаўніцтва. 5 Палацава-парковыя комплексы. Класіцызм.	2	2	-	-	-	Ілюстрацыі з выявамі архітэктурных помнікаў у электронным выглядзе	[15] [23] [33] [35] [36]	
6.1.2	Тэма 8 Культура Беларусі ў канцы XVIII – першай палове XIX стст.: архітэктура, мастацтва Занятак 2 1 Выяўленчае мастацтва: жывапіс і графіка. Жанры. Мастацкія стылі. 2 Скульптура.	4	2	2	-	-	Ілюстрацыі з выявамі мастацкіх твораў у электронным выглядзе	[15] [23] [33] [35] [36]	

6.2	Тэма 9 Культура Беларусі ў канцы XVIII – першай палове XIX стст.: літаратура, музычна-тэатральнае мастацтва, асвета і адукацыя	6	2	2	-	2			
6.2.1	Тэма 9 Культура Беларусі ў канцы XVIII – першай палове XIX стст.: літаратура, музычна-тэатральнае мастацтва, асвета і адукацыя Занятак 1 1 Літаратура. 2 Адукацыя і асвета. 3 Навука.	4	2	-	-	2		[6] [17] [27] [35] [36]	Праверка канспектаў літаратурных твораў
6.2.2	Тэма 9 Культура Беларусі ў канцы XVIII – першай палове XIX стст.: літаратура, музычна-тэатральнае мастацтва, асвета і адукацыя Занятак 2 1 Музычнае мастацтва. 2 Тэатральнае мастацтва.	2	-	2	-	-		[6] [17] [27] [35] [36]	
7	Раздзел 7 Развіццё культуры Беларусі ў другой палове XIX – пачатку XX стст.	10	4	4	-	2			
7.1	Тэма 10 Развіццё культуры Беларусі ў другой палове XIX – пачатку XX стст.: архітэктура, выяўленчае мастацтва	4	2	2	-	-			
7.1.1	Тэма 10 Развіццё культуры Беларусі ў другой палове XIX – пачатку XX стст.: архітэктура, выяўленчае мастацтва Занятак 1 1 Горадабудаўніцтва. Заніраванне гарадской тэрыторыі. 2 Мастацкія стылі.	2	2	-	-	-	Ілюстрацыі з выявамі архітэктурных помнікаў у электронным выглядзе	[2] [11] [15] [24] [36]	

7.1.2	Тэма 10 Развіццё культуры Беларусі ў другой палове XIX – пачатку XX стст.: архітэктара, выяўленчае мастацтва Занятак 2 1 Жанры жывапісу. 2 Скульптура. Графіка.	2	-	2	-	-	Ілюстрацыі з выявамі мастацкіх твораў у электронным выглядзе	[2] [11] [15] [24] [36]	
7.2	Тэма 11 Развіццё культуры Беларусі ў другой палове XIX – пачатку XX стст.: літаратура, музыка і тэатр, навука і адукацыя	6	2	2	-	2			
7.2.1	Тэма 11 Развіццё культуры Беларусі ў другой палове XIX – пачатку XX стст.: літаратура, музыка і тэатр, навука і адукацыя Занятак 1 1 Літаратура. 2 Адукацыя. 3 Навука.	2	-	-	-	2		[6] [15] [27] [36]	Пісьмовая праверачная работа
7.2.2	Тэма 11 Развіццё культуры Беларусі ў другой палове XIX – пачатку XX стст.: літаратура, музыка і тэатр, навука і адукацыя Занятак 2 1 Тэатральнае мастацтва. 2 Музычнае мастацтва.	4	2	2	-	-		[6] [15] [27] [36]	
8	Раздзел 8 Культура Беларусі ў 20 – 30-ых гг. XX ст.	6	2	2	-	2			

8.1	Тэма 12 Культура Беларусі ў 20 – 30-ыя гг. XX ст.: архітэктурна і выяўленчае мастацтва 1 Горадабудаўніцтва і архітэктурна. 2 Выяўленчае мастацтва: жывапіс і графіка .	2	2	-	-	-	Ілюстрацыі з выявамі архітэктурных помнікаў у электронным выглядзе	[1] [3] [5] [10] [13] [15] [36]	
8.2	Тэма 13 Культура Беларусі ў 20 – 30-ыя гг. XX ст.: літаратура, музыка, тэатр, адукацыя і навука, культура Заходняй Беларусі 1 Літаратура. 2 Тэатр, музыка, кіно. 3 Адукацыя і навука. 4 Культура Заходняй Беларусі.	4	-	2	-	2	Ілюстрацыі з выявамі мастацкіх твораў у электронным выглядзе	[10] [12] [15] [16] [18] [19] [20] [22] [30]	Абарона рэфератаў
9	Раздзел 9 Культура Беларусі ў першае пасляваеннае дзесяцігоддзе	2	-	2	-	-			
9.1	Тэма 14 Культура Беларусі ў першае пасляваеннае дзесяцігоддзе 1 Архітэктурна і горадабудаўніцтва. 2 Літаратура. 3 Тэатр і музыка. 4 Адукацыя і навука.	2	-	2	-	-	Ілюстрацыі з выявамі архітэктурных помнікаў у электронным выглядзе	[1] [12] [15] [18] [19] [21]	
10	Раздзел 10 Айчынная культура ў другой палове 50-х — першай палове 80-х гг. XX ст.	10	6	2	-	2			
10.1	Тэма 15 Айчынная культура ў другой палове 50-х — першай палове 80-х гг. XX ст.: архітэктурна і выяўленчае мастацтва	4	2	-	-	2	Ілюстрацыі з выявамі мастацкіх твораў у электронным выглядзе	[1] [3] [15] [36]	Творчая работа (падрыхтоўка прэзентацыі ў электронным выглядзе)

							выглядзе		выглядзе)
	1 Горадабудаўніцтва і архітэктура. 2 Жывапіс. Мазаіка. Графіка. 3 Скульптура.								
10.2	Тэма 16 Айчынная культура ў другой палове 50-х — першай палове 80-х гг. XX ст.: літаратура, музыка, тэатр і кіно 1 Літаратура. 2 Тэатр. 3 Музыка. 4 Кінамастацтва.	4	2	2	-	-		[3] [15] [18] [20] [28] [29] [36]	
10.3	Тэма 17 Айчынная культура ў другой палове 50-х — першай палове 80-х гг. XX ст.: адукацыя і навука 1 Школьная адукацыя. 2 Новыя ВНУ. 3 Фундаментальная навука.	2	2	-	-	-		[12] [21] [22]	
11	Раздзел 11 Беларуская культура на сучасным этапе	6	2	4	-	-			
11.1	Тэма 18 Беларуская культура на сучасным этапе: нацыянальна-культурнае адраджэнне і архітэктура 1 Нацыянальна-культурнае адраджэнне. 2 Новыя рысы ў горадабудаўніцтве, архітэктуры, выяўленчым мастацтве.	2	-	2	-	-		[4] [5] [8] [9] [35]	
11.2	Тэма 19 Беларуская культура на сучасным этапе: літаратура 1 Публіцыстыка. 2 Гістарычная тэматыка. 3 Паэзія. 4 Драматургія.	2	-	2	-	-		[4] [5] [8] [9] [35]	

11.3	Тэма 20 Беларуская культура на сучасным этапе: тэатр, музыка, кінамастацтва 1 Тэатральнае і музычнае жыццё. 2 Тэатральныя, музычныя і кінафестывалі. 3 Навука. Перспектывы развіцця.	2	2	-	-	-		[4] [5] [8] [9] [35]	
	Усяго	88	38	36		14			

РЕПОЗИТОРИЙ ГГУ ИМЕНИ Ф. СКОРИНЫ

ІНФАРМАЦЫЙНА-МЕТАДЫЧНАЯ ЧАСТКА

Пералік практычных заняткаў

1. Культура беларускіх зямель у IX — XIII стст.: архітэктура, мастацтва.
2. Культура беларускіх зямель у IX — XIII стст.: літаратура.
3. Культура Беларусі ў XIV — першай палове XVII стст.: архітэктура і горадабудаўніцтва.
4. Культура Беларусі ў XIV — першай палове XVII стст.: мастацтва.
5. Культура Беларусі ў XIV — першай палове XVII стст.: літаратура.
6. Культура Беларусі ў XIV — першай палове XVII стст.: адукацыя.
7. Айчынная культура ў другой палове XVII - XVIII стст.: архітэктура.
8. Айчынная культура ў другой палове XVII - XVIII стст.: мастацтва.
9. Айчынная культура ў другой палове XVII - XVIII стст.: літаратура, тэатр і музыка, адукацыя.

10. Культура Беларусі ў канцы XVIII – першай палове XIX стст.: архітэктура, мастацтва.
11. Культура Беларусі ў канцы XVIII – першай палове XIX стст.: літаратура, музычна-тэатральнае мастацтва, асвета і адукацыя.
12. Развіццё культуры Беларусі ў другой палове XIX – пачатку XX стст.: архітэктура, выяўленчае мастацтва.
13. Развіццё культуры Беларусі ў другой палове XIX – пачатку XX стст.: літаратура, музыка і тэатр, навука і адукацыя.
14. Культура Беларусі ў 20 – 30-ыя гг. XX ст.: літаратура, музыка, тэатр, адукацыя і навука, культура Заходняй Беларусі.
15. Культура Беларусі ў першае пасляваеннае дзесяцігоддзе.
16. Айчынная культура ў другой палове 50-х — першай палове 80-х гг. XX ст.: літаратура, музыка, тэатр і кіно.
17. Беларуская культура на сучасным этапе: архітэктура.
18. Беларуская культура на сучасным этапе: літаратура.

Формы кантроля ведаў

1. Кантрольныя работы.
2. Напісанне эсэ.
3. Каменціраванне ілюстрацый і рэчыўных крыніц.
4. Праверка канспекта літаратурных твораў.
5. Творчая работа (падрыхтоўка электроннай прэзентацыі па выбару студэнта).

Тэмы рэфератаў

Тэма 13 Культура Беларусі ў 20 – 30-ыя гг. XX ст.: літаратура, музыка, тэатр, адукацыя і навука, культура Заходняй Беларусі

1. Палітыка Савецкай дзяржавы ў галіне культуры.
2. Асаблівасці развіцця нацыянальнай культуры ў Заходняй Беларусі.
3. Літаратурныя аб'яднанні.
4. Творчасць Я. Купалы.
5. Творчасць Я. Коласа.
6. К. Чорны і яго творчасць.
7. Драматургія.
8. Стварэнне Саюза пісьменнікаў.
9. Сацыялістычны рэалізм.
10. Першы і Другі дзяржаўныя тэатры.
11. Першыя беларускія савецкія оперы.
12. Нараджэнне беларускага кіно.
13. Рэжысёр У. Галубок.
14. Творчасць беларускіх кампазітараў (характарыстыка аднаго – па выбару студэнта).
15. Стварэнне новых музычных калектываў і ўстаноў.
16. Ліквідацыя непісьменнасці.
17. Навука ў БССР.
18. Выдатныя беларускія гісторыкі і іх навуковая спадчына (характарыстыка аднаго – па выбару студэнта).
19. Прыродазнаўчыя і дакладныя навукі.
20. Краязнаўчая праца.

Тэмы кантрольных работ

Тэма 7 Айчынная культура ў другой палове XVII - XVIII стст.: літаратура, тэатр і музыка, адукацыя

1. Грамадска палітычная думка.
2. Паэзія С. Полацкага, яго ўклад у культуру Беларусі і Расіі.
3. Развіццё навукі.
4. Школьны тэатр.
5. Прыгонны тэатр (характарыстыка аднаго – па выбару студэнта).

Тэма 15 Айчынная культура ў другой палове 50-х — першай палове 80-х гг. XX ст.: архітэктура і выяўленчае мастацтва

1. Пераход да індустрыяльных метадаў будаўніцтва.
2. Тыпавыя грамадскія і жылыя будынкi БССР.
3. Змены ў архітэктуры з 1970-х гг.
4. Жылы раён і мікрараён – галоўныя структурныя элементы буйнога горада БССР.
5. Будаўніцтва новых гарадоў у БССР.

Самастойная кантраліруемая работа студэнтаў

Тэма 3 Культура беларускіх зямель у IX — XIII стст.: архітэктура, мастацтва, літаратура (*пісьмовая праверачная работа*)

- 1 Помнікі эпіграфікі і пісьменства.
- 2 Берасцяныя граматы.
- 3 Перакладная літаратура.
- 4 Арыгінальная літаратура.
- 5 Свецкая літаратура.

Тэма 4 Культура Беларусі ў XIV — першай палове XVII стст.: архітэктура і горадабудаўніцтва (*каменціраванне ілюстрацый з выявамі помнікаў*)

- 1 Прыватнаўласніцкія замкі: агульная характарыстыка.
- 2 Мірскі і Несвіжскі замкі.

Тэма 6 Айчынная культура ў другой палове XVII - XVIII стст.: архітэктура і мастацтва (*напісанне эсэ*)

Занятак 3

- 1 Шкло з Урэчча.
- 2 Шкло з Налібокаў.
- 3 Мастацкая кераміка.
- 4 Мастацкія тканіны.
- 5 Слуцкія паясы.

Тэма 9 Культура Беларусі ў канцы XVIII – першай палове XIX стст.: літаратура, музычна-тэатральнае мастацтва, асвета і адукацыя (*праверка канспектаў літаратурных твораў*)

- 1 Ян Чачот і яго творчасць.
- 2 У. Сыракомля і яго творчасць.
- 3 Ян Баршчэўскі і яго творчасць.
- 4 В. Дунін-Марцінкевіч і яго творчасць.

Тэма 11 Развіццё культуры Беларусі ў другой палове XIX – пачатку XX стст.: літаратура, музыка і тэатр, навука і адукацыя (*пісьмовая праверачная работа*)

Занятак 1

- 1 Літаратура: агітацыйныя творы.
- 2 Публіцыстыка К. Каліноўскага.
- 3 Літаратурная дзейнасць Ф. Багушэвіча.
- 4 Паэзія.
- 5 Проза і публіцыстыка.
- 6 Роля «Нашай нівы» у станаўленні новай беларускай літаратуры.

Тэма 13 Культура Беларусі ў 20 – 30-ыя гг. XX ст.: літаратура, музыка, тэатр, адукацыя і навука, культура Заходняй Беларусі (абарона рэфератаў)

- 1 Літаратура.
- 2 Тэатр, музыка, кіно.
- 3 Адукацыя і навука.
- 4 Культура Заходняй Беларусі.

Тэма 15 Айчынная культура ў другой палове 50-х — першай палове 80-х гг. XX ст.: архітэктура і выяўленчае мастацтва (падрыхтоўка электроннай прэзентацыі па выбару студэнта).

- 1 Горадабудаўніцтва і архітэктура.
- 2 Жывапіс. Мазаіка. Графіка.
- 3 Скульптура.

Рэкамендаваная літаратура

Асноўная

1. Воинов А.А. История архитектуры Белоруссии: В 2-х т. Т. 2: Советский период. 2-е изд. - Мн.: Вышэйшая школа, 1987.
2. Дробов Л.Н. Живопись Белоруссии XIX - начала XX в. - Мн.: Вышэйшая школа, 1974.
3. Дробов Л.Н. Живопись Советской Белоруссии (1917-1975). - Мн.: Вышэйшая школа, 1979.
4. Грабянчук І.В. Гісторыя Беларусі: Культура: вучэбны дапаможнік. Мінск: БДЭУ, 2009. - 94 с
5. Качаноўскі У.У. Гісторыя культуры Беларусі: Вучэбны дапаможнік для студэнтаў ВНУ. - Мн.: НКФ "Экаперспектыва", 1994.
6. Ковшаров Н.Д. История культуры Беларуси. 1917 - 90-е гг.: Учебное пособие. - Мн.: БГПУ им. М. Танка, 1999.
7. Лойка А.А. Гісторыя беларускай літаратуры: Дакастрычніцкі перыяд: У 2-х т. 2-е выд. - Мн.: Вышэйшая школа, 1989.
8. Лойка А.А. Старабеларуская літаратура.- Мн.: Вышэйшая школа, 2001.
9. Лыч Л., Навіцкі У. Гісторыя культуры Беларусі 2-е выд., дап. - Мн.: ВП "Экаперспектыва", 1997.
- 10.Парашкоў С.А. Гісторыя культуры Беларусі 2-е выд. - Мн.: Беларуская навука, 2004.
- 11.Ходзін С.М. Гісторыя культуры Беларусі ў 1920 - 1930-я гг.: Дапаможнік для студэнтаў гістарычнага факультэта. - Мн.: БДУ, 2001.
- 12.Чантурыя В.А. История архитектуры Белоруссии: В 2-х т. Т. 1: Дооктябрьский период. 3-е изд. - Мн.: Вышэйшая школа, 1985.

Дадатковая

- 13.Академия наук Белорусской ССР: Краткий очерк. - Мн.: Наука и

- техника, 1989.
14. Архитектура Советской Белоруссии / Под общ. ред. В.И.Аникина. - М.: Стройиздат, 1986.
  15. Гаробчанка Т.Я. На мяжы стагоддзяў: Сучасны беларускі драматычны тэатр. - Мн.: Беларуская навука, 2002.
  16. Гісторыя беларускага мастацтва: У 6 т. Т. 1-6. - Мн.: Навука і тэхніка, 1987-1994.
  17. Гісторыя беларускага тэатра: У 3-х т. - Мн.: Навука і тэхніка, 1983-1987.
  18. Гісторыя беларускай дакастрычніцкай літаратуры: У 2-х т. - Мн.: Навука і тэхніка, 1968-1969.
  19. Гісторыя беларускай літаратуры XX стагоддзя: У 4-х т. Т. 1-3. - Мн.: Беларуская навука, 1999-2001.
  20. Гісторыя кінамастацтва Беларусі: У 4-х т. Т. 1: 1924 - 1959 гг. - Мн.: Беларуская навука, 2001.
  21. История белорусского кино: В 2-х ч. - Мн.: Наука и техника, 1969-1970.
  22. Кісялёў Р.Я. Школа Савецкай Беларусі - Мн.: Народная асвета, 1968.
  23. Красовский Н.И. Высшая школа Советской Белоруссии. 2-е изд. - Мн.: Вышэйшая школа, 1972.
  24. Кулагин А.Н. Архитектура дворцово-усадебных ансамблей Белоруссии: Вторая половина XVIII - начало XIX в. - Мн.: Наука и техника, 1981.
  25. Кулагін А.М. Эклектыка. Архітэктура Беларусі другой паловы XIX - пачатку XX ст. - Мн.: Ураджай, 2000.
  26. Лакотка А.І. Нацыянальныя рысы беларускай архітэктуры. - Мн.: Ураджай, 1999.
  27. Мельнікаў А.А. Кірыл, епіскап тураўскі: Жыццё. Спадчына. Светапогляд. 2-е выд. - Мн.: Беларуская навука, 2000.
  28. Музыкальный театр Белоруссии: Дооктябрьский период. - Мн.: Навука і тэхніка, 1990.
  29. Музыканы тэатр Беларусі: 1960-1990: Балет; Музыка ў пастаноўках драматычных тэатраў. - Мн.: Беларуская навука, 1997.
  30. Музыканы тэатр Беларусі: 1960-1990: Операе мастацтва; Музыкальная камедыя і аперэта. - Мн.: Беларуская навука, 1996.
  31. Нефед В.И. Становление белорусского советского театра. 1917-1941.- Мн.: Наука и техника, 1965.
  32. Франциск Скорина и его время: Энциклопедический справочник. - Мн.: «Белорусская Советская Энциклопедия» имени Петруся Бровки, 1990.
  33. Шкалаеу М.В. Палата кнігапісная: Рукапісная кніга на Беларусі ў X - XVIII стагоддзях. - Мн.: Мастацкая літаратура, 1993.
  34. Очерки истории науки и культуры Беларуси IX - начала XX в. - Мн.: Навука і тэхніка, 1996.
  35. Чантурия В.А. Памятники архитектуры и градостроительства Белоруссии. - Мн.: Польша, 1986.

- 36.Энцыклапедыя гісторыі Беларусі: У 6-ці т. - Мн.: Беларуская Энцыклапедыя, 1993-2003.
- 37.Энцыклапедыя літаратуры і мастацтва Беларусі: У 5-ці т. - Мн.: Беларуская Савецкая Энцыклапедыя імя П.Броўкі, 1984-1987.
- 38.Марченко, Н.П. Лица и судьбы. Портрет XVIII – начала XX века в собраниях Национального художественного музея Республики Беларусь / Н.П. Марченко, К.В. Зеленой. – Минск : Издательство четыре четверти, 2002. – 152 с.
39. Нацыянальны мастацкі музей Рэспублікі Беларусь. Мастацтва XV - пачатку XX ст. Альбом / аўт.-склад. Ю.А. Піскун [і інш.] ; Нацыянальны мастацкі музей Рэспублікі Беларусь. – Мінск : Беларусь, 2006. – 335 с.
40. Помнікі мастацкай культуры Беларусі / рэд.-склад. Б.А. Лазука [і інш.] ; Нацыянальны мастацкі музей Рэспублікі Беларусь. – Мінск : Беларусь, 2012. – 413 с.
41. Станіслаў Жукоўскі / аўт.-склад. У. Пракапцоў ; Нацыянальны мастацкі музей Рэспублікі Беларусь. – Мінск : Беларусь, 2012. – 71 с.

ІНФАРМАЦЫЙНА-МЕТАДЫЧНАЯ ЧАСТКА

ЛІТАРАТУРА

Асноўная

- 1 Воинов А.А. История архитектуры Белоруссии: В 2-х т. Т. 2: Советский период. 2-е изд. - Мн.: Вышэйшая школа, 1987.
- 2 Дробов Л.Н. Живопись Белоруссии XIX - начала XX в. - Мн.: Вышэйшая школа, 1974.
- 3 Дробов Л.Н. Живопись Советской Белоруссии (1917-1975). - Мн.: Вышэйшая школа, 1979.
- 4 Грабянчук І.В. Гісторыя Беларусі: Культура: вучэбны дапаможнік. Мінск: БДЭУ, 2009. - 94 с.
- 5 Качаноўскі У.У. Гісторыя культуры Беларусі: Вучэбны дапаможнік для студэнтаў ВНУ. - Мн.: НКФ "Экаперспектыва", 1994.
- 6 Ковшаров Н.Д. История культуры Беларуси. 1917 - 90-е гг.: Учебное пособие. - Мн.: БГПУ им. М. Танка, 1999.
- 7 Лойка А.А. Гісторыя беларускай літаратуры: Дакастрычніцкі перыяд: У 2-х т. 2-е выд. - Мн.: Вышэйшая школа, 1989.
- 8 Лойка А.А. Старабеларуская літаратура.- Мн.: Вышэйшая школа, 2001.
- 9 Лыч Л., Навіцкі У. Гісторыя культуры Беларусі 2-е выд., дап. - Мн.: ВП "Экаперспектыва", 1997.
- 10 Парашкоў С.А. Гісторыя культуры Беларусі 2-е выд. - Мн.: Беларуская навука, 2004.

- 11 Ходзін С.М. Гісторыя культуры Беларусі ў 1920 - 1930-я гг.: Дапаможнік для студэнтаў гістарычнага факультэта. - Мн.: БДУ, 2001.
- 12 Чантурыя В.А. История архитектуры Белоруссии: В 2-х т. Т. 1: Дооктябрьский период. 3-е изд. - Мн.: Вышэйшая школа, 1985.

Дадатковая

- 13 Академия наук Белорусской ССР: Краткий очерк. - Мн.: Наука и техника, 1989.
- 14 Архитектура Советской Белоруссии / Под общ. ред. В.И.Аникина.- М.: Стройиздат, 1986.
- 15 Гаробчанка Т.Я. На мяжы стагоддзяў: Сучасны беларускі драматычны тэатр. - Мн.: Беларуская навука, 2002.
- 16 Гісторыя беларускага мастацтва: У 6 т. Т. 1-6. - Мн.: Навука і тэхніка, 1987-1994.
- 17 Гісторыя беларускага тэатра: У 3-х т. - Мн.: Навука і тэхніка, 1983-1987.
- 18 Гісторыя беларускай дакастрычніцкай літаратуры: У 2-х т. - Мн.: Навука і тэхніка, 1968-1969.
- 19 Гісторыя беларускай літаратуры XX стагоддзя: У 4-х т. Т. 1-3. - Мн.: Беларуская навука, 1999-2001.
- 20 Гісторыя кінамастацтва Беларусі: У 4-х т. Т. 1: 1924 - 1959 гг. - Мн.: Беларуская навука, 2001.
- 21 История белорусского кино: В 2-х ч. - Мн.: Наука и техника, 1969-1970.
- 22 Кісялёў Р.Я. Школа Савецкай Беларусь - Мн.: Народная асвета, 1968.
- 23 Красовский Н.И. Высшая школа Советской Белоруссии. 2-е изд. - Мн.: Вышэйшая школа, 1972.
- 24 Кулагин А.Н. Архитектура дворцово-усадебных ансамблей Белоруссии: Вторая половина XVIII - начало XIX в. - Мн.: Наука и техника, 1981.
- 25 Кулагін А.М. Эклектыка. Архітэктурна Беларусі другой паловы XIX - пачатку XX ст. - Мн.: Ураджай, 2000.
- 26 Лакотка А.І. Нацыянальныя рысы беларускай архітэктурны. - Мн.: Ураджай, 1999.
- 27 Мельнікаў А.А. Кірыл, епіскап тураўскі: Жыццё. Спадчына. Светапогляд. 2-е выд. - Мн.: Беларуская навука, 2000.
- 28 Музыкальный театр Белоруссии: Дооктябрьский период. - Мн.: Навука і тэхніка, 1990.
- 29 Музычны тэатр Беларусі: 1960-1990: Балет; Музыка ў пастаноўках драматычных тэатраў. - Мн.: Беларуская навука, 1997.
- 30 Музычны тэатр Беларусі: 1960-1990: Операе мастацтва; Музыкальная камедыя і аперэта. - Мн.: Беларуская навука, 1996.
- 31 Нефед В.И. Становление белорусского советского театра. 1917-1941.- Мн.: Наука и техника, 1965.

- 32 Франциск Скорина и его время: Энциклопедический справочник. - Мн.: «Белорусская Советская Энциклопедия» имени Петруся Бровки, 1990.
- 33 Шкалаеу М.В. Палата кнігапісная: Рукапісная кніга на Беларусі ў X - XVIII стагоддзях. - Мн.: Мастацкая літаратура, 1993.
- 34 Очерки истории науки и культуры Беларуси IX - начала XX в. - Мн.: Навука і тэхніка, 1996.
- 35 Чантурия В.А. Памятники архитектуры и градостроительства Белоруссии. - Мн.: Польша, 1986.
- 36 Энциклапедыя гісторыі Беларусі: У 6-ці т. - Мн.: Беларуская Энциклапедыя, 1993-2003.
- 37 Энциклапедыя літаратуры і мастацтва Беларусі: У 5-ці т. - Мн.: Беларуская Савецкая Энциклапедыя імя П.Броўкі, 1984-1987.

РЕПОЗИТОРИЙ ГГУ ИМЕНИ Ф. СКОРИНЫ